

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

**HOE NIEUW-GUINEA EN NEOKOLONIALE PROBLEMATIEK, DE
EUROPESE INTEGRATIE POLITIEK VAN NEDERLAND
BEÏNVLOEDDE EN ANDERSOM
(1958 - 1961)**

DOOR

MARCO NIËNHAUS

©M.H.J. Niënhaus
Fahrenheitsingel 103
1097 NX Amsterdam
Studentnr. 3007146

31 maart 2014

ca. 60000 woorden

Omslagfoto's :
Van links naar rechts (van boven naar onder);

Minister van Buitenlandse Zaken J.M.A.H. Luns zonder sokken in vergaderzaal (1966);

De minister van Buitenlandse Zaken, J.M.A.H. Luns, en zijn Indonesische ambtgenoot Sunarjo ondertekenen op 10 augustus 1954 in de Lairessezaal van het Binnenhof het akkoord waarmee een einde komt aan de Nederlands-Indonesische Unie, en daarmee aan de speciale band tussen Nederland en Indonesië (1954);

Voor Palais de l'Elysée vlnr: Wilfrid Baumgartner (Frans minister van financiën), Michel Debre (Frans premier), Jan de Quay (Nederlandse minister-president), Charles de Gaulle (Franse president), Joseph Luns, Couve de Murville (Frans minister van Buitenlandse Zaken) en Jan-Willem Beyen (ambassadeur van Nederland in Parijs). (Parijs, 31 augustus 1960).

Bron: <http://www.gahetna.nl/collectie/afbeeldingen/fotocollectie/> (Fotocollectie Nationaal Archief Den Haag)

Dopage ? Quel dopage ? A-t-il oui ou non fait jouer la Marseillaise à l'étranger?

(Charles de Gaulle, 1966)

VOORWOORD

Op woensdag 23 januari 2013 vierden Frankrijk en Duitsland het vijftig jarig jubileum van hun vriendschapsverdrag. Op dezelfde dag gaf de Britse premier David Cameron een speech over 'zijn' toekomstvisie van de Europese Unie (EU). In januari 1963 waren het president Charles de Gaulle namens Frankrijk, en bondskanselier Konrad Adenauer namens de Bondsrepubliek Duitsland die in het Elysée hun handtekening zetten onder het verdrag dat de naam van de plaats van ondertekening kreeg. Het werd toen gezien als een bestendiging van een continentaal politiek Europa waarin Frankrijk een hoofdrol kon opeisen. Al snel zou (West-)Duitsland die leidende rol gaan overnemen, maar bleef het met Frankrijk de tandem voor Europese integratie vormen. Tot op de dag van vandaag is de as Bonn (later Berlijn) – Parijs de draaiende motor binnen de EU.

Premier Cameron pleitte op 23 januari 2013 juist voor een politiek losser Europa waar veel meer de economische samenwerking, en de gemeenschappelijke markt voorop zou moeten staan. Eigenlijk een terugkeer naar de basis van de Europese integratie. De speech van Cameron, waarin hij sprak van een mogelijke exit van de Britten uit de EU per referendum, was een antwoord op de ernstige economische politieke crisis die zich vanaf 2008 wereldwijd voltrok, en de gevolgen daarvan binnen de EU. Een aantal Europese banken vielen vanaf het najaar van 2008 om, of dreigden om te vallen en konden alleen door nationalisaties overeind gehouden worden. Dit alles ten koste van een stijgende schuldenlast van de lidstaten. Ook kwamen er een aantal Eurolanden zwaar in de economische en financiële problemen. Ierland, Spanje, Portugal en vooral Griekenland moesten ten koste van omvangrijke steunpakketten, gefinancierd door de overige Eurolanden, maar vooral door Duitsland, een faillissement proberen af te wenden. Acute politieke maatregelen en beslissingen die de EU snel konden verstevigen leken op dat soort momenten een absolute noodzaak. Nog niet eerder in het verleden van de EU en de Euro werden de onvolkomenheden van een economische- en een monetaire unie zonder een gefundeerde politieke basis zo bloot gelegd als in de jaren sinds 2008.

Het antwoord van Cameron en zijn regering op de crisis was duidelijk; niet meer, maar juist minder integratie zou Europa en de afzonderlijke lidstaten sterker maken. Terwijl de steunmaatregelen, vooral geïnitieerd door Duitsland, de zwakke eurolanden ook

politiek meer bonden aan de EU dan oorspronkelijk het geval was. Grote vraag die de afgelopen jaren dan ook veelvuldig werd gesteld was of meer politieke integratie op supranationale basis wel het juiste antwoord was en is op de economische crisis binnen de diverse EU landen en de EU inclusief zijn *Eurozone* als geheel?

Evenals vijftig jaar geleden zat Nederland in 2013 midden in de strijd tussen de Atlantische Britten die groot voorstander waren en zijn van vrijhandel en een interne markt enerzijds, en een door Duitsland en Frankrijk gedomineerd Europa anderzijds. Vijftig jaar geleden was het Frankrijk dat zich opwierp als grote animator voor een meer politiek geïntegreerd continentaal Europa. Tot grote ergernis, irritatie en ongenoegen van Nederland. Er was voor Nederland maar één adequaat middel tegen toekomstige Franse politieke dominantie in het economische verder integrerend Europa zoals men dat voor ogen stond; het Verenigd Koninkrijk. Al vanaf het begin van de Europese samenwerking in de jaren '50 van de vorige eeuw ontpopte Nederland zich al als de grootste voorstander van een Britse rol binnen dat geheel van de zes continentale landen die vanaf 1952 van start gingen met de *Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal* (EGKS). Op zich logisch gezien de richting waar Nederland in de buitenlandse politiek naar toe boog vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog, namelijk westwaarts, over de Noordzee en de Atlantische oceaan. En dat terwijl het economisch steeds meer aanhaakte bij de Duitse burens, mede aangemoedigd door het succes van de gezamenlijke economische integratie via de EGKS en daarna, vanaf 1958 via de gemeenschappelijke markt van de Europese Economische Gemeenschap (EEG). Nederland had de Britten nodig als politieke 'buffer' tegenover Frankrijk en Duitsland. Dat was ruim vijftig jaar geleden zo, en in 2013 trok het binnen de EU nog steeds veel op met het VK.

Vanaf het voorjaar van 2011 gingen in de Magreb-landen, Egypte en Syrië grote groepen burgers de straat op om te protesteren tegen de corrupte regimes van die landen. In Egypte en Tunesië leidde het in eerste instantie tot een relatief rustige *regime change*, maar in Libië en Syrië escaleerde het protest tot een burgeroorlog. Op 10 maart 2011 erkende de Franse president Nicolas Sarkozy de *Nationale Libische Raad* (NLR) als 'enige legitieme vertegenwoordiging van het Libische volk'. Daarnaast pleit hij voor het instellen van een no-fly zone boven Libië om zodoende de NLR te beschermen tegen luchtaanvallen van regeringstroepen van dictator Moammar Khadaffi. Het Verenigd Koninkrijk sloot zich bij de no-fly zone aan. Twee dagen later keurden alle ministers van Buitenlandse Zaken van de EU lidstaten de plannen goed. Dit eensgezinde optreden van het EU-blok leidde er mede toe dat op 17 maart ook de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (VN) instemde met een no-fly zone. Op 18 maart vlogen de eerste Britse en Franse straaljagers boven Libisch grondgebied.

Een neo-koloniale reflex van de voormalige Europese wereldmachten Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk? *Suez revisited*, maar nu bedekt door een laagje EU? Of waren zij echt begaan met de mensenrechten in de Noord-Afrikaanse landen die ruim vijftig jaar geleden nog deels onder politieke invloed stonden van Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk? Dat de 27 ministers van Buitenlandse Zaken van de EU snel tot een gezamenlijk standpunt kwamen in een dergelijke geo-politieke kwestie, wordt nu eerder normaal, dan als een bijzonderheid beschouwd. Dat was in de jaren vijftig van de vorige eeuw wel anders. Nederland vond dat dergelijke geo-politieke kwesties niet thuishoorde in het Europa van de EEG. Vanaf 1958 vonden echter steeds meer andere EEG lidstaten van wel. De Nederlandse regering was op dat moment, evenals Frankrijk en later België verwickeld in een (neo)koloniaal conflict, en wilde daar in tegenstelling tot de Belgen en Fransen met hun conflicten, geen EEG- blokvorming gebruiken om hun doelen te bereiken in de kwestie Nieuw-Guinea. Europa was er voor de economische voorspoed, en niet voor politieke bemoeienis.

Nederland zal nu niet meer snel van neokoloniale reflexen worden beschuldigd, zoals Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk in het geval van Libië in 2011, maar het eigen koloniale verleden laat Nederland ook vandaag de dag niet los. Van de weduwen van Rawagadee, via officiële excuses van Nederland aan Indonesië over de periode 1945-1949, tot de roep om een nieuw gezamenlijke Nederlands-Indonesische onderzoek van de oorlogsmisdaden begaan tijdens de twee politieke acties tussen 1947 en 1949, zeer regelmatig was er de afgelopen jaren veel media aandacht voor 'ons' koloniaal verleden. Kortom; Europese- en koloniale politiek zijn nog steeds actuele onderwerpen, maar worden nog niet vaak met elkaar in verband gebracht, terwijl ruim vijftig jaar geleden deze onderwerpen tot ongenoegen van de diverse Nederlandse regeringen, steeds meer samen dreigden te komen.

In 2008 volgde ik voor mijn Bachelorstudie Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht, het keuzevak 'Introductie in de Internationale Betrekkingen'. Het zou het begin zijn van een pad dat tot een voorlopig einde komt in deze thesis voor mijn Masterstudie 'Internationale Betrekkingen in Internationaal perspectief'. Niet toevallig was Mathieu Segers toen al mijn docent, en is hij nu mijn begeleider voor deze thesis. Hij liet me inzien welk een uniek project er binnen de Internationale Betrekkingen in Europa vanaf 1950 van start is gegaan, en dat blijkt nog steeds tot op de dag van vandaag. Ook was hij de persoon die mij overtuigde om onderzoek te gaan doen voor mijn Bachelor thesis naar de relatie tussen de neo-koloniale politiek van de Europese landen die vanaf 1952 de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal vormden enerzijds, en de verdergaande Europese integratie anderzijds.

Weliswaar twee onderwerpen die in de tijd parallel aan elkaar liepen in de jaren vijftig en begin jaren zestig, maar veelal in de meeste literatuur apart van elkaar worden beschreven. Dat internationale politieke geschiedenis mijn grote belangstelling heeft, en het een van de voornaamste redenen was om in 2005 in deeltijd een Bachelorstudie geschiedenis te gaan volgen, was misschien een logische keuze. Maar hoe die studie op een gegeven moment vorm te geven en de juiste keuzes te maken, die ook leiden tot een passende Master, daarvoor moet je mensen tegenkomen die je dat inzicht kunnen geven en bieden. Zo ook om de twee op het eerste gezicht onverenigbare onderwerpen te kunnen combineren in een onderzoek voor een thesis. Want het waren en zijn nog altijd de twee deelonderwerpen binnen de internationale betrekkingen die mijn grootste interesse hebben. Daarom wil ik Mathieu Segers hierbij van harte danken voor onze samenwerking in de afgelopen vijf jaar. Hij is een inspirerende en motiverende docent die studenten kan raken en in mijn geval kan aanzetten om een krachttoer zoals deze Master en thesis in deeltijd te willen en kunnen doen.

Daarnaast een woord van dank voor mijn werkgever sinds 2008, het Antoni van Leeuwenhoek (voorheen het Nederlands Kanker Instituut – Antoni van Leeuwenhoek ziekenhuis). En dan vooral mijn collega's van de afdeling PR & Communicatie. Hun medewerking, flexibiliteit, enthousiasme belangstelling en aanmoediging hebben zeker meegeholpen om deze thesis te voltooien.

Als laatste en absoluut belangrijkste persoon wil ik Carmen bedanken. In de ruim dertien jaar dat we nu samenzijn, bepaalde mijn studie de afgelopen zeven jaren op een positieve-, maar aanzienlijke wijze mijn leven. Hoewel menig avond- en weekenduur er aan 'verloren' ging, moedigde zij me juist aan om ondanks soms vertwijfelde momenten door te gaan. Zonder haar had ik zowel mijn Bachelor als Master niet kunnen voltooien. Als klankbord, eerste lezer, rustpunt en motivator heeft zij absoluut haar aandeel gehad, zo ook bij het schrijven van deze thesis. Met het voltooien van deze scriptie breekt er een nieuwe tijd in mijn leven aan. Hopelijk een tijd waarin ik nog vaak woorden als 'neokoloniaal', 'Europese integratie', 'politieke unie', en namen als Luns, Drees, De Gaulle, Mitterrand en Soekarno mag gebruiken.

Marco Niënhaus

Amsterdam, maart 2014

INHOUDSOPGAVE

1 INLEIDING	14
2 OUDE RIJKEN IN EEN NIEUW EUROPA.....	24
2.1 Van binnenlandse wederopbouw naar koloniale- en koude oorlog.....	25
2.2 Koloniën verloren, Atlantisch West-Europa geboren.....	30
2.3 Een moeizame erfenis	35
2.4 Europa gaat verder.....	39
3 GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK (1958 – 1959).....	44
3.1 De grote Engelse kop thee en het kleine Franse klontje	45
3.2 Frans-Algerijns zand in de Europese motor van Rome	48
3.3 Franse arrogantie en Haagse anti-Fransozen	55
3.4 Met zulke bondgenoten heb je geen neo-koloniale vijand meer nodig.....	57
3.5 ‘The special relationships’ van Nederland	63
3.6 De Vrijhandelszone is zo ‘dood als een pier’	65
3.7 De gevreesde Frans-Duitse hegemonie	73
3.8 Welke politieke integratie?	78
3.9 De Benelux als voorbeeld of schrikbeeld	80
3.10 De eigen Nederlandse ‘identiteit’ in Europa en de wereld.....	84
4 HOOGSTE NIVEAU VAN INTELLECTUEEL DENKEN...EN VAN PERFIDIE (1960 - 1961)	92
4.1 Opnieuw koloniale spanningen binnen Europa van de Zes	93
4.2 Frankrijk als trouwe koloniale bondgenoot.....	95
4.3 Eurafrique mag niet voorgaan op Algerije en Nieuw-Guinea	101
4.4 Nederlands wapengekletter en Amerikaanse vervreemding	105
4.5 ‘Wij als Nederland’	107
4.6 Wat wil De Gaulle?	112
4.7 Hoog Nederlands bezoek in Parijs.....	114
4.8 Aftasten en wegstrepen.....	119
4.9 De positieve Nederlandse these van de Europese eenheid	124
4.10 Op weg naar Parijs	128
4.11 En de winnaar is.....	132
5 EEN VOORLOPIG EINDE (1961-1962).....	141
5.1 ‘Internationalisation’ tegen wil en dank.....	142
5.2 Wachten op geschenk uit de Londense hemel.....	145
5.3 Het compromis van Bonn	148
5.4 Franse desillusies.....	150
5.5 Winst en verlies	152
6 CONCLUSIE.....	159
LITERATUUR	171

LIJST VAN AFKORTINGEN

ARP	Anti-Revolutionaire Partij
BLEU	Belgische Luxemburgse Economische Unie
BRD	Bondsrepubliek Duitsland (West-Duitsland)
CIA	Central Intelligence Agency
CIEV	Coördinatie commissie voor de Integratie en de Vrijhandelszone
CHU	Christelijk-Historische Unie
CDU	Christlich Demokratische Union
DDR	Duitse Democratische Republiek (Oost-Duitsland)
EEA	Europese Economische Associatie (ook wel Economische Vrijhandelsassociatie (EVA) genoemd)
EDG	Europese Defensie Gemeenschap
EFTA	European Free Trade Area
EPG	Europese Politieke Gemeenschap
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EGKS (GKS)	Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal
EU	Europese Unie
EURATOM	Europese Gemeenschap voor Atoomenergie
FLN	Front de Liberation Nationale
FTA	Free Trade Association
GATT	General Agreement on Tarrifs and Trade
GPRA	Gouvernement Provisoire de la Republique Algérienne
KVP	Katholieke Volkspartij
MRP	Mouvement Républicain Populiare
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie

OEES	Organisatie voor Europese Economische Samenwerking
PRRI	Permintah Revolutioner Republik Indonesia
PvdA	Partij van de Arbeid
RKSP	Rooms Katholieke Staatspartij
RTC	Ronde Tafel Conferentie
RPF	Rassemblement du Peuple Français
SEATO	South East Asian Treaty Organisation
SU	Sovjet-Unie
TNI	Tentara Nasional Indonesia
UDSR	Union Démocratique et Socialiste de la Résistance
VSI	Verenigde Staten van Indonesië
VS	Verenigde Staten
VK	Verenigd Koninkrijk
VN	Verenigde Naties
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
WEU	West-Europese Unie

1

INLEIDING

Maandag 2 oktober 1961 klampt een geagiteerde Joseph Luns in de wandelgangen van het Verenigde Naties (VN) hoofdkantoor aan de *Hudson* rivier te New York, een Britse diplomaat aan. De Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken is die dagen driftig bezig met een lobby voor ‘zijn’ plan, dat dan ook in de Nederlandse pers ‘het plan Luns’ wordt genoemd. Dit plan voorziet in een soevereiniteitsoverdracht van Nieuw-Guinea onder auspiciën van de Verenigde Naties waarbij het zelfbeschikkingsrecht van de inheemse bevolkingsgroep, de Papoea’s is gewaarborgd. Tevens wordt op deze wijze ‘het laatste stuk Nederlands-Indië’ niet uitgeleverd aan de republiek Indonesië en hoeft er daarbij ook niet direct bilateraal overleg te worden gevoerd met de in Haagse ogen zeer onbetrouwbare Indonesische regering en de nog altijd in Den Haag gehate persoon van Soekarno, het Indonesische staatshoofd. Voordat er verder gegaan kan worden met het plan zal het eerst een 2/3 meerderheid moeten krijgen in de Algemene Vergadering. Om te voorkomen dat belangrijke landen, ook bondgenoten zoals het Verenigd Koninkrijk (VK) geen steun aan het plan geven, waardoor veel andere landen ook zullen afhaken, vindt Luns het nodig om behalve met ‘zoet’ ook via andere wegen hen tot steun te bewegen. ‘Wanneer de Britse regering het plan niet steunt dan kunnen zij ook niet veel steun verwachten van de Nederlandse regering bij de recent ingediende Britse aanvraag voor het lidmaatschap van de Europese Economische Gemeenschap’ (EEG), zo zegt hij tegen de verbaasde diplomaat.¹ Het is een van de weinige momenten dat Luns de principes van het Nederlandse buitenlandse beleid en zijn eigen beheersing laat varen. Want Nederland had juist vanaf het begin van de Europese samenwerking in 1952 met de

¹ Nationaal Archief, Den Haag (NL-HaNA), archief J.M.A.H Luns (AJL), ivoernummer (invnr) 1135: codebricht Schürmann 465, 2 oktober 1961, zoals geciteerd in A. Kersten, *Luns, een politieke biografie* (Voorburg 2010) 286.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

start van de Europese Gemeenschap van Kolen Staal (EGKS), geprobeerd om die twee onderwerpen op het terrein van de buitenlandse politiek van elkaar te scheiden. Wat was er veranderd in het najaar van 1961? En was er wel iets veranderd in het Nederlandse beleid?

Voor één van de andere zes landen die naast Nederland, België, Luxemburg, de Bondsrepubliek Duitsland en Italië, in 1952 met elkaar het avontuur aangingen van de EGKS, Frankrijk, waren (neo)koloniale politiek en Europese politiek ‘twee zijdes van dezelfde medaille’.² Ook al worden beide terreinen van de internationale politiek in de literatuur vaak apart behandeld, voor de Franse regeringen van zowel de Vierde als de Vijfde republiek stond een terugkeer van Frankrijk als wereldmacht op het internationale podium voorop. De eigen koloniale politiek en Europese politiek dienden als de twee belangrijkste pijlers om naast de VS, de Sovjet-Unie (SU), en in de kantlijn het VK, te streven naar een gelijkwaardige positie op het wereldtoneel. Daarbij speelden ook de toenemende Franse kritiek en ontevredenheid op de rol van de VS in het Atlantische, en Westerse bondgenootschap een belangrijke rol. Dit werd na de terugkeer van Charles de Gaulle in de zomer van 1958, aan het hoofd van de Franse regering nog eens extra benadrukt.

In 1954 botsten voortgang van de Europese integratie voor het eerst direct met de Franse rol op het wereldtoneel. Toen de Franse troepen in juni 1954 een smadelijke nederlaag hadden geleden in hun voormalige Aziatische kolonie Indochina, bij de Vietnamese plaats Dien Bien Phu, kwam daarmee een einde aan de Franse aanwezigheid in Azië. Het voormalige koloniale rijk van de Fransen was voor het eerst serieus aan het wankelen gebracht. De belangrijkste Franse kolonie Algerije, en overige Afrikaanse gebieden verbonden aan Frankrijk, leken nog stevig verankerd aan het moederland, en dat moest ook vooral zo blijven. Het behoud van het Franse wereldrijk of wat daar in het najaar van 1954 nog van over was, was voor een groot deel van de parlementariërs een reden – naast het in ogen van vele Fransen wansmakelijke idee van herbewapening van de oude ervijand Duitsland, nog geen tien jaar na het einde de oorlog - om eind augustus tegen ratificatie van het verdrag voor de *Europese Defensie Gemeenschap* (EDG) te stemmen. Zoals de latere president François Mitterrand, en op het moment van de stemming over de EDG, minister in het kabinet van premier Pierre Mendes Frances, het verwoorde: ‘de koloniën in de

² G.H. Soutou, *Le général de Gaulle et le plan Fouchet, De Gaulle en son siècle*, vol. 5 *L'Europe* (Parijs 1992), zoals geciteerd in F. Bozo, *Two strategies for Europe, De Gaulle, the United States, and the Atlantic Alliance* (Oxford 2001) 78.

INLEIDING

Westelijke Middellandse zee en het Afrikaanse blok gaan voor op Europa en de Atlantische Oceaan'.³

Het niet ratificeren van het EDG verdrag zorgde er indirect voor dat ook het plan voor een *Europese Politieke Gemeenschap* (EPG) dat tegelijkertijd aan de Europese onderhandelingstafels was besproken en ontwikkeld, van de tafel ging en in een la verdween. Hiermee belandde de Europese samenwerking in het najaar van 1954 voor het eerst in een existentiële crisis.⁴ Vanaf 1955 werd het idee dat al eerder door de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken in het derde kabinet Drees (1952 – 1956), Jan Willem (Wim) Beyen gedurende de onderhandelingen over de EDG en EPG naar voren was gebracht, namelijk om één Gemeenschappelijk interne Markt (EEG) te koppelen aan het plan van het gezamenlijk opwekken van atoomenergie voor vredelievende doeleinden (Euratom). Vooral de Belg Paul-Henri Spaak en de *founding father* van het Europese samenwerkingsproject, de Fransman Jean Monnet, probeerden zo de vastgelopen integratie uit de impasse te trekken. Tijdens de onderhandelingen over beide verdragen, zorgden andermaal Franse neo-koloniale reflexen er voor dat het Europese project onder druk kwamen te staan.

Het was Nederland dat zich heftig verzette tegen de Frans-Belgische wens om hun 'overzeese gebiedsdelen' onderdeel van de Gemeenschappelijke markt te maken. Den Haag wenste na de traumatische dekolonisatie van Indonesië eind jaren veertig, nu niet via de Europese samenwerking politiek en economisch verantwoordelijk te worden voor een falend Franse koloniale politiek. Die politiek werd vanaf het najaar van 1954 gesymboliseerd door de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog zoals die vanaf november 1954 was ontketend door het Algerijnse *Front de Liberation Nationale* (FLN).

Nederland had zijn belangrijkste kolonie in 1949, onder zware druk van de VS, en na vier jaren van gewapende strijd met de republiek Indonesië, moeten laten gaan. Na een aanvankelijk positief begin kwamen de betrekkingen met de voormalige kolonie Indonesië vanaf het begin van de jaren vijftig steeds meer onder druk te staan. Het in 1950 door Soekarno opheffen van de federatieve *Verenigde Staten van Indonesië* (VSI) - het gehele gebied ging op in de eenheidsstaat *Republik Indonesia*, met als staatshoofd Soekarno zelf - zette al meteen dusdanig kwaad bloed in Den Haag, dat minister-president Willem Drees en zijn collegae, niet verder wilden onderhandelen over de soevereiniteit van Nieuw-Guinea. Deze uiterst oostelijke strook van de archipel was in 1949 buiten de overdracht gehouden. Vanaf 1950 zou daar verder over worden

³ R. Cayrol, *François Mitterrand (1945-1967)* (Parijs FNSP 1967) 43; zoals geciteerd in V. Gounot, *François Mitterrand – biografie* (Soesterberg 2008) 155.

⁴ M. Segers, *De Europese dagboeken van Max Kohnstamm, augustus 1953 – september 1957* (Amsterdam 2008) onder meer 37-41; M. Segers, *Reis naar het continet, Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden* (Amsterdam 2013) 25.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

onderhandeld. Die afspraak was echter gemaakt met de VSI, en niet met de Republiek redeneerde de Nederlandse premier en zijn kabinet vanaf 1950. Gevolg was dat ruim zes jaar later, in maart 1957, toen in Rome de verdragen voor de Gemeenschappelijke markt en Euratom werden ondertekend, nog altijd de Nederlandse driekleur in Nieuw-Guinea, of Irian Barat zoals het ‘vogelkopeiland’ in Indonesisch werd genoemd, wapperde. Dat feit was voor president Soekarno aanleiding om Nederland op diverse manieren steeds meer onder druk te zetten ten einde de Indonesische soevereiniteit over Nieuw-Guinea te verkrijgen. Ook was dit voor hem een dankbaar propaganda onderwerp om de steeds groter wordende binnenlandse problemen te camoufleren. Uiteindelijk culmineerde de anti-Nederlandse acties in december 1957 tot confiscatie en nationalisatie van alle Nederlandse bedrijven in Indonesië. Dit gaf behalve een massale repatriëring van landgenoten een grote schok in politiek Den Haag. Daar had men het niet zien aankomen.⁵ Nu kon Indonesië overdracht van Nieuw-Guinea echt vergeten.

Op 1 januari 1958 toen officieel het verdrag van de Gemeenschappelijk markt in werking trad, en de Zes Europese landen een Economische Gemeenschap gingen vormen, hadden Nederland en Frankrijk beiden dus aanzienlijke problemen met hun belangrijkste (voormalige) koloniën. In Frankrijk leidde de problemen zelfs tot een burgeroorlog-achtige situatie. Gesteund door de Franse- en Europese kolonisten greep in mei 1958 het Franse leger de macht in Algerije, en dreigde het ook de Franse regering in Parijs af te zetten. Voor de legertop en veelal conservatief reactionaire krachten was er maar één man die de problemen het hoofd kon bieden, en er voor zou zorgen dat Algerije behouden bleef voor Frankrijk, Charles de Gaulle. De generaal, voormalig president en leider van de vrije Fransen gedurende de Duitse bezettingsjaren (1940 – 1944), voelde zichzelf ook geroepen voor deze taak.⁶ En zo werd De Gaulle zonder verkiezingen door president René Coty in juni 1958 benoemd tot nieuwe premier van de Franse regering. Ondanks dat er binnen het Nederlandse kabinet discussie ontstond over een nieuw te verwachten Europese koers van een Frankrijk onder leiding van De Gaulle, veranderde die politiek niet veel. De Europese samenwerking bleef evenals voor de zomer van 1958 door de Fransen als hefboom gebruikt worden, om hun rol op het wereldtoneel te optimaliseren.⁷ Onder De Gaulle werd er echter wel nadrukkelijker een weg ingeslagen die moest gaan leiden tot nauwere politieke samenwerking tussen de Zes. Eerst werd er in 1959 door Parijs

⁵ NL-HaNA, Notulen ministerraad, 2.02.05.02, inv.nr. 406, 7 november 1957.

⁶ H. Wesseling, *De man die nee zei, Charles de Gaulle 1890 - 1970* (Amsterdam 2012)137.

⁷ M. Segers, *Reis naar het continet, Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden* (Amsterdam 2013) 25.

INLEIDING

gretig gebruik gemaakt van Belgische en Italiaanse initiatieven om tot een periodiek overleg te komen tussen de ministers van Buitenlandse Zaken van de zes landen. Vanaf 1960 probeerden de Fransen de andere vijf landen te overtuigen om in te stemmen met een veel verdergaande politieke samenwerking, die uiteindelijk zou moeten leiden tot een *Europese Politieke Unie* (EPU). Periodiek overleg tussen regeringsleiders en vakministers over politieke-, economische-, culturele- en militaire aangelegenheden moest gaan zorgen voor een blok dat eendrachtig zou kunnen opereren binnen de internationale gemeenschap. En deze samenwerking zou los worden gekoppeld van de al bestaande instituties van EGKS, Euratom en EEG.

Dergelijke blokvorming was een nachtmerrie voor de beleidsbepalers in Den Haag. Niet alleen zou daarmee de eenheid binnen de NAVO militair- en politiek op het spel worden gezet en Nederland ongewild tegenover zijn belangrijkste bondgenoot na 1945, de VS kunnen plaatsen. Ook economisch zou het een West-Europese wig drijven tussen enerzijds een Anglosaksisch-Scandinavisch blok, en anderzijds de zes landen die de EEG vormden. Net zoals tijdens de onderhandelingen over de Verdragen van Rome, was het Nederland dat zich het felst verzette tegen de Franse plannen. Europa is er voor de economische samenwerking, en de Zes zijn wat dat betreft de voorhoede. Aansluiting van andere West-Europese landen, en dan vooral het VK is het ideale Nederlandse toekomstbeeld voor verdergaande Europese samenwerking, en niet een door Frankrijk en de Bondsrepubliek Duitsland gedomineerd politiek Europa van slechts zes landen.

In 1957 vorderden de onderhandelingen over een economische samenwerking tussen 'de Zes' landen van de EEG en 'de Zeven' andere West-Europese landen die vanaf 1948 al economisch samenwerkten binnen de *Organisatie voor Europese Economische Samenwerking* (OEES) (Zweden, Denemarken, Oostenrijk, Zwitserland, Portugal en Noorwegen), aangevoed door het VK gestaag. Nederland was één van de grote motoren achter deze samenwerking onder de naam *Europese Economische Associatie* (EEA). Den Haag zag dit als het voorportaal van uiteindelijke toetreding van het VK en eventueel de andere West-Europese landen tot de EEG.

Terwijl het EEA verdrag vanaf 1958 steeds meer onder druk kwam te staan, nam het Franse plan over politieke samenwerking en integratie tussen de Zes, een steeds grotere vlucht. Met Nederland als grootste opposant, dat evenals Frankrijk en Nederland ook België in de loop van dit proces te maken kreeg met grote problemen in zijn grootste kolonie Congo, maakte de positie van Nederland ten opzichte van andere 'Vijf' in het proces om te komen tot meer politieke integratie er tussen 1959 en 1961 er niet beter op. Waar Nederland de overeenkomsten tussen Frankrijk, Algerije en

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

verdere politieke integratie in Europa, en de eigen Nieuw-Guinea kwestie niet zag, of wilde zien, daar zag België die wel. De Belgische regering zag in het Europa van Zes een mogelijkheid om de eigen belangen binnen de Congo crisis geopolitiek te kunnen behartigen. Den Haag wilde daar inzake Nieuw-Guinea niet aan, althans zo wilde de Nederlandse regering dat doen voorkomen.

Na de vernedering van december 1957 door de Indonesische regering, was Nederland in zijn Nieuw-Guinea politiek internationaal steeds geïsoleerder komen te staan. ‘Zwarte Sinterklaas’, zoals de actie onder Nederlanders sinds december 1957 bekend stond, kon niet verhinderen dat de Indonesische binnenlandse problematiek begin 1958 escaleerde. Een groot deel van Sumatra en het oostelijk deel van het eilandenrijk wilden zich politiek en economisch afscheiden van het centralistische Djakarta. Lokale militaire bevelhebbers en politici proclameerden in februari 1958 de *Permintah Revolutioner Republik Indonesia* (PRRI), een ‘tegen regering’. Een van de redenen van de PRRI opstand, was de groeiende macht van de *Partei Kommunist Indonesia* (PKI) op Java, en de invloed van hen op president Soekarno

Aanvankelijk kon de PRRI rekenen op geheime steun uit Washington en Londen. Toen president Soekarno echter zijn heil zocht bij de chef-staf van het Indonesische leger de *Tentara Nasional Indonesia* (TNI), tevens minister van Defensie, generaal Nasution, was dat de anti-communist in eigen persoon die in de ogen van de Britten en de Amerikanen ervoor kon zorgen dat ook Indonesië geen nieuwe loot aan de communistisch-Aziatische stam zou worden. De kansen keerden, maar wel in het voordeel van Soekarno. Hij en zijn regering konden ineens gaan rekenen op Amerikaanse hulp. Eerst werd er voedsel en al vrij snel ook wapens vanuit de VS verscheept. Wapens die konden worden ingezet bij een invasie van Nieuw-Guinea, dus tegen Nederland.

Al vanaf het ontstaan van de diplomatieke problemen inzake Nieuw-Guinea tussen Nederland en Indonesië, was en bleef Washington voor Den Haag enige plek waar de problemen in het Nederlands voordeel zouden worden beslecht. Een les die Den Haag op harde wijze had geleerd in de periode 1945 – 1949 gedurende de strijd over de soevereiniteit over het Indonesisch grondgebied. Maar in plaats van onvoorwaardelijke toezegging van militaire steun bij nog verdere escalatie van de situatie rondom Nieuw-Guinea, koos de Amerikaanse regering steeds meer een pro Indonesische- en anti-Nederlands koers, althans dat was het gevoel in Den Haag. In het NAVO-kielzog van Washington volgden Londen en de andere Atlantische bondgenoten, waarvan er vijf ook deel uitmaakten van de EEG.

INLEIDING

Gezien de problemen die Nederland geopolitiek ervoer in Zuid-Oost Azië, de tegenwerking daarbij van de VS, en de overeenkomsten wat dat betreft met Frankrijk en België als het ging om Algerije en Congo, zou het niet onlogisch zijn geweest dat Den Haag op het moment dat de VS en de NAVO zich steeds minder een echte bondgenoot toonde, het 'Franse politieke Europa' een steeds aantrekkelijker alternatief zou zijn om zodoende de Nederlandse geo-politieke en eventueel militaire belangen in relatie tot Indonesië en Nieuw-Guinea beter te kunnen behartigen. Dus kiezen voor de Franse optie van een apart politiek blok, buiten de NAVO om. Maar de Nederlandse regeringen deden dat niet. Den Haag koos deels vrijwillig er voor om steeds meer geïsoleerd te komen te staan, zowel in Europa, als binnen de internationale gemeenschap inzake Nieuw-Guinea. De Nederlandse beleidsbepalers trachtten zelfs de onderwerpen amechtig gescheiden te houden, maar dat bleek vanaf 1958 steeds moeilijker. Op steeds meer Europees-, en geopolitieke terreinen begonnen die twee zaken elkaar te raken en langs elkaar heen te schuren.

Waren de ontwikkelingen inzake Nieuw-Guinea reden voor de Nederlandse regering om te voorkomen dat er binnen Europa een politiek blok van Zes zou komen? Of was het juist andersom; wilde Nederland vanwege de ontwikkelingen in het Europa van de Zes en de eventuele politieke unie, juist alleen met Washington en Londen, en binnen de NAVO het conflict met Indonesië over Nieuw-Guinea beslechten, bewust buiten het Europa van de Zes om, voordat het eventueel te laat was. Wat waren überhaupt dan de beweegredenen van de Nederlandse strategie en de gehanteerde tactiek inzake de Europese politiek en waardoor werden die ingegeven? Hoe verhielden die twee kwesties – Het Nederlandse beleid inzake Nieuw-Guinea, en de Europese politiek – zich eigenlijk tot elkaar? Zijn er toch momenten geweest dat Nederland mee wilde gaan met het politieke (Franse) Europa vanwege de geo-politieke ontwikkelingen rondom Nieuw-Guinea met het oog op de rol van de VS? Welke rol speelden de neokoloniale politiek van Europese partners als Frankrijk en België in de gekozen Nederlandse standpuntbepaling, en op wat voor een wijze uitte zich dat in de interstatelijke betrekkingen tussen Nederland en de andere vijf EEG lidstaten? En wat was nu de rol van het VK binnen dit alles?

Om antwoord op deze vragen te vinden heb ik onderzoek gedaan binnen het Nationaal Archief (NA) te Den Haag. De ontvangen en verzonden codeberichten die in de periode 1958-1963 zijn verstuurd tussen de minister van Buitenlandse Zaken in Den Haag, en de ambassades in Brussel en Parijs, zowel naar de ambassadeurs als de *Gemeenschappelijke Nederlandse Vertegenwoordiging* (GNV) bij de EGKS/EEG/Euratom (Brussel) en de NAVO (Parijs), evenals de codeberichten van en

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

naar de ambassades en diplomatieke vertegenwoordiging in Bonn, Rome, Londen, Washington en Djakarta, vormen een groot deel van het door mij gebruikte primaire bronnenmateriaal. Daarnaast heb ik veel informatie kunnen halen uit het archief van Algemene Zaken, specifiek de stukken die gaan over de voortgang en toekomst van de EGKS, Euratom en de EEG in de periode 1958-1963. Bijzonder in dit archief was het om de mappen aan te treffen die premier Jan de Quay voor zich op tafel heeft gehad tijdens de conferenties van Parijs en Bonn in 1961. Evenals de persoonlijke correspondentie tussen de premier, de Secretaris-generaal van Algemene Zaken en leden van de *Coördinatie commissie voor de Integratie en de Vrijhandelszone* (CIEV). De notulen van de ministerraad in de periode 1958-1963 vormen ook een belangrijke bijdrage geleverd aan mijn onderzoek, zeker als het gaat om goed te kunnen weergeven wat de Nederlandse standpuntbepaling, tactiek en overwegingen inzake de gevoerde Europese politiek, de kwestie Nieuw-Guinea, en de eventuele relaties daar tussen nu was.

Wanneer er een antwoord moet worden gevonden op de bovengenoemde vragen, dan is het noodzakelijk, maar daardoor niet minder moeilijk om een periode af te bakenen. Na alle bronnen bestudeerd te hebben, start ik mijn betoog in het voorjaar van 1958. Het moment dat de EEG net van start ging en het duidelijk werd hoe het nieuwe hoofdstuk in de geschiedenis van de Europese samenwerking begon. Het is tevens de periode dat in Frankrijk de politieke onrust uitmondde in de terugkeer van De Gaulle. Daarnaast waren de Nederlands-Indonesische betrekkingen op een absoluut dieptepunt beland vanwege de kwestie Nieuw-Guinea. In december 1957 werd Den Haag overrompeld en verrast door de confiscatie van alle Nederlandse bedrijven door de Indonesische regering, en in februari 1958 werd de PRRI uitgeroepen wat ook internationaal voor beroering zorgde.

Mijn verhaal stopt in het najaar van 1961. Na de conferentie van Bonn is het duidelijk welke gezamenlijke politieke koers op korte termijn in het Europa van de Zes zou gaan worden gevaren. Tevens is dan het eerste rapport van de *Fouchet commissie* een feit. De standpunten van Nederland, Frankrijk en de andere vier lidstaten, en de rol van het VK werden rondom de conferenties steeds duidelijker. Met het aantreden in Washington van de regering Kennedy, in januari 1961 wordt het voor het Nederlandse kabinet steeds moeilijker om het eigen beleid inzake Nieuw-Guinea internationaal overeind te houden. In het najaar van 1961 wordt het plan tot internationalisatie van de toekomst van Nieuw-Guinea gepresenteerd, het 'plan Luns'. Door oplopende spanningen in de Koude Oorlog, mede gevoed door de Congo crisis en een nieuwe Berlijn crisis, besluit Washington in 1962 dat Nederland en Indonesië

INLEIDING

moeten gaan onderhandelen over de soevereiniteitsoverdracht van Nieuw-Guinea. Dit zorgt er uiteindelijk voor dat in het najaar van 1962 Nederland en Indonesië een soevereiniteitsoverdracht tekenen van Nieuw-Guinea.

Op 1 januari 1963 wordt voor het eerst de Indonesische vlag in Hollandia, de hoofdstad van Nieuw-Guinea gehesen, dat vanaf dat moment officieel Irian Barat heet. Enige dagen later spreekt Charles de Gaulle zijn veto uit over toekomstige deelname van het VK aan de EEG. Twee belangrijke eikpunten en voorlopige eindpunten binnen mijn onderzoek, die ik uiteraard wel heb meegenomen ondanks dat deze gebeurtenissen ruim een jaar na het einde van mijn hoofdbetoog plaatsvonden.

De opbouw van mijn betoog is chronologisch. In hoofdstuk 2 schets ik de internationale context waarin Nederland en Frankrijk na 1945 hun koloniale rijken zagen afbrokkelen, de Koude Oorlog voor een bipolaire wereld zorgde, en waarin vanaf 1950 de eerste stappen op weg naar het Europese samenwerkingsproject worden gezet. Met de ondertekening van de Verdragen van Rome in maart 1957 als voorlopig hoogtepunt. Dit hoofdstuk is in bewerkte vorm als artikel gepubliceerd in het historisch tijdschrift *Aanzet*, in een speciale editie uitgebracht voor het seminar *Age of Empires* dat op 12 maart 2013 door de Universiteit Utrecht werd georganiseerd.

In het derde hoofdstuk zoek ik de verdieping, en beschrijf ik de ontwikkelingen en gebeurtenissen tussen 1958 en 1959, uiteraard gerelateerd aan mijn vraagstelling. Omdat gedurende mijn onderzoek bleek dat de strategie, standpunten en tactieken van de verschillende actoren vooral rondom de conferentie van Parijs in februari 1961 werden bepaald en vorm kregen, gaat hoofdstuk 4 over de aanloop naar de conferentie, en over de conferentie zelf in de periode 1960 – (voorjaar) 1961. De conferentie van Bonn in juli 1961 leverde geen daadwerkelijke nieuwe inzichten op. Vandaar dat ik het een plek heb gegeven in het vijfde en laatste hoofdstuk dat enigszins epilogisch is, en wat minder in detail de voortgang beschrijft na de conferentie van Parijs. Het eindigt in januari 1963 met het veto van De Gaulle, en overdracht van de soevereiniteit van Nieuw-Guinea door de VN aan Indonesië.

2

OUDE RIJKEN IN EEN NIEUW EUROPA

Op maandag 25 maart 1957 werden in Rome tijdens een plechtige ceremonie in de zaal der Horatiërs en Curatiërs van het Palazzo dei Conservatori op het Capitool, door vertegenwoordigers van Nederland, België, Luxemburg, Frankrijk, Italië en de Bondsrepubliek Duitsland, de verdragen voor één Europese Gemeenschappelijke Markt en Euratom ondertekend. Daarmee was een grote stap gezet op weg naar verdere Europese integratie tussen de zes lidstaten die vanaf 1950 samen de basis hadden gelegd voor de *Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal* (EGKS). Maar de weg van de onderhandelingstafels naar de ondertekening in Rome was er een met een aantal grote obstakels. Het voornaamste knelpunt op het einde bleek uiteindelijk de positie van de koloniale- en voormalige koloniale gebieden, of zoals ze na 1945 eufemistisch werden genoemd; de overzeese gebiedsdelen die aan vier van de zes lidstaten op het moment van ondertekening waren verbonden. Vooral Frankrijk en Nederland kwamen gedurende de onderhandelingen lijnrecht tegenover elkaar te staan. Voor Frankrijk was het volkomen logisch dat hun overzeese gebiedsdelen onderdeel werden van Europa, immers deze landen ‘hoorden’ bij Frankrijk, zoals hun belangrijkste kolonie Algerije, of waren verbonden met het voormalig moederland via de *Union Française*. De Nederlandse regering wilde na de onafhankelijkheid van hun grootste kolonie Indonesië niet via Europa indirect verantwoordelijkheid gaan dragen

voor een ‘falend’ Frans koloniaal beleid dat te veel afweek van het gevoerde Nederlandse beleid vanaf 1950.⁸

Behalve het volstrekt nieuwe project van de Europese samenwerking op supranationale basis, hadden zowel Nederland als Frankrijk na 1945 ook op het koloniale terrein te maken met veranderingen en aanpassingen die van invloed waren op hun buitenlandse politiek. De twee voornaamste overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, bleken de enige grootmachten die de internationale politiek konden gaan domineren. Vanaf 1948 gingen zij elkaar steeds meer militair, politiek en economisch bestrijden. Het resulteerde in de Koude Oorlog die ruim vier decennia zou duren. Zowel de SU als de VS namen hun bondgenoten, gewild of ongewild in deze strijd mee. Dat had grote gevolgen voor de twee grootste Europese koloniale machten op het Europese continent voor 1939, Nederland en Frankrijk.

2.1 Van binnenlandse wederopbouw naar koloniale- en koude oorlog

Enkele dagen na de Duitse inval van 10 mei 1940, had Nederland zijn traditionele neutraliteitspolitiek als het ging om het buitenlands beleid laten varen. De regering vertrok samen met het staatshoofd naar Londen om daar de strijd tegen de Duitsers voort te zetten. Daarmee werd nadrukkelijk de internationale koers naar het Atlantische westen gericht. In Frankrijk was er na de afgedwongen wapenstilstand door Duitsland een deel van de regering die besloot om te collaboreren met de Duitse bezetter via het zogenaamde *Vichy regime*. Generaal Charles de Gaulle, op 6 juni 1940 benoemd als staatssecretaris van Oorlog en Nationale Verdediging onder premier Paul Reynaud, vertrok zes dagen na de Duitse inval evenals de Nederlandse regering naar Londen om daar als leider van de ‘vrije Fransen’ de strijd tegen de Duitsers voort te zetten.⁹ Nadat Duitsland in mei 1945 de volledige capitulatie had getekend, en daarmee de Tweede Wereldoorlog in Europa to een einde was gekomen, dachten de Nederlandse en Franse regering dat zij hun koloniale politiek zonder veel problemen konden continueren.

⁸ NL-HaNA, Kabinet Minister-President (KMP) 2.03.01, inventarisnummer 2849, memorandum Secretaris-Generaal Algemene Zaken aan Minister-president, 18/21 februari 1957, 2.

⁹ H. Wesseling, *De man die nee zei, Charles de Gaulle, 1890 – 1970* (Amsterdam 2012) 60. Ook al wordt Charles de Gaulle in de literatuur vaak benoemd als *Generaal* de Gaulle, toch heeft hij in werkelijkheid een nooit hogere rang het Franse leger gehad dan die van Tijdelijk (*temporaire*) Brigadegeneraal. (Wesseling).

De bezetting door Nazi-Duitsland had zowel in Frankrijk als Nederland grote sporen achtergelaten. Economisch en financieel zaten beiden landen in 1945 aan de grond. De onvermijdelijke wederopbouw zou volgens velen ook in bestuurlijke en politieke zin veranderingen gaan brengen. Er kon gebroken worden met de verouderde tegenstellingen van voor 1940. Maar zowel in Frankrijk als in Nederland keerde men snel terug naar oude ideologieën en tegenstellingen en kreeg de restauratie zijn onvermijdelijk beslag.¹⁰ Niet de nieuwe ‘doorbraakpartij’, de Partij van de Arbeid (PvdA) won de eerste na-oorlogse Nederlandse verkiezingen, maar de Katholieke Volkspartij (KVP), de opvolger van de Rooms Katholieke Staatspartij (RKSP). KVP en PvdA formeerden samen een regering. De twee zouden tot 1958 de ruggengraat van alle kabinetten blijven vormen. De laatste tien jaar onder leiding van PvdA voorman W. (Willem) Drees. Lang niet alle kabinetten haalden ongeschonden de eindstreep, maar de situatie was stabielere dan in diezelfde periode in Frankrijk.

Charles De Gaulle, de nieuwe president na de bevrijding van Frankrijk, zag mogelijkheden om hervormingen door te gaan voeren in de nieuw te vormen *Vierde Republiek*. Het staatshoofd zou meer macht en politieke invloed moeten krijgen, juist om stabiliteit te kunnen garanderen. In tegenstelling tot Nederland waar katholieken en sociaal-democraten gezamenlijk regeringsverantwoordelijkheid wilden dragen, laaiden in Frankrijk de oude tegenstellingen tussen conservatieven en confessionelen enerzijds, en socialisten en communisten anderzijds weer hevig op. Al voor 1939 had dit een aantal keren voor burgeroorlogachtige taferelen gezorgd. In de politiek instabiele situatie die de tegenstellingen met zich meebrachten zag De Gaulle dat zijn hervormingen niet gerealiseerd zouden worden, en trad daarom in het voorjaar van 1946 teleurgesteld af. Ook zonder De Gaulle bleef de instabiliteit bestaan. Maar liefst 24 regeringen zagen het licht in de 12 jaar (van 1946 tot 1958) dat de Vierde republiek heeft bestaan.

Om de Europese landen economisch te ontwikkelen na de rampjaren tussen 1940 en 1945 en zij weer snel volwaardige handelspartners van de VS te maken – waarbij de economische binding uiteraard ook politieke gevolgen had – organiseerde de Amerikaanse regering vanaf 1947 een omvangrijk hulpprogramma dat de naam droeg van de bedenker, George Marshall, de minister van Buitenlandse Zaken en voormalig generaal in het leger van de VS tijdens de Tweede Wereldoorlog. Om en nabij de vier miljard dollar werd er in Europa gepompt. De Europeanen kregen zelf de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het plan. Zoals Marshall en anderen in

¹⁰ H. Hofland, *Tegels lichten, of Ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten* (Amsterdam 1972) 18.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

Washington al verwachtte, bedankten de Sovjet-Unie en zijn Midden- en Oost-Europese vazalstaten voor deze vorm van Amerikaanse hulp. Het was immers niets meer en minder een politiek middel met als doel om de Europese landen economisch, maar vooral politiek te aan de VS te binden, en zo de invloed van de SU te beperken. Alleen Tsjechoslowakije stond wel open voor Amerikaanse hulp, vooral als het ging om de voedselvoorziening, maar de politieke prijs bleek een hoge te zijn. Onder meer de discussies binnen regering en parlement over het wel of niet accepteren van Amerikaanse hulp en het daarmee zich onttrekken aan de Sovjet invloed, leidde in 1948 tot de 'Praagse coup'. Een 'vredige' overdracht volgens Moskou, een staatsgreep volgens de VS, die er voor zorgde dat vrijwel alle politieke macht aan de communistische partij werd overgedragen. De Marshallhulp werd uiteraard daarna ook definitief geweigerd. De organisatie van (West) Europese landen die gezamenlijk de Marshallhulp moesten gaan organiseren werd de *Organisatie voor Europese Economische Samenwerking* (OEES). Hiermee vroeg de VS meer dan alleen samenwerking. Wat de VS namelijk terugvroegen in ruil voor de Marshallhulp en het herstelprogramma was eigenlijk '(West-)Europese integratie'.¹¹

De Marshallhulp was ook voor Nederland een welkome economische oppepper eind jaren veertig. Zeker nu de inkomsten uit Nederlands-Indië voorlopig nog stagneerde gezien de politiek-economische situatie in de kolonie na Japanse capitulatie op 15 augustus 1945. Daarmee was wereldwijd een definitief einde aan de Tweede Wereldoorlog gekomen. Twee dagen na de capitulatie proclameerden Soekarno en Mohammed Hatta, de (onafhankelijke) *Republik Indonesia*. Naast grote economische en financiële schade had de Japanse bezetting in Nederlands-Indië ook grote sociale en politieke gevolgen met zich meegebracht. De autochtone bevolking was na de Japanse machtsovername 'gepromoveerd'. Zij werden nu aangesteld op belangrijke functies binnen het bestuurs- en ambtenarenapparaat. Functies die tot en met 1941 veelal alleen werden bekleed door Nederlanders of Indo-europeanen. De Nederlandse (en Europese) bestuurselite werden door de Japanners geïnterneerd gedurende de gehele bezettingstijd. Daarnaast schakelde Japan ook direct de al bestaande inheemse bestuursstructuur in. Toen Japanse bezetting tot een einde kwam, beseften de Indonesiërs dat zij heel goed zelf het land konden besturen en dus de Nederlanders niet meer nodig hadden. Ook militair of politieel vreesden zij de

¹¹ G. Lundestad, *Empire by integration. The United States and European integration, 1945 – 1997* (Oxford 1998) 6. Zoals ook geciteerd in Segers, *Reis naar het Continent*, 43.

kolonisator niet langer. Wie waren immers in amper vijf dagen door eerst de Duitsers in Europa, en later door de Japanners in Indië zelf verpletterend verslagen? ¹²

Doordat Nederland niet bij machte was om vanaf augustus 1945 via een eigen leger- en bestuursmacht snel de verhoudingen in zijn grootste kolonie te herstellen zoals ze waren geweest voor 1940 – en bijvoorbeeld meteen duidelijk te maken dat er helemaal geen sprake kon zijn van een onafhankelijke republiek geleid door Soekarno en Hatta - werd de macht over het grondgebied van Nederlands-Indië door de geallieerden voorlopig overgedragen aan de Britten. Tijdens de conferentie van Potsdam (juni - augustus 1945) was al besloten door de geallieerden dat het grondgebied na de Japanse capitulatie militair zou gaan vallen onder het *South East Asia Command* (SEAC), met als opperbevelhebber lord Mountbatten. Ook het zuidelijke deel van Frans Indochina viel daar onder. Het burgerlijk gezag over het grondgebied van Nederlands-Indië werd overgedragen aan de *Netherlands Indies Civil Administration* (NICA), zij waren ondergeschikt aan de SEAC.¹³ Omdat ook de SEAC bij lange na niet voldoende manschappen hadden om het volledige grondgebied van Nederlands-Indië te controleren, ontstond er een situatie van anarchie. Diverse groepen van veelal jongeren aangevoerd door lokale warlords grepen hun kans en bevochten met wapens die ze zowel hadden buit gemaakt als gekregen van de Japanse bezetter de Britten en later de Nederlanders. Ook Nederlandse, Indo-Europese, Europese en Chinese burgers moesten het ontgelden. Bijna dagelijks waren er meldingen van moorden en verkrachtingen. Deze periode die grofweg van oktober 1945 tot begin 1946 duurde, zou later in Nederland onder de naam *Bersiap*, de geschiedenis in gaan. ‘Siap’ (‘klaar’ of ‘geef acht’) was onder Indonesische jongeren de revolutionaire strijdkreet bij uitstek waarmee zij ten strijde trokken.¹⁴

De Britten kwamen al snel tot de conclusie dat de Nederlandse regering moest gaan onderhandelen met de vertegenwoordigers van de republiek want de situatie zou nooit meer hetzelfde worden als voor 1940. En er werd inderdaad vanaf 1946 onderhandeld over een toekomstige overdracht van soevereiniteit. Via het *akkoord van Lingadjati* (1946) leek die overdracht ook dichtbij. Maar in de Tweede Kamer en binnen het kabinet schrokken diverse politici van de tekst van het akkoord. Zij beseften niet dat overdracht van soevereiniteit ook daadwerkelijk onafhankelijkheid van Indonesië ten opzichte van Nederland met zich mee zou brengen. Het waren personen die nog nooit voet op Indische bodem hadden gezet zoals Carl Romme,

¹² L. Giebels, *Soekarno, Nederlandsch onderdaan, een biografie 1901-1950* (Amsterdam 1999) 263; 272.

¹³ H. van den Doel, *Afscheid van Indië, de val van het Nederlandse Imperium in Azië* (Amsterdam 2001) 81-82.

¹⁴ J. de Jong, *Diplomatie of strijd. Het Nederlandse beleid tegenover de Indonesische revolutie 1945-1947*, (Amsterdam 1988) 84.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

fractie leider van de KVP in de Tweede Kamer, die allerlei aanpassingen in de tekst van het verdrag eisten. Aanpassingen waar op hun beurt de republiek weer niet mee akkoord kon gaan, en zo ontstond er alsnog een impasse die steeds meer neigde naar een oorlogssituatie. Dit werd ook realiteit met de start van de *eerste politionele actie* van Nederlandse troepen op de eilanden Java en Sumatra. De codenaam van de actie, 'product' zei wat betreft voldoende. In juli 1947 bezetten Nederlandse troepen zoveel mogelijk plantages en fabrieken om zodoende weer controle te kunnen krijgen over de economie en de export van een groot deel van de kolonie. Marshallhulp alleen was echt niet voldoende om Nederland weer economisch op de been te krijgen. Na een wapenstilstand volgden er wederom overleggen tussen Nederland en de republiek, mede aangewakkerd onder internationale druk. Het nieuwe intergouvernementele wereldorgaan de Verenigde Naties bemoeide zich vanaf dat moment ook met het conflict. De Nederlandse regering overspeelde internationaal zijn hand door tegen alle uitdrukkelijke adviezen in op 19 december 1948 een *tweede politionele actie* te beginnen. Dit maal om de regering van de republiek te isoleren, onder arrest te plaatsen en zo uit te schakelen.

In de eerste weken van 1949 deed Washington een klemmend beroep op de Nederlandse regering, nadat de VN de tweede actie al had veroordeeld – waarmee Nederland het eerste land was dat een dergelijk verdict te beurt viel - om de militaire actie op het grondgebied van Indonesië te stoppen, en om daarna via onderhandelingen nog voor 1 januari 1950 te komen tot een definitieve overdracht van de soevereiniteit. De Nederlandse regeringscommissaris voor de Marshallhulp, H.M. Hirschfeld, herinnerde op dat moment de ministerraad eraan dat het wellicht beter was om de financieel-economische belangen van het conflict in Indonesië te laten prevaleren boven het militair-politieke aspect. De strijd in Indonesië had de Nederlandse schatkist dusdanig uitgehold dat de binnenlandse wederopbouw in gevaar dreigde te komen. Als de VS ook nog eens hun dreigementen om de Marshallhulp in te trekken wanneer de Nederlandse militaire acties niet ophielden, zouden uitvoeren, zou dat ernstige consequenties hebben voor de staatsfinanciën.¹⁵

De Nederlandse regering deed in het voorjaar van 1949 het enige juiste en stopte alle militaire acties in Indonesië. De strijd tegen de republiek Indonesië was politiek en economisch op een fiasco uitgelopen, zoals H.W. van den Doel dat stelt in zijn *Afscheid van Indië, de val van het Nederlands imperium in Azië*.¹⁶ Uiteindelijk volgde op 27 december 1949 via een officiële ceremonie in Amsterdam en Djakarta, de overdracht van

¹⁵ J. Woltjer, *Recent verleden, Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1992) 203.

¹⁶ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 388.

soevereiniteit over het grondgebied van Nederlands-Indië aan de Verenigde Staten van Indonesië (VSI) dat samen met het Koninkrijk der Nederlanden onderdeel zouden worden van de Nederlands-Indonesische Unie met als staatshoofd koningin Juliana.

2.2 Koloniën verloren, Atlantisch West-Europa geboren

Een kleine 2000 kilometer ten noorden van Djakarta woedde eind 1949 een andere koloniale oorlog. In december 1946 was in het Noorden van Vietnam, onderdeel van voormalig (Frans) Indochina, de strijd tussen Frankrijk en de communistisch geïnspireerde *Vietminh* losgebarsten. Een conflict dat overeenkomsten had met de strijd tussen Nederland en de republiek Indonesië. Zo probeerde Frankrijk de nieuwe ‘onafhankelijke’ landen voortgekomen uit Indochina en zijn andere voormalige protectoraten en koloniën die niet meer direct tot het *L’empire colonial Français* behoorden, ook op te nemen in een Unie. Aan het hoofd van de *Union Française* stond evenals in de Nederlands – Indonesische Unie, het staatshoofd van het moederland. Op deze manier wilde Parijs toch economisch, militair en vooral ook politiek zijn voormalige koloniën onder controle houden. In Vietnam hadden de Fransen bijvoorbeeld voormalig keizer Bao Dai in 1949 als president van Vietnam geïnstalleerd zodat hij als marionet van Parijs kon fungeren.¹⁷

Een andere overeenkomst tussen de koloniale conflicten van Nederland en Frankrijk in Zuidoost-Azië was de bemoeienis van de VS. In tegenstelling tot Nederland dat door de VS min of meer werd gedwongen tot een overdracht van soevereiniteit, werd Frankrijk wel gesteund in zijn strijd tegen de *Vietminh*. Tijdens de *Madioen-opstand* in september 1948 op Oost-Java hadden Soekarno en Hatta Washington er van overtuigd uit het juiste anti-communistische hout te zijn gesneden. De communistische opstand werd door de leiding van de republiek bloedig neergeslagen.¹⁸ Soekarno en Hatta kregen daarmee het voordeel

¹⁷ R. Bets, *France and Decolonisation, 1900 – 1960* (Londen 1991), 86.

¹⁸ Al voor de Japanse bezetting kon de Communistische partij van Indonesië (*Partei Komunis Indonesia* – PKI) zich verheugen op veel steun onder de bevolking van Oost- en Midden Java en toen in augustus 1945 het verbod op de partij werd opgeheven ging de PKI zich dan ook nadrukkelijk manifesteren. Nadat in de Oost-Javaanse hoofdstad Surabaya in september 1948 al eerder een van de leiders van de PKI de proletarische revolutie had gepredikt, kon Hatta hem nog overtuigen om eerst de nationale revolutie – onafhankelijkheid – veilig te stellen alvorens te beginnen aan een socialistisch-communistische revolutie. Maar op 18 september grepen lokale PKI leiders de macht in de plaats Madioen ten oosten van Surabaya. Zij vormden een ‘volksfrontregering’. Ondanks oproepen via de radio van Soekarno wilden zij van geen wijken weten. Twee dagen later stuurden Soekarno en Hatta de Siliwangi-divisie van de TNI naar Madioen, Zij veroverden de stad snel terug op de PKI opstandelingen, mede doordat ze te weinig steun kregen van de plattelandsbevolking. Diverse PKI leiders vonden de dood tijdens de gevechten om Madioen, anderen werden gearresteerd. De communistische revolutie die als ‘Madioen-opstand’ de geschiedenis in zou gaan, was voorbij voordat zij goed en wel begonnen was. (Anderson, ‘The military aspects’, 31-53; Swift, *The road to Madiun*, 77-80, zoals geciteerd in Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 308-309.)

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

van de twijfel van de VS en dat zorgde mede er voor dat in het najaar van 1949 vertegenwoordigers van de republiek en de Nederlandse regering in Den Haag aan de Ronde Tafel Conferentie (RTC) deelnamen om over de definitieve soevereiniteit van Indonesië te onderhandelen.

Gedurende hun koloniale strijd in Azië gingen Nederland en Frankrijk onderdeel uitmaken van een nieuw militair en politiek bondgenootschap, de *Noord Atlantische Verdragsorganisatie* (NAVO). In 1948 werd al het *Pact van Brussel* gesloten waarmee het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk, en de Benelux landen zich militair aan elkaar verbonden. De gedachten over een dergelijk militair bondgenootschap werden van oorsprong nog gevoed door het 'gevaar Duitsland' dat zich in de toekomst weer voor zou kunnen voordoen. Wanneer Duitsland eventueel weer een nieuwe agressieve expansionistische politiek zou gaan voeren dan moest de grote schuldige van de twee wereldoorlogen, al in een vroeg stadium beteugeld worden. Het pact was gedurende de onderhandelingen echter steeds meer in het teken komen te staan van het nieuwe gevaar van de Sovjet-Unie en het communisme uit het Oosten. De Praagse coup in februari 1948 van de Tsjechoslowaakse communistische partij die daarbij volledig werd gesteund door Moskou had de West-Europese landen de ogen geopend. Het was dan ook niet meer dan logisch in een periode van oplopende spanningen tussen de VS en de SU, vooral over de status van het gedeelde Duitsland en zijn hoofdstad Berlijn, dat de overleggen in het kader van het pact van Brussel werden uitgebreid.¹⁹ De VS en Canada schoven naast andere Europese landen zoals Italië ook aan, en dat resulteerde in april 1949 in de oprichting van de NAVO. Voor de Nederlandse regering paste het lidmaatschap van de NAVO heel goed in de nieuwe buitenlandse koers die het sinds 1945 was ingeslagen.

Een jaar de ondertekening van het NAVO verdrag werd de Nederlandse regering op 9 mei 1950 door de Franse minister van Buitenlandse Zaken overrompeld met de lancering van zijn plan om de Frans-Duitse kolen- en staal productie onder beheer te brengen van een supranationaal orgaan. Andere (West-)Europese landen zouden daar ook aan mee kunnen doen. Evenals met de OEES had dit *Schuman-plan* ook duidelijk de voorkeur en

¹⁹ Nadat tijdens de conferentie van Potsdam in de zomer van 1945 het duidelijk was geworden dat er voorlopig geen permanent vredesverdrag tussen Duitsland en de vier geallieerde bezettingsmachten zou komen (de VS, het VK en Frankrijk in het Westen en de SU in het Oosten), werd Duitsland steeds minder als eenheid bestuurd. De SU zorgde met een verplichte fusie tussen de SPD en de KPD ervoor dat hun Oostelijke sector onder een sterke 'volksdemocratische' communistische invloed kwam te staan. Op 1 januari 1947 fusieerde de Britse en de Amerikaanse zones tot een douane-unie onder de naam Bizonië. Die fusie zou de basis gaan vormen voor het latere West-Duitsland. Toen ook de Franse bezettingszone zich daarbij aansloot en de D-Mark in het Westen werd ingevoerd, was dat voor Stalin reden om Berlijn te blokkeren. De westerse geallieerden omzeilde maanden deze blokkade totdat de SU het opgaf. Op 23 mei 1949, nog voordat de NAVO officieel werd opgericht en nog voordat de Sovjet blokkade van Berlijn was opgeheven, trad de grondwet voor het Westerse deel van Duitsland in werking waarmee de Bondsrepubliek Duitsland- en de deling van Duitsland officieel een feit was. (R. J. McMahon, *The origins of the Cold War in Europe, 1945-50, The Cold War, A Very Short Introduction* (New York 2003) 16-33.

goedkeuring van de Amerikaanse regering. Hiermee kon het grote West-Duitse economische potentieel duurzaam verbonden aan (West) Europa en Frankrijk.²⁰

Uiteindelijk schoven de Benelux landen samen met Italië aan bij Frankrijk en de Bondsrepubliek om te praten over wat uiteindelijk de EGKS zou gaan worden. Maar aan Nederlandse zijde ging het besluit om zich bij dit Franse initiatief aan te sluiten niet van harte. Was Nederland net bezig om zijn koers aan te passen van neutraliteit naar Atlanticiteit, en van koloniale (wereld)macht naar onderdeel van een westers georiënteerd bondgenootschap, kreeg men nu te maken met een nieuwe Europese realiteit. Ook voor Frankrijk betekende het Shuman-plan een radicale draai in zijn Europa politiek. Vanaf 1945 was die in eerste instantie juist gericht geweest op de ontmanteling van het Duits economische potentieel van de Roer en de Rijn.²¹ Groot verschil met Nederlandse situatie was dat het initiatief wel in Parijs lag als het ging om dit nieuwe project van Europese samenwerking. Op 18 april 1951 werd door zes landen (Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg, België en Nederland) het verdrag tot oprichting van de EGKS ondertekend dat op 1 januari 1952 effectief van start zou gaan.

Met het uitbreken van de Korea oorlog in juni 1950, werd de verankering en versterking van een krachtig militair westers bondgenootschap, inclusief de Bondsrepubliek Duitsland alleen nog maar urgenter. Zeker nu de Koude Oorlog ook daadwerkelijk zijn eerste grootschalige gewapend conflict had voortgebracht. Wederom nadrukkelijk gesteund vanuit Washington, was het Frankrijk in de persoon van premier René Pleven, die de onderhandelingen over de EGKS aangreep om te proberen de Bondsrepubliek niet alleen economisch- maar ook militair aan West-Europa te binden. Op 24 oktober 1950 presenteerde de Franse minister zijn plan om evenals de Kolen- en Staal productie, een Europees leger gevormd door de zes lidstaten, inclusief de Bondsrepubliek onder commando van een supranationaal commando te brengen. De zogenaamde *Europese Defensie Gemeenschap* (EDG). Elke lidstaat zou manschappen en materieel moeten leveren. Het zou dus niet de eigen legers vervangen.²² Alleen de Bondsrepubliek zou het voorlopig nog zonder eigen leger moeten stellen. Er werd ook wel beweerd dat Pleven zijn plan vooral had gelanceerd om te voorkomen dat de Bondsrepubliek op korte termijn een eigen leger zou gaan vormen. Ondanks dat Nederland wederom niet echt te springen zat op de EDG werd op 27 mei 1952 wel het verdrag door alle zes de lidstaten ondertekend.

²⁰ M. Segers, *Reis naar het continent*, 75,

²¹ *Ibidem*. 77.

²² J. Hermans, A.G. Haryvan en J. van der Harst, *Uitgerekend Europa, Geschiedenis van de Europese integratie* (Amsterdam 1996) 79.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

De start van het nieuwe Europa enerzijds ging echter voor Frankrijk wel gepaard met het verlies van zijn Zuid-Oost Aziatische gebiedsdeel anderzijds. Want ondanks politieke en militaire steun vanuit Washington leed het Franse leger in mei 1954 bij Dien Bien Phu een grote nederlaag, en moest het zich terugtrekken uit Zuidoost-Azië. Vietnam was niet langer meer onderdeel van de *Union Française*. Amper drie maanden na het echee in Dien Bien Phu, stemde op 31 augustus 1954 de *Assemblée Nationale* in Parijs, tegen ratificatie van het plan van de EDG. Binnen de literatuur wordt de reden daarvoor hoofdzakelijk gelegd bij de positie van de Bondsrepubliek Duitsland binnen die EDG en de angst die leefde onder de Franse bevolking over actieve herbewapening van de oude erfvijand nog geen tien jaar na het einde van de oorlog.

De problemen in Vietnam, hadden echter veel parlementariërs doen beseffen dat de *Union* en daarmee het Franse koloniale rijk, onder druk stond. Dat het voormalige Frans Indo- China moest worden opgegeven was nog wel te accepteren, maar de Afrikaanse delen van de *Union*, en vooral Algerije, dat met zijn drie departementen gewoon 'als een stuk van Frankrijk werd gezien', mochten nooit verloren gaan.²³ Het zou naast de Europese integratie de belangrijkste pijler wegslaan onder de Franse buitenlandse politiek, die vanaf 1946 in het teken had gestaan van het herstel van Frankrijk als wereldmacht. Want ondanks de instabiele binnenlandse situatie, voerde de Vierde republiek in zijn buitenlandse politiek juist dat beleid wel consequent door, ongeacht welke coalitie regering het land probeerde te regeren. Dit beleid dat in de literatuur vaak wordt gekoppeld aan de tweede periode van Charles de Gaulle als president van 1958 tot 1969, was zeker ook van toepassing was op de Vierde republiek.²⁴ Zolang de Franse internationale belangen in het geding zouden kwamen door verder Europese verplichtingen, konden vele parlementariërs het EDG verdrag niet ratificeren. Het was die augustusdag voor het eerst sinds de onderhandelingen over de EGKS in 1950 van start waren gegaan, dat de koloniale politiek van één van de lidstaten direct conflicteerde met verdergaande Europese integratie, waardoor de voortgang van de Europese samenwerking tijdelijk tot stilstand werd gebracht. Het zou niet de laatste keer zijn. Na het echee van de EDG pakte het VK als het ging om Europese militaire integratie het initiatief. Het pact van Brussel dat altijd naast de NAVO was blijven bestaan, werd opengebroken en inclusief de Bondsrepubliek Duitsland en Italië als leden, omgevormd tot de *West-Europese Unie* (WEU).²⁵

Met het verwerpen van de EDG werd ook het plan voor de *Europese Politieke Gemeenschap* (EPG) van de onderhandelingstafels gehaald. Binnen het EDG verdrag was

²³ V. Gounot, *François Mitterrand – biografie* (Soesterberg 2008) 155.

²⁴ I. Wall, *France, The United States, and the Algerian War* (Berkeley/Los Angeles/ Londen 2001) 2.

²⁵ M. Segers, *Reis naar het continent*, 103-104.

onder artikel 38 de mogelijkheid opgenomen tot het oprichten van een EPG.²⁶ Dit artikel was vooral het werk geweest van de partijloze Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken Jan Willem (Wim) Beyen. Het was zijn idee om een gemeenschappelijke economische markt van de EGKS lidstaten te koppelen aan een supranationaal ‘dak’ van een politieke gemeenschap. Beyen was dan ook erg teleurgesteld dat ondanks de ondertekening door de zes lidstaten van het verdrag over de EDG, het uitgerekend door Frankrijk niet werd geratificeerd. Het land dat via de persoon van Pleven nota bene aan de wieg had gestaan van de EDG. Wie niet echt rouwig was over het niet doorgaan van zowel EDG als EPG was de Nederlandse minister-president Drees. Hij stond vrij sceptisch tegenover het Europese project, maar zag zeker de voordelen van die sectorale samenwerking binnen het EGKS-initiatief, maar was erg gevoelig als het er op aankwam om te veel macht aan een of meerdere supranationale organen af te staan.²⁷ Waar diezelfde Drees dacht in Beyen een Atlanticus als minister van Buitenlandse Zaken te hebben aangesteld, bleek Beyen vooral een Europeaan. Hij zag in verdergaande Europese samenwerking, naast het Atlantische bongenootschap, juist mogelijkheden om na het verlies van Indonesië, economisch en uiteindelijk ook politiek Nederland internationaal meer aanzien en invloed te geven. Beyen, voormalig directeur bij het *Internationaal Monetair Fonds* (IMF) werd bij zijn aantreden in Den Haag niet alleen verantwoordelijk voor Buitenlandse Zaken binnen het ‘derde’ kabinet Drees zoals dat na de verkiezingen in het voorjaar van 1952 was geformeerd. De jonge diplomaat en KVP-lid, J.A.M.H. (Joseph) Luns, werd weggehaald bij de Nederlandse delegatie van de VN om zich als minister zonder portefeuille op het departement van Buitenlandse Zaken specifiek bezig te houden met Indonesië, VN-aangelegenheden, de Benelux, de luchtvaart, en de waterwegen.²⁸

Alsof het een onbestemd voorgevoel was geweest van vele leden van de *Assemblée Nationale* die het verdrag voor de EDG niet wilden ratificeerden, werd het Franse wereldrijk enige weken later verder aan het wankelen gebracht. In Algerije werd vanaf november 1954 door het *Front de Liberation Nationale* (FLN) via een reeks aanslagen de onafhankelijkheidsstrijd ontketend. Deze strijd zou spoedig uitlopen op een vuile oorlog.

²⁶ D. Spierenburg en R. Poidevin, *The History of the High Authority of the ECSG* (Londen 1994), 44-45, zoals geciteerd in M. Segers, *Reis naar het continent*, 91.

²⁷ J. Hermans e.a., *Uitgerekend Europa*, 96.

²⁸ J. Kikkert, *De wereld volgens Luns* (Utrecht 1992) 51.

2.3 Een moeizame erfenis

Terwijl landen als Frankrijk en Nederland in hun buitenlandse politiek ruimte creëerden voor het nieuwe project van Europese integratie, was het lastig om de veranderende verhoudingen op koloniaal terrein te accepteren en in een nieuw reële politiek beleid en perspectief om te zetten. Sterker nog, het leek er op dat de nieuwe wereldorde, en de geboorte van het moderne Europa landen als Frankrijk, Nederland, België en ook het VK nieuwe middelen in handen gaf om hun koloniale invloed te behouden. Het leek hun nieuwe ambities en middelen te geven om een atavistische koloniale politiek te reanimeren. Na het verlies van belangrijke gebieden zoals Indonesië en Indochina probeerden zij hun heerschappij over de bestaande resterende koloniën, overzeese gebiedsdelen en protectoraten in Zuid-Oost Azië, het Midden-Oosten en Afrika te consolideren en te versterken. Dit proces werd ook wel aangeduid als de *second colonial occupation*.²⁹ Zo riep Frankrijk de hulp in van de NAVO toen de opstand van de FLN alle kenmerken van een oorlog kreeg. Algerije viel op dat moment onder Frans grondgebied, en dus was het NAVO statuut daar van toepassing op. Ook Nederland zocht steeds meer zijn heil binnen de NAVO toen bleek dat Nieuw-Guinea zorgde voor toenemende diplomatieke spanningen tussen Den Haag en Djakarta. Na een aanvankelijk goed begin, verslechterde de diplomatieke relatie tussen Nederland en Indonesië vanaf 1950 in rap tempo. Een lang gekoesterde wens van Soekarno werd bewaarheid toen in augustus 1950 de VSI werd opgeheven en Indonesië voortaan als één centralistisch bestuurd land doorging onder de naam *Republik Indonesia*. Het was een van de acties die er voor zorgde dat Nederland steeds minder invloed kon uitoefenen binnen zijn voormalige kolonie.

Het ontbinden van de VSI zorgde ervoor dat twee van de regeringspartijen in het kabinet Drees – Van Schaik, de CHU en de VVD, absoluut geen onderhandelingen wilde starten over een soevereiniteitsoverdracht van Nieuw-Guinea aan de ‘eenheidsstaat’ Indonesië, *ergo* met ‘collaborateur’ Soekarno.³⁰ Die mening dreigde ook het kabinetsstandpunt te worden toen Drees zijn PvdA fractie er van wist te overtuigen dat de voorwaarden waarop de RTC afspraken in het najaar van 1949 waren gemaakt inzake Nieuw-Guinea, een jaar later niet meer golden. De RTC afspraken inzake Nieuw-Guinea waren gemaakt met de VSI en niet met de republiek Indonesië. De minister van

²⁹ M. Shipway, *Decolonization and its impact. A comparative approach to the End of Colonial Empires* (Oxford 2008) 3; 16, zoals geciteerd in B. Stol, De enige zekere bondgenoot, Nederland, Frankrijk en de zwanenzang van het Europees kolonialisme in *Tijdschrift voor geschiedenis, jaargang 2009, vol.23*, 19.

³⁰ J. Woltjer, Recent verleden, Nederland in de twintigste eeuw (Amsterdam 1992) 306 – 308.

Buitenlandse Zaken, Dirk Stikker, de belangrijkste VVD'er in het kabinet, wilde echter het 'onbeduidende' Nieuw-Guinea ondergeschikt maken aan het belang en de toekomst van de Nederlands-Indonesische Unie. Deze voormalige bankier en topman van Heineken voorzag voor het Nederlandse bedrijfsleven grote mogelijkheden in Indonesië. In het najaar van 1950 werden door de Nederlandse regering dan toch onderhandelingen gestart over een overdracht van Nieuw-Guinea. Maar dit betrof de overdracht van soevereiniteit aan de Nederlands-Indonesische Unie. Wanneer Stikker ondanks herhaalde pogingen van zijn Tweede Kamerfractie om hem op andere gedachten te brengen, toch openlijk voor een overdracht van Nieuw-Guinea aan Indonesië blijft pleiten, dient de fractievoorzitter van de VVD, Oud, in januari 1951 een motie van Afkeuring tegen het kabinet in dat toch is gaan onderhandelen over een overdracht van Nieuw-Guinea en in het bijzonder tegen de houding van Stikker in de hele kwestie. De motie haalde geen meerderheid maar voor Stikker was deze openlijke aanval op het vertrouwen in hem als minister, nota bene door zijn eigen fractie, reden om zijn ontslag in te dienen. Hierop stelden alle overige ministers ook hun portefeuilles ter beschikking en viel het kabinet Drees - Van Schaik op de kwestie Nieuw-Guinea, en de relatie met Indonesië.³¹

In de jaren die volgden zorgde Nieuw-Guinea voor een steeds groter wordende politieke splijtzwam tussen Den Haag en Djakarta. Beschuldigingen van neo-koloniale politieke bemoeienis en Nederlandse inmenging in binnenlandse aangelegenheden werden met regelmaat vanuit Djakarta naar Den Haag geslingerd. In hetzelfde Den Haag maar ook in Parijs, Washington, Londen en Moskou werd in juni 1955 met argusogen gekeken naar de conferentie van 'niet-gebonden' landen, ook wel derde wereld landen genoemd (VS en de Westers georiënteerde landen waren de 1ste wereld, SU en communistische landen vormden de 2de wereld), die te Bandung op Midden-Java werd georganiseerd. Met deze conferentie profileerde gastheer Soekarno zich als een van de leiders van de 'ongebonden' landen. Den Haag vreesde dat Soekarno bij de 39 aanwezige delegaties - de meesten afkomstig uit Azië en Afrika, velen met een koloniaal verleden, en inmiddels ook met een zetel binnen de Algemene vergadering van de VN - zou promoten dat Nieuw-Guinea zo snel mogelijk onderdeel moest gaan worden van Indonesië, en dat werd was inderdaad wat de Indonesische president deed. Opvallend was dat naast vertegenwoordigingen van soevereine landen, er ook een delegatie het FLN was uitgenodigd. Een feit dat de Franse regering op zijn beurt absoluut niet kon waarderen. Een van de kernpunten van de 'neutrale' koers waarmee de aanwezige landen zich wilde profileren was 'volledige eliminatie van Europees kolonialisme in Azië en Afrika'.³²

³¹ P. van der Steen, *Cals, Koopman in verwachtingen 1914 - 1971* (Amersfoort 2005) 136.

³² Stol, *De enige zekere bondgenoot, Tijdschrift voor geschiedenis, 2009, vol. 23, 24.*

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

Naast Soekarno presenteerden zich ook andere ‘nieuwe’ leiders in Bandung, zoals de Indiase premier Nehru, de Joegoslavische Josip ‘Tito’ Broz, en de Egyptische president Gamal Abdel Nasser. De Egyptische leider bracht het nieuwe zelfvertrouwen van de voormalige koloniën, protectoraten en mandaatgebieden van de Europese grootmachten tot uiting door in juni 1956 the *Universal Suez Ship Canal Company* (Frans: *Compagnie universelle du canal maritime de Suez*) te nationaliseren. Deze maatschappij was sinds 1875, zes jaar na de opening van het Suezkanaal, in gedeeld Frans-Engelse handen, en verantwoordelijk voor de scheepvaart door het kanaal inclusief de revenuen die dat opbracht. Nasser had eerder dat jaar toezeggingen van de VS gekregen dat Washington Egypte financiële zou steunen bij het realiseren van de nieuwe Aswan stuwdam in de Nijl. Toen Egypte echter de volksrepubliek China erkende en daarnaast contacten ging onderhouden met de SU en Tsjechoslowakije, onder meer over de levering van wapenmaterieel, besloot de regering van de VS zijn steun in te trekken. Als reactie daarop nationaliseerde Nasser de Suezkanaal maatschappij en daarmee het kanaal zelf. Hij claimde het geld van het kanaal nu nodig te hebben voor de voltooiing van de dam. Deze actie zorgde vanzelfsprekend voor veel ophef in de Westerse wereld. Veel Europese landen waren wat betreft de import van olie grotendeels afhankelijk van het Midden-Oosten. Die olie vond via het kanaal zijn weg naar Europa. Vooral in het VK en Frankrijk ontstond grote commotie. De doorvoer van het kanaal dat al zo lang onder hun beheer stond liep gevaar. Londen was nog niet vergeten hoe belangrijk deze vaarroute was gebleken tijdens de Tweede Wereldoorlog. Nederland had in de periode 1946 – 1949 voor het troepenransport naar Indonesië veelvuldig gebruik gemaakt van dit militair-economisch strategisch belangrijke kanaal. Frankrijk en het VK begonnen vanaf eind juli met de opbouw van een invasieleger op Malta en Cyprus onder de naam *operation Musketeer*. Vooral Londen wilde zo snel mogelijk militair in actie kunnen komen tegen Egypte.³³ De VS kon in de persoon van minister van Buitenlandse Zaken John Foster Dulles, de twee Europese bondgenoten nog weerhouden van direct militair ingrijpen. Er moest via diplomatie een uitweg gevonden worden. Via verschillende diplomatieke initiatieven werd geprobeerd dit conflict tot een geweldloos einde te brengen. Omdat de SU bijna alle Frans-Britse voorstellen vond getuigen van neo-koloniaal gedrag, blokkeerden de Europese permanente leden Frankrijk en het VK op hun beurt een oordeel van de VN Veiligheidsraad inzake *Suez*. De VS en de SU waren het er in ieder geval over eens dat militair ingrijpen geen soelaas zou bieden. Washington drukte dit ook nadrukkelijk op het hart van hun bondgenoten.

³³ K. Kyle, *Suez, Britain's End of empire in the Middle East* (Londen 1991 – 2003) 167 – 179.

Het was uiteindelijk de Franse premier Guy Mollet die besloot om in het geheim Israël te benaderen. Mede vanwege de uitgebreide steun die Nasser bood aan het FLN, wilde Frankrijk afrekenen met de ontstane situatie, maar ook met Nasser persoonlijk. In de Parijse voorstad Sevres werd een zogenaamd protocol opgesteld, dat door vertegenwoordigers van de Franse, Britse en Israëlische regering werd ondertekend. In het protocol werd gesteld dat het Israëlische leger in reactie op de terroristische acties die regelmatig vanuit de Egyptische Sinaï woestijn op Israëlisch grondgebied werden uitgevoerd, Egypte zou binnentrekken om vervolgens op te rukken naar het Suezkanaal. Zodoende konden de Israëli de Sinaï woestijn veilig stellen. Op hun beurt zouden Londen en Parijs een ultimatum stellen aan de strijdende partijen. Egypte zou het beheer van het kanaal terug moeten geven aan de Brits-Franse autoriteit ter plaatse, en hun troepen terugtrekken uit de kanaalzone. Ook Israël zou met zijn troepen de zone moeten verlaten. Er werd vanuit gegaan dat Nasser niet in zou gaan op het ultimatum waarna een gecombineerde Brits-Franse troepenmacht de kanaalzone in zijn bezit zou kunnen nemen, zonder gezichtsverlies en zonder beschuldigingen van neo-koloniaal gedrag.³⁴

Toen uiteindelijk indirect de Britse minister-president Anthony Eden ook toestemming voor dit geheime scenario had gegeven, trok op 29 oktober 1956 het Israëlische leger de Sinaï woestijn binnen. Hun opmars volgde gestaag, mede door het compleet verraste Egypte, en al snel bereikten zij de kanaalzone. Egypte ging zoals geanticipeerd niet in op het ultimatum van Frankrijk en het VK. Israël verwijderde volgens afspraak wel zijn troepen uit de kanaalzone. Daarop verklaarde het VK en Frankrijk Egypte de oorlog. Vanaf 31 oktober kwam de kustplaats Port Saïd onder heftig Brits-Franse vuur te liggen, zowel vanaf zee als uit de lucht. Tegelijkertijd landden er Franse en Britse parachutisten bij het Suez kanaal. Op 5 november hadden zij voor een groot deel de kanaalzone in handen. Vanaf het begin van de oorlog reageerde Washington woedend op de acties van het VK, Frankrijk en Israël. De VS voelde zich in zijn hemd gezet door drie van hun belangrijkste bondgenoten.

Op 4 november toen de Suezcrisis zijn climax bereikte, vielen Warschaupact troepen Hongarije binnen. In de weken daarvoor had daar een *regime change* plaatsgevonden. De nieuwe Hongaarse regering trachtte een democratisch bestel in te voeren, en zich te onttrekken aan de communistische dwangbuis van Moskou. Een van de eerste besluiten van de nieuwe regering was om uit het Warschaupact te treden. Moskou had het een tijd aangezien maar kon geen neutraal, en een naar het Westen neigend land aan zijn Oostgrens dulden. Daarom moest de communistische orde met harde hand worden hersteld. Uiteraard werd de inval in Hongarije veroordeeld door de VS. Die inval

³⁴ Kyle, *Suez*, 296.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

betekende slecht nieuws voor Frankrijk en het VK. Buiten het feit dat zij al de woede van de Amerikaanse regering op de hals hadden gehaald met hun onaangekondigde militaire acties in Egypte, kon Washington enerzijds de inval in Hongarije aangevoerd door Sovjetroepen wel veroordelen, en anderzijds de schending van Egyptische soevereiniteit door Israël, het VK en Frankrijk onbestraft laten. Zoals al eerder in VN verband was gebleken, stelde de SU zich in de Suezcrisis vanaf het begin achter Egypte op.

In die eerste dagen van november 1956 vonden de SU en de VS elkaar inzake de situatie in het Midden-Oosten, en veroordeelden ze beiden de Frans-Brits-Israëlsche actie. Uiteindelijk werd de druk van de twee supermachten teveel. Het was vooral Washington dat hun bondgenoten tot een staakt-het-vuren met Egypte dwong. Op 21 november verlieten de laatste Franse en Britse troepen het Egyptische grondgebied om er nooit meer terug te keren. De aanwezigheid in de kanaalzone en de regio die zij zo lang politiek en bestuurlijk hadden gedomineerd kwam daarmee tot een einde. *Suez* toonde voor Parijs, en voor Charles de Gaulle – op dat moment vrijwillig politiek banneling in zijn buitenhuis te Colombey-les-Deux-Eglises - aan dat het Atlantisch bondgenootschap slechts ‘eenrichtingsverkeer betekende.’³⁵ De lessen van Suez zorgden er voor dat het VK nog nadrukkelijker de Amerikaanse moederschoot opzocht, en dat Frankrijk zich juist onafhankelijker ging opstellen tegenover de VS en de NAVO. Een manier om dat te bereiken was de beschikking krijgen over een eigen atoombom. En daar was onder meer verrijkt uranium en kernenergie voor nodig. De SU en vooral de VS hadden de rol van de oude Europese grootmachten in Egypte definitief overgenomen. Bandung en Suez waren eens te meer een teken dat de ‘oude’ (koloniale) tijden voorbij waren. Maar het bleek dat Parijs en Den Haag dat maar moeizaam konden accepteren. Zowel in Algerije als in Nieuw-Guinea was er wat dat betreft nog een Europese taak te vervullen.

2.4 Europa gaat verder

Het niet ratificeren van het EDG plan door Frankrijk stortte Europa sinds het begin van de prille samenwerking voor het eerst in een existentiële crisis.³⁶ De intergouvernementele elementen dreigden in het Europa van de Zes, de overhand te krijgen. Het waren *founding father* van de Europese samenwerking Jean Monnet, en Belgische minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak die ervoor zorgden dat het Europee project uit de

³⁵ F. Bozo, *Two strategies for Europe, De Gaulle, the United States, and the Atlantic Alliance* (Oxford 2001) 3-4.

³⁶ M. Segers, *De Europese dagboeken van Max Kohnstamm, augustus 1953 – september 1957* (Amsterdam 2008) onder meer 37-41

impasse kwam. Beiden hadden vanaf het begin van het Europese project al een voorname rol gespeeld. Monnet was achter de schermen een grote animator en inspirator geweest van de Frans-Duitse samenwerking. Al voor de Tweede Wereldoorlog had hij goede politieke contacten in de VS, het VK en Frankrijk. Spaak was tussen 1952 en 1953 voorzitter van de gezamenlijke vergadering van de EGKS geweest, het orgaan dat de Hoge autoriteit van de EGKS controleerden, en wat dat betreft kon worden gezien als een voorloper van het Europees Parlement (EP). Vanaf april 1954 werd Spaak voor de achtste maal sinds 1936 benoemd tot minister van Buitenlandse Zaken van België. In die hoedanigheid sloeg hij de handen ineen met Monnet die hij in zijn EGKS tijd goed had leren kennen. Om de integratie weer vlot te trekken werd onder meer het oude plan van Beyen voor één Gemeenschappelijke markt, onderdeel van een EPG, afgestofd en opnieuw opgetuigd door Monnet en Spaak. Ze wisten in ieder geval dat zij in Beyen een medestander zouden hebben. Ook de Luxemburgse eerste minister Paul Bech was al eerder een voorstander gebleken van verdere integratie via een Gemeenschappelijke markt. Van Monnet kwam het idee om een plan voor de opwekking van kernenergie voor vredelievende doeleinden, te koppelen aan het plan voor de Gemeenschappelijk markt. ‘Kernenergie was de energiebron van de toekomst en de motor van de derde industriële revolutie’, aldus Monnet.³⁷ Het was zijn overtuiging dat hiermee Frankrijk weer terug aan de Europese onderhandelingstafel kon worden gebracht. Hij wist van de Franse atoombom ambities. Het gezamenlijk opwekken van kernenergie, één van de voorwaarden voordat er kon worden begonnen met de productie van een atoombom, was zowel financieel als qua kennis een dure aangelegenheid. Door de koppeling van de twee plannen kon Frankrijk gebonden worden aan de Gemeenschappelijke markt op een moment dat ook in Parijs de intergouvernementele tendensen de boventoon voerden als het ging op de Europese integratie.

Tijdens de conferentie van ministers van Buitenlandse Zaken van de EGKS in het Siciliaanse Messina in juni 1955 werd na moeizame besprekingen, waarbij een sceptische houding eerder regel dan uitzondering was, uiteindelijk toch besloten om de plannen voor een Gemeenschappelijke markt en van het gedeeld opwekken en gebruik van kernenergie verder uit te werken.³⁸ Een commissie onder leiding van Spaak werd belast met de uitvoer. De commissie presenteerde in het voorjaar van 1956 zijn plannen voor een Gemeenschappelijke markt en het project om tot een gezamenlijke opwekking van

³⁷ J. Hermans e.a., *Uitgerekend Europa* 96.

³⁸ NL-HaNA, Notulen ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 510, 2 mei 1955 en 401 9 en 16 mei 1955; Harryvan, Van der Harst en Van Voorst, *Voor Nederland en Europa*, 46, zoals geciteerd in M. Segers, *Reis naar het continent*, 115.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

atoomenergie te komen genaamd *Euratom*. Beide verdragen waren, zoals Monnet al eerder had voorgesteld, in het uitgewerkte plan aan elkaar gekoppeld.

In de zomer van 1956, werden de bevindingen van de commissie Spaak tijdens een ministersconferentie in Venetië besproken, en gaven alle lidstaten aan graag verder te willen praten. Ook Frankrijk dat zich met het afstemmen van EDG en EPG juist een tegenstander had getoond van verdergaande supranationale integratie. Minister Beyen liet aan minister-president Drees en zijn collega ministers weten ‘verheugd te zijn’ door de opstelling van zijn Franse collega Christian Pineau.³⁹

Gedurende de verdere onderhandelingen over de beide verdragen zoals uitgewerkt in het rapport van de commissie Spaak, zorgden koloniale perikelen in Den Haag wederom voor beroering. In het voorjaar van 1956 had Indonesië eenzijdig het Unieverdrag opgezegd en weigerde nog langer aan zijn financiële verplichtingen te voldoen. Djakarta probeerde via die acties om de Nederlandse regering te bewegen alsnog de soevereiniteit over Nieuw-Guinea over te dragen aan Indonesië. Den Haag weigerde dat. ‘De Nederlandse regering liet zich niet chanteren’.⁴⁰ Koloniale politiek zorgden ook direct voor problemen tijdens de onderhandelingen over de Gemeenschappelijke markt en Euratom. Frankrijk en later ook België wilden hun Afrikaanse overzeese gebieden, via een fonds, koppelen aan de Gemeenschappelijke markt, en die gebieden zodanig financieel-economisch ontwikkelen dat zij zich op den duur aan konden sluiten bij de Europese Gemeenschappelijke markt. Zij zagen een zogenaamd *Eurafrique* voor zich. De voormalige en huidige Franse en Belgische koloniale gebieden in Afrika zouden zich langs Europese weg economisch ontwikkelen, en op die wijze ook in de toekomst nauw met elkaar verbonden blijven. De ‘moederlanden’ zouden zelf bepalen hoeveel geld er uit het fonds naar welke project ging.⁴¹ Nederland wenste überhaupt geen artikel binnen het verdrag waarin de overzeese gebiedsdelen zouden worden benoemd, ook al had het met Nieuw-Guinea, Suriname en de Antillen zelf ook gebieden buiten Europa. Na de trauma’s die de onafhankelijkheidsstrijd in Indonesië voor Nederland met zich mee had gebracht wilde het niet via Europa wederom politiek en economisch verantwoordelijk worden voor een koloniale politiek, waar Nederland afscheid van had genomen.⁴²

In het late najaar van 1956 bleek dat het niet haalbaar zou zijn om de overzeese gebiedsdelen volledige onbenoemd te laten in de verdragstekst. Het was voor Frankrijk

³⁹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, Verslag Minister van Buitenlandse Zaken aan de Voorzitter van de Ministerraad, 4 juni 1956, 2.

⁴⁰ A. Kersten, *Luns een politieke biografie* (Amsterdam 2010) 210.

⁴¹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, memorandum Chef van Nederlandse delegatie EGKS Brussel aan Voorzitter van Coördinatie Commissie voor de Integratie en Secretaris-Generaal Algemene Zaken, 8 oktober 1956, 3.

⁴² NL-HaNA, KMP 2.03.01, invnr. 2849, memorandum Secretaris-Generaal Algemene Zaken aan Minister-president, 18/21 februari 1957.

OUDE RIJKEN IN EEN NIEUW EUROPA

een *conditio sine qua non*. De Bondsrepubliek zorgde er uiteindelijk voor dat zowel Nederland als Frankrijk kon instemmen met het verdrag, door een ‘fonds voor ontwikkelingssamenwerking’ te creëren. Gezamenlijk zou er beslist worden hoe het geld per project in alle overzeese gebiedsdelen van de Zes besteed zouden worden. Ook al had de Bondsrepubliek geen overzeese gebiedsdelen toch zou zij de grootste netto betaler aan het fonds gaan worden. Daarmee werd Frankrijk over de streep getrokken.⁴³ Den Haag was in ieder geval tevreden dat het politieke karakter zoals dat uitging van het oorspronkelijke *Eurafrique* verhaal in het uiteindelijke verdrag sterk was afgezwakt. Daardoor plaatsten zowel een tevreden Franse, als Nederlandse delegatie op 25 maart 1957 hun handtekening onder de Verdragen van Rome. Nederland had een politieke koppeling van de huidige en voormalige koloniale gebieden van de andere lidstaten, en dan vooral Frankrijk voorkomen. En nog belangrijker de Europese integratie ging door langs de voor Den Haag zo gewenste economische lijn en via hoofdzakelijk supranationaal georganiseerde gemeenschappen. Frankrijk kreeg zijn zin met een apart artikel over de overzeese gebiedsdelen en kon via Euratom achter de schermen verder werken aan de ontwikkeling van een eigen kernmacht, *une force du frappe*.

⁴³ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2849, memorandum Chef Nederlandse delegatie EGKS aan Minister-president, 4 februari 1957, 2, en Die Kabinetprotokolle der Bundesregierung 1957 (München: Oldenbourg), 94, zoals geciteerd in M. Segers, *Reis naar het continent*, 130-131.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

3

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

(1958 – 1959)

Na de ondertekening van de *Verdragen van Rome*, in maart 1957, konden minister-president Willem Drees, en minister van Buitenlandse Zaken, Joseph Luns, samen met hun kabinetscollega's tevreden terugkijken op de onderhandelingen die vooraf waren gegaan aan de verdragen over een Gemeenschappelijke markt en Euratom. Enerzijds had Nederland de Franse regering weerstaan om naast verdere economische ook meer politieke verantwoordelijkheden te gaan delen, en dan vooral op het gebied van (neo)koloniale politiek van de lidstaten; anderzijds was de door Den Haag zo gewenste Gemeenschappelijke markt een feit geworden. Die 'markt' ging vanaf 1 januari 1958 van start met het in werking treden van het EEG verdrag.

De start van de EEG zag Den Haag tevens als een opmaat naar nog meer integratie en samenwerking op economisch terrein. Niet alleen binnen EEG-verband met zijn zes leden, ook andere Europese partnerlanden van Nederland moesten economisch betrokken gaan worden bij de Gemeenschappelijke markt. Zeven landen (het Verenigd Koninkrijk, Zweden, Denemarken, Oostenrijk, Zwitserland, Portugal en Noorwegen) waarmee al sinds het *Marshallplan* van 1947 en binnen de OEEES economisch werd samengewerkt, moesten volgens de wensen van Den Haag in de nabije toekomst samen met 'de Zes' de *Europese Economische Associatie* (EEA) gaan vormen. Eén grote vrijhandelszone in West-Europa. Maar uitgerekend de samenwerking tussen 'de Zes' en 'de Zeven', zou er in de loop van 1958 voor zorgen dat Nederland in 'Europa' in een geïsoleerde positie terecht kwam. Ook door

afbrokkelende steun van diverse Atlantische bondgenoten inzake Nieuw-Guinea en in de relatie met Indonesië, maakt dat een 'Nederlands Nieuw-Guinea' onder druk komt te staan. Den Haag probeerde deze twee onderwerpen gescheiden te houden maar zowel binnen de Zes, als daar buiten waren er anderen die de twee onderwerpen dichter naar elkaar toe brachten.

3.1 De grote Engelse kop thee en het kleine Franse klontje

Ondanks dat in het voorjaar van 1957 ook de Franse regering, dan nog onder leiding van de socialist Guy Mollet, uiteindelijk volmondig instemt met de Verdragen van Rome, wordt begin 1958 al snel duidelijk dat Parijs op verschillende manier het proces om tot daadwerkelijk één Gemeenschappelijk markt te komen, probeert te traineren, althans dat is al snel de mening die in Den Haag de ronde doet. Het blijkt vooral de situatie in Algerije en de binnenlandse sociale onrust te zijn die de Fransen op de EEG en EEA rem doet trappen.

De Zes hebben besloten om de Gemeenschappelijke markt te modelleren naar de al bekende structuur van de EGKS. Het beleid van de EEG wordt bepaald door de tandem Commissie – Raad van ministers en regeringsleiders naar het voorbeeld van de Hoge Autoriteit en de ministerraad bij de Kolen – en Staalgemeenschap. Bij de Commissie licht het alleenrecht om voorstellen te formuleren en het uitvoerend beleid te controleren.⁴⁴ De Raad neemt alle besluiten op voorstel van de Commissie. Die besluiten vereisen eenstemmigheid. In de nabije toekomst zouden na een overgangperiode er eventueel besluiten genomen kunnen worden op basis van een gekwalificeerde meerderheid. Daarmee heeft de EEG een lagere supranationale opzet dan de EGKS. Naast de Commissie zijn het Europees Parlement en het Europees Hof van Justitie de andere pijlers onder de institutionele structuur. Voor het parlement worden er geen rechtstreekse verkiezingen gehouden. De leden worden afgevaardigd door de nationale parlementen, Daarmee is het al dan niet een 'vrij onmachtig' orgaan.⁴⁵ Het Europese hof van Justitie had naast bevoegdheden voor de EGKS, die nu ook gekregen voor zowel EEG als Euratom.

Vestigingsplaats van de Hoge Autoriteit van de EGKS was Luxemburg. Brussel is de plek waar de Commissie en de vertegenwoordiging van de lidstaten zetelden. Het

⁴⁴ K. de Gucht en S. Keukeleire, *Besluitvorming in de Europese Unie* (Antwerpen 1994) 69, zoals geciteerd in J. Hermans, *Uitgerekend Europa*, 106.

⁴⁵ L. Geelhoed, 'De Raad en het Europese parlement.' (Den Haag 1989) In: A. Kooyman (ed.), *Tussen Straatsburg en Den Haag, Het democratisch gat van Europa* 47-57, zoals geciteerd in Hermans, *Uitgerekend Europa* 106-107.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

parlement kwam afwisselend in Brussel en Straatsburg bijeen. Met de komst van de EEG moest er ook een plek worden gezocht voor het daaraan gekoppelde ambtenarenapparaat. Behalve voor Frankrijk was het voor de andere lidstaten eigenlijk een logische zaak wanneer Brussel ook als zetel voor de EEG zou gaan dienen. De Franse regering ziet echter zijn eigen hoofdstad graag als vestigingsplaats van dit nieuwe instituut. Deze opstelling zorgt er begin 1958 voor dat de Europese conferentie om de start van de EEG te markeren direct mislukt, tot irritatie van de Nederlandse pers. 'Alsof de Franse regering na maart 1957 al niet herhaaldelijk had laten blijken dat het eigenlijk niet wilde meewerken om tot een Gemeenschappelijke markt te komen.'⁴⁶

Ondertussen spelen er veel grotere vraagstukken binnen het Europa van de EEG lidstaten dan prestigeobjecten als vestigingsplaatsen. Het Verenigd Koninkrijk had al vanaf de introductie van het Shuman-plan vanaf de zijlijn staan toekijken hoe de Zes economisch probeerde tot meer samenwerking te komen. Met zijn *Commonwealth* (Gemenebest van voormalige Britse koloniën en overzeese gebiedsdelen) waren de Britten bij uitstek het land voor de vrijhandel, en niet voor supranationale verbonden die onderling handelsafspraken en douane unies voorstonden zoals dat vanaf de EGKS het geval was geweest. Toen het Franse parlement in het najaar van 1954 het EDG verdrag niet ratificeerde en de integratie nogal hard tot stilstand kwam, keek men naar de overkant van de Noordzee om nu het initiatief in verdere Europese samenwerking naar zich toe te trekken. In militair opzicht deed Londen dat ook. Het *Pact van Brussel* uit 1948 werd op initiatief van het VK opengebroken, en de Bondsrepubliek en Italië werden als leden toegevoegd. De inhoud werd ook herzien. Niet langer was er sprake van potentiële Duitse agressie die moest worden bestreden, maar iedereen was het er over eens dat de Sovjet-Unie het nieuwe gevaar uit het Oosten representeerde. De naam van verdrag werd omgedoopt tot *West-Europese Unie* (WEU).⁴⁷

Ook al had het VK al in 1956 met argusogen de onderhandelingen die leidden tot het verdrag over de Gemeenschappelijke markt bekeken, toch bleef het hameren op een vrijhandelszone in Europees verband, een *Europese Economische Associatie* (EEA) of *Free Trade Area* (FTA). De zone zou moeten worden gevormd door de 'Zes' landen

⁴⁶ NL-HaNA, Buitenlandse Zaken (BZ)/ Code-Archief (CA) 55-64, 2.05.118, invnr. 1285, ontvangen codebericht Brussel, 9 januari 1958.

⁴⁷ M. Segers, *Reis naar het continent*, 103-104. Het Pact van Brussel werd in 1948 gesloten tussen het VK, Frankrijk en de Benelux landen als bondgenootschap tegen een toekomstig mogelijk vijandelijk Duitsland. Dit pact was de opmaat naar het latere verdrag van de NATO (1949) en in 1954 tot het verdrag van de West-Europese Unie (WEU). Met de laatste twee verdragen werden het bondgenootschappen bekrachtigd tegen toekomstig mogelijke Sovjet agressie.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

van de EEG samen met de ‘Zeven’ overige landen die sinds 1947 binnen de OEEES al economisch hadden samengewerkt. Op die manier zou de negatieve economische effecten ten gevolge van de EEG voor het VK ongedaan worden gemaakt, en kon Londen mee profiteren van de Gemeenschappelijke markt zonder daadwerkelijk lid te worden van de EEG met zijn supranationale karakter. Onderhandelingen over deze ‘Vrijhandelszone’ waren al medio 1957 van start gegaan en zouden in 1958 hun beslag moeten krijgen. In het voorjaar van 1958 leek een definitief verdrag nog een kwestie van maanden.

Nederland was een van de grootste, zo niet de grootste voorstander binnen de Zes, van het Britse plan. Het betrekken van het VK in de verdergaande Europese integratie was al langer een voornaam speerpunt geweest van Nederland als het ging om Europa. Een van de belangrijkste politieke bondgenoten van Nederland zou op den duur ook zijn plaats in Europa moeten gaan innemen, en daarmee een goed tegenwicht bieden aan de Franse dominantie. En hoe kon dat beter dan langs de weg van sectorale economische integratie zoals de Nederlandse regering dat al vanaf het begin van het Europese project voor ogen stond. Er werd door de EEG-lidstaten een intergouvernementele commissie ingesteld die de verdere details over de vrijhandelszone zou gaan bespreken. De Beneluxlanden, Italië en de Bondsrepubliek wilden graag tot associatie over gaan, alleen Frankrijk had zijn bedenkingen.⁴⁸ Parijs zag Londen liever in het geheel geen actieve rol spelen binnen de continentale samenwerking van de Zes. Dit was nu eens een internationaal platform waarop de Fransen konden opereren zonder overvleugeld te worden door *les Anglosaxons*, zoals dat in NAVO-verband of in de WEU wel het geval was.⁴⁹

De Franse regering in de persoon van minister van Buitenlandse Zaken – en medeondertekenaar namens Frankrijk van de Verdragen van Rome – Maurice Fauré, geeft in februari 1958 tijdens de vierde vergadering van de *Intergouvernementele Commissie voor de Vrijhandelszone* aan dat Parijs bezig is om een plan te ontwikkelen waarmee de eerste tariefafspraken in EEG-verband door het Franse parlement aanvaard moeten worden. In dat plan is ook de goedkeuring opgenomen om verder te onderhandelen over de EEA. Het ‘plan Fauré’, zoals dat door Luns tegenover zijn collega’s in de ministerraad wordt bestempeld, kan binnen twee weken aan de lidstaten worden voorgelegd waarna er vervolgens in maart een compromis gesloten

⁴⁸ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr.2718, Verslag Luns aan ministerraad over vergadering Intergouvernementele Commissie voor de Vrijhandelszone, 21 februari 1958, I.

⁴⁹ F. Bozo, *Two strategies for Europe, De Gaulle, the United States and the Atlantic Alliance* (Oxford 2001), IX.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

kan worden.⁵⁰ Veel verwacht Luns niet van dit plan. Omdat zowel het parlement als verschillende binnenlandse belangengroepen er mee moeten instemmen, zal het minieme veranderingen bevatten ten opzichte van eerdere Franse standpunten. Hij bestempelt het plan zelfs als een 'echec'.⁵¹ Het plan kwam volgens Luns niet tegemoet aan een compromis dat de problemen tussen het VK en Frankrijk inzake de vrijhandelszone zou oplossen en de onderhandelingen uit de ontstane impasse zou halen. Al in november 1957 had de Franse delegatie duidelijk te verstaan gegeven dat deelname van de Britten een groot obstakel vormde om tot een verdrag over de EEA te komen. Binnen het EEG-verdrag profiteerde Frankrijk namelijk optimaal van het gelijk trekken van de handelstarieven tussen de Zes.

Daarnaast waren het ook de Fransen die in het voorjaar van 1958 de hakken in het zand zette bij de periodieke gesprekken over de toekomstige invulling van de EEG. Deze houding was volgens hen zelf terug te voeren op een steeds slechter wordende economische situatie, vooral ten gevolge van de strijd in Algerije. Als het VK met zijn aangesloten Gemenebestlanden toegang zou krijgen tot de EEG-zone via de EEA, dan zou Frankrijk nog meer moeite hebben met het exporteren van goederen. Dat was althans de redenering van de Franse delegatie. Via de EEG kon Parijs juist aan een select groepje landen tegen goedkope tarieven exporteren. Wanneer landen zoals het VK, of haar voormalige koloniën India, Australië en Canada, zich ook zouden associëren, dan zou Frankrijk weggeconcurrereerd worden.⁵² Frankrijk voelt zich economisch bedreigd door het Britse Gemenebest en zijn onderlinge handelsafspraken. 'Het klontje van de Gemeenschappelijke markt dreigt zo op te lossen in de grote Engelse kop thee'.⁵³ Minister Luns verwacht door de Europese Commissie een grotere rol in het onderhandelingstraject te laten spelen dat Frankrijk uiteindelijk overgehaald zal kunnen worden om in te stemmen met de EEA.⁵⁴

3.2 Frans-Algerijns zand in de Europese motor van Rome

Het 'plan Fauré' zal echter door de Zes nooit besproken worden. Midden april sneuvelt het kabinet Gaillard, waar Fauré deel van uitmaakt. Het is het 24ste kabinet sinds het

⁵⁰ NL-HaNA, Kabinet Minister-President, 2.03.01, invnr.2718, Verslag Luns aan ministerraad over vergadering Intergouvernementele Commissie voor de Vrijhandelszone, 21 februari 1958, 2.

⁵¹ Ibidem.

⁵² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, brief Van der Beugel aan Manholt, 21 mei 1958, 2.

⁵³ J. Hermans, A.G. Harryvan en J. van der Harst, *Uitgerekend Europa, Geschiedenis van de Europese integratie* (Amsterdam 2004 – herziene druk) 114.

⁵⁴ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, 2718, Verslag Luns aan ministerraad over vergadering Intergouvernementele Commissie voor de Vrijhandelszone, 3.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

ontstaan van de Vierde republiek in 1946. Sinds het begin van de onafhankelijkheidsstrijd in Algerije, in november 1954, is de situatie daar zowel militair als economisch-financieel steeds meer geëscaleerd. In februari 1958 komt het tot een voorlopig internationaal dieptepunt met de *Sakietcrisis*.⁵⁵ Daarbij tekenen zich al de contouren af van de bijna burgeroorlog die in mei voor de Fransen ook in de straten van Parijs akelig dichtbij zal komen. Door Sakiet is het voor de buitenwereld duidelijk geworden dat de Franse legerleiding in Algerije zich steeds minder aantrekt van de 'zoveelste' regering in Parijs. De oorlog in Algerije en de binnenlandse sociale onrust ten gevolge van de beroerde economische situatie blijken te veel van het goede voor Gaillard en zijn ministers. Stijgende prijzen en stagnerende loonontwikkeling zijn de oorzaken voor de grote binnenlandse sociale onrust die Frankrijk in het voorjaar van 1958 teistert. Dat uit zich via massale stakingen en demonstraties, aangewakkerd door de communistische partij en de daaraan gelieerde vakbonden. Binnen het Nederlandse kabinet is men bezorgd, 'en bewust van de ernst van de situatie' maar men verwacht zoals al vaker in recente Franse regeringscrises, dat er wel weer een 'middenregering' zal komen met ongeveer hetzelfde programma. *Sakiet* zorgt binnen de NAVO ook voor spanningen en dat wordt door Den Haag als verontrustender ervaren dan de Franse regeringscrisis.⁵⁶

Nadat het René Plevin niet is gelukt, wordt Pierre Pflimlin door president René Coty verzocht om te proberen een nieuwe regering te formeren. Voor de Franse Algerijnen, de *pied noirs*, is dat de bekende druppel. Ze ergeren zich al lange tijd aan de in hun ogen, te passieve houding van Parijs ten opzichte van de opstandelingen van het FLN. Nu de waarschijnlijk nieuwe premier, de voorman van het christendemocratische *Mouvement Républicain Populaire* (MRP), dezelfde persoon is die eerder openlijk heeft verklaard te willen onderhandelen met het FLN, geeft dat op 13 mei mede aanleiding voor een grote staking en betoging in de Algerijnse hoofdstad. Wanneer het kantoor van de gouverneur-generaal wordt bestormd en bezet, helpen de Franse paratroepen, die het gebouw moeten beschermen, de betogers mee om binnen

⁵⁵ Het Franse bombardement van de Tunesisch-Algerijnse grensplaats Sakiet Sidi Youssef, op 8 februari 1958 vormde een keerpunt in de Frans-Algerijnse oorlog. Daarmee kreeg het conflict echt een internationaal karakter, en werd het meer dan een 'koloniaal (binnenlands) conflict'. De VS en het VK gingen zich na deze Franse schending van soevereiniteit, nadrukkelijker met het conflict bemoeien. Volgens Franse militaire inlichtingen hielden zich in Sakiet 'terroristen' van het FLN schuil en werden er zij ook via Tunesië bevoorrad. De Franse regering had geen toestemming gegeven voor het bombardement maar droeg later wel de verantwoordelijkheid alsof er toch sparke was van instemming. Deze solistische actie gaf voor de buitenwereld duidelijk aan dat er een conflict gaande was tussen de Franse legerleiding in Algerije en de burgerregering in Parijs. (Wall, *France, the US, and the Algerian war*, 99 - 105) .

⁵⁶ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 407, notulen 18 april 1958.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

te komen.⁵⁷ Generaal Jacques Massu, de commandant die eerder dat jaar de *Slag om Algiers* heeft gewonnen, krijgt de leiding over het *Comité de Salut Public*. Het comité claimt nu het gezag in Algerije te vertegenwoordigen.⁵⁸ Massu stuurt direct een telegram naar Parijs waarin hij eist dat, niet de regering Pflimlin - die diezelfde dag het vertrouwen van de *Assemblée Nationale* probeert te krijgen - maar een *Gouvernement de Salut Public* wordt gevormd met als voornaamste doel om via 'alle beschikbare middelen Algerije te behouden als integraal onderdeel van Frankrijk'.⁵⁹ De naam van De Gaulle wordt ook in datzelfde telegram genoemd. Hij is de man die volgens Massu leiding zou moeten geven aan de nieuwe 'volksregering'. In de nacht van 13 op 14 mei krijgt Pflimlin toch het vertrouwen van de *Assemblée Nationale*. De situatie wordt nog gecompliceerder wanneer generaal Raoul Salan, de opperbevelhebber van het Franse leger in Algerije, zich aansluit bij het *Comité de Salut Public*. In de veronderstelling een tegenzet te doen waarmee de nieuwe regering direct zijn gezag laat gelden, benoemt Pflimlin Salan als nieuwe gouverneur-generaal. Salan vertegenwoordigt op dat moment dus zowel officieel het militaire- als het publieke Franse gezag in Algerije.

Minister Luns stelt zijn collega's in den Haag enigszins gerust over de ernstige situatie die is ontstaan door het opzij zetten van het burgerlijk gezag in Algerije, en een regering die de grip op het eigen leger verloren lijkt te hebben. 'Als het in Frankrijk op strijd aankomt, heeft de regering de meeste kans', volgens Luns.⁶⁰ Op 15 mei spreekt Salan zich uit voor een Frans Algerije zoals eerder aangegeven door het *Comité du Salut Public*. Hij besluit zijn toespraak met '*...Et vive De Gaulle*'. Diezelfde dag laat het secretariaat van De Gaulle weten dat de generaal heeft verklaard '*je me tiens prêt à assumer le pouvoirs de la République*'. Dus de oud-president is bereid om terug te keren naar Parijs en weer leiding te gaan geven aan de republiek.⁶¹

De crisissituatie voor de nieuwe Franse regering is acuut. Zij kan niet meer rekenen op de steun van zijn leger. Het grootste deel (ruim 400.000 manschappen op het hoogtepunt van de Algerijnse oorlog) bevindt zich op dat moment immers aan de andere kant van de Middellandse zee. En zij volgen hun bevelhebbers Massu en Salan. Dat feit gevoegd bij de toenemende sociale spanningen in het binnenland waar de communisten de gebeurtenissen zien als een complot om De Gaulle weer aan de macht te brengen, noopt Fauré er toe om op 20 mei tijdens een gezamenlijke bijeenkomst van de ministers van Buitenlandse Zaken, de commissie en de

⁵⁷ M. Segers (bezorger van), *Diep Spel, De Europese dagboeken van Max Kohnstamm, september 1957 – februari 1963* (Amsterdam 2011) 23.

⁵⁸ H.L. Wesselling, *De man die nee zei, Charles de Gaulle 1890 - 1970* (Amsterdam 2012) 136.

⁵⁹ I.M. Wall, *France, The United States and the Algerian War* (Berkeley 2001) 141.

⁶⁰ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, *invnr.* 407, notulen 23 mei 1958.

⁶¹ Wesselling, *De man die nee zei* 137.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

permanente vertegenwoordigers in Brussel, via een 'waardig en emotioneel betoog' een beroep te doen op zijn collega's. Volgens Fauré kan Parijs, door alle voornoemde gebeurtenissen, economisch gezien de situatie amper de baas. Daarom kunnen de Europese lidstaten Frankrijk niet houden aan de verplichtingen behorende bij de EEG, laat staan om nu een beslissing te verwachten voor verdere onderhandelingen over nog meer economische integratie en samenwerking via de EEA. De besprekingen over de vrijhandelszone zouden tot tenminste 1 juli op moeten worden geschort. Ook doet de Franse regering een beroep op de *escape clause* van het EEG-verdrag, het zogenaamde artikel 108.⁶²

De situatie rondom Frankrijk en Algerije, de haperende voortgang binnen de EEG, plus de stagnatie rondom het EEA verdrag, en de rol van Bondsrepubliek en de Britten daarbij, baart Den Haag pas echt zorgen. Via een persoonlijke brief aan de Nederlandse Eurocommissaris en tevens vice-voorzitter van de Commissie, S.L.M. (Sicco) Mansholt, geeft staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, E.H. (Ernst) van der Beugel (PvdA) op 21 mei, een dag na de Raad van Ministers in Brussel waar hij namens Luns de Nederlandse honneurs heeft waargenomen, uiting aan die gevoelens. Volgens Van der Beugel, is de oorlog en de situatie in Algerije niet de oorzaak van de beroerde economische situatie van Frankrijk, maar wordt het gebruikt als excuus om niet tot een vrijhandelszone inclusief het VK te komen.

De Franse economie is een sterke en rijke economie, die zelfs een langdurige oorlog in Algiers monetair en economisch kan verdragen. Betalingsbalansmoeilijkheden van Frankrijk zijn evenals voordien het gevolg van mismanagement, politiek geknoei en Regeer-zwakheid. (...) Nu wordt de huidige politieke situatie uiteraard gebruikt om de *escape clauses* aan te vragen...Nog veel ernstiger acht ik de situatie voor wat betreft de vrijhandelszone... De Fransen willen de vrijhandelszone niet, met of zonder Algerije, met of zonder De Gaulle.⁶³

Van der Beugel schrijft Mansholt ook omdat hij vermoedt dat de Commissie gevoelig is voor de Franse economische 'nonsens', en dat daardoor inderdaad de weg naar een EEA verdrag geblokkeerd wordt. De Franse opstelling sterkt de Nederlandse regering in zijn voornemen om nu vaart te gaan maken met de vrijhandelszone. Want dat is 'niet alleen noodzakelijk in het hele Europese beeld, maar ook om bij het begin van de

⁶² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, brief Van der Beugel aan Mansholt, 21 mei 1958, 2.

⁶³ Ibidem, 7.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

EEG een ontwikkeling te stoppen die neigt naar een verkeerd economisch denken.⁶⁴ Wanneer de Commissie toch zou besluiten om het voorlopig opschorten van de onderhandelingen over de EEA te steunen, dan is dat voor Nederland de bevestiging van het vermoeden dat de Commissie te gevoelig is voor Franse invloeden. Dit wordt nog een versterkt door een Duitse voorzitter Walter Hallstein die al eerder had laten blijken veel waarde te hechten aan de uitstekende bilaterale betrekkingen tussen Parijs en Bonn als het gaat om Europese besluitvorming. Mocht dat gevoel in Nederland gaan overheersen, 'dan zullen wij lastige en keiharde partners in de Gemeenschappelijke markt worden. Dan zullen wij geen enkele druppel water in onze wijn doen en dan maakt men van ons een gefrustreerd lid van de Gemeenschap', aldus Van der Beugel aan Mansholt. En mocht de Nederlandse Eurocommissaris denken dat dit toch vooral de persoonlijke mening van Van der Beugel betreft, dan laat de staatssecretaris in de laatste regel van zijn brief geen ruimte voor twijfel. 'Joseph, met wie ik deze brief besprak, deelt mijn opvattingen volledig'.⁶⁵ De opvattingen en overtuiging van Luns waren enige weken voor de brief nog anders. Op 21 maart verklaarde hij in de ministerraad, 'dat de indruk bestaat dat de Commissie unaniem positief is over de vrijhandelszone en zich distantieert van het Franse standpunt'.⁶⁶ Reden voor de brief aan Mansholt was dus een te bespeuren omslag van de Commissie inzake de vrijhandelszone. Dezelfde Commissie die volgens Luns juist een grotere rol moest gaan spelen in de onderhandelingen.

Na de val van het kabinet Gaillard vermoedt Van der Beugel op 18 april al dat, nu de onderhandelingen over de vrijhandelszone in Brussel stil liggen vanwege de regeringscrisis in Parijs, Frankrijk en de Bondsrepubliek bilateraal 'een stuk verder zijn gekomen'.⁶⁷ Niet voor het eerst in de jonge Europese samenwerking wordt er dus achter de schermen gewerkt aan een Frans-Duitse oplossing. Hallstein zou daar volgens Van der Beugel als voorzitter van de Commissie ook bij betrokken zijn. Het vertrouwen van Nederland op een spoedig gunstige uitkomst inzake de EEA, en een Frankrijk dat zonder al te veel problemen meegaat in het verder realiseren van een Gemeenschappelijk markt, lijkt verder op de proef te worden gesteld wanneer De Gaulle inderdaad terugkeert op het politieke podium. De angst voor Frans-Duitse dominantie die spreekt uit de betogen van Van der Beugel is niet nieuw. Al vanaf de eerste onderhandelingen over de EGKS leefde in de Nederlandse regering en

⁶⁴ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, brief Van der Beugel aan Mansholt, 21 mei 1958, 4.

⁶⁵ Ibidem. 5.

⁶⁶ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 407, notulen 21 maart 1958.

⁶⁷ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 407, notulen 18 april 1958.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

afvaardiging angst dat Nederland onderdeel zou worden van een door Frankrijke en West-Duitsland gedomineerd 'klein' Europa.⁶⁸

Na de verklaring van De Gaulle op 15 mei dat hij bereid zou zijn om wederom het land te dienen, is een verdere escalatie van de situatie in Algerije nodig voor de definitieve terugkeer van de voormalige president. Wanneer premier Pflimlin niet direct bereid lijkt om plaats te maken voor De Gaulle, wordt de Franse bevolking in de ochtend van 24 mei wakker met het nieuws dat Franse parachutisten zijn geland op Corsica, en dat Parijs hun volgende doel zal zijn. Pflimlin is zijn gezag helemaal kwijt en biedt twee dagen later zijn ontslag aan. President Coty intervenueert nu actief, uniek voor een president in de Vierde Republiek, en vraagt op 29 mei het parlement nadrukkelijk om in te stemmen met de vorming van een regering onder leiding van Charles de Gaulle. Dat gebeurt uiteindelijk na heftige debatten op 1 juni. En zo gaat de generaal, de leider van de vrije Fransen tijdens de Duitse bezettingsjaren aan de slag als premier. Voor hem zelf is het dan ook helder dat dit het moment is om zijn plannen voor een nieuwe, inmiddels *Vijfde* republiek, gestalte te gaan geven. De Vijfde republiek waarvan hij zelf uiteraard het nieuwe staatshoofd zal worden. Het zijn dezelfde plannen die hij ook al direct na de Tweede Wereldoorlog wilde realiseren, maar toen door een parlement waarin de communisten en socialisten een meerderheid hadden, werden geblokkeerd. De Gaulle staat een Vijfde republiek voor ogen waarin de president veel meer uitvoerende macht en bevoegdheden krijgt. Er is wat dat betreft geen tijd te verliezen en op 4 september kondigt De Gaulle dan ook al aan dat het ontwerp voor de nieuwe grondwet van de Vijfde republiek af is. In het ontwerp is te lezen dat het presidentschap zoals verwacht als uitvoerende macht wordt versterkt. Zo kan de president referenda uitschrijven en dus het volk rechtstreeks consulteren, hij kan de Assemblee ontbinden en hij kan in noodsituaties grijpen naar het middel van speciale volmachten waarmee maatregelen genomen kunnen worden die de situatie vereist.⁶⁹

De nieuwe grondwet en de daar gekoppelde vorming van de Vijfde republiek zal ook consequenties gaan hebben aan de Europese onderhandelingstafels der regeringsleiders. Niet langer zit daar een Franse premier van een democratisch gekozen regering als vertegenwoordiger van Frankrijk, maar een staatshoofd, die zich veel onafhankelijker van het parlement kan opstellen. Nog voordat de tekst van het ontwerp van de nieuwe grondwet bekend is, wordt het binnen de Nederlandse regering ook steeds duidelijker dat De Gaulle geen crisismanager is die na zes maanden – het

⁶⁸ M. Segers, *Reis naar het continent*, 70-71.

⁶⁹ Wesseling, *De man die nee zei*, 145-146.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

voorlopige mandaat dat hij van het parlement heeft gekregen – als hij de problematiek rondom Algerije en de slechte binnenlandse economische situatie heeft oplost, terug keert naar Colombey les-deux-Églises. Luns heeft het al direct na het aantreden van de generaal aangegeven, maar blijkbaar staat staatssecretaris Van der Beugel er toch naïever in. Hij heeft pas na een aantal dagen in de gaten wat de bedoelingen zijn van de generaal. Het is volgens hem een ‘typische coup d’etat’, en geen spontane ‘volksbeweging’ die De Gaulle terug aan de macht bracht. Binnen zes maanden zal hij zijn programma niet kunnen afwerken zodat zijn optreden gecontinueerd wordt, en dat zal een verregaande regime verandering binnen Frankrijk met zich meebrengen’, aldus Van der Beugel tijdens de ministerraad van 6 juni.⁷⁰

Charles de Gaulle is dezelfde persoon die in het verleden duidelijk had gemaakt niet zo zeer tegen Europese samenwerking en integratie te zijn, maar zich wel nadrukkelijk had verzet tegen de Franse onderwerping aan Europese supranationale instituties.⁷¹ Zo was hij, en in zijn kielzog zijn beweging het *Rassemblement du Peuple Français* (RPF), die hij na zijn aftreden als president in 1947 had opgericht, een van de felste tegenstanders van het EDG plan. Deze geschiedenis weet Luns zich ook nog te herinneren en mede daardoor uit hij zijn bezorgdheid over ‘het optreden van De Gaulle’.⁷² Hij verwacht dat de Franse regering onder De Gaulle zeker zal insisteren ook zelf een atoombom te maken. Daarvan waren de contouren al zichtbaar werden tijdens de onderhandelingen over Euratom, ondanks dat De Gaulle toen nog in zijn buitenverblijf in Colombey werkte aan zijn oorlogsmemoires. Wederom een bevestiging dat in de basis het buitenlands beleid van de Franse regering onder leiding van De Gaulle niet wezenlijk zou veranderen ten opzichte van zijn voorgangers sinds 1945. Belangrijkste element in dat beleid was Frankrijk terug te brengen op de plek waar het hoorde; een geopolitieke grootmacht.

Luns houdt zijn collega’s voor dat het Frankrijk met De Gaulle aan het roer, zijn regeringspolitiek vooral zal richten op de samenwerkende zes Europese landen ten einde dit blok te kunnen gebruiken tegen de andere deelnemers in de NAVO. Binnen het Europa van de Zes zal Parijs aandringen op kredieten voor zijn overzeese gebiedsdelen, het onderwerp waar in 1956 de gemoederen aan de Europese onderhandelingstafels zo hoog over opliepen tussen Nederland en Frankrijk. En ook Frankrijk zelf zal binnen EEG-verband om krediet gaan vragen. Kortom, Nederland gaat een moeilijke periode tegemoet binnen Europa, en ‘wij zullen moeten eisen dat de

⁷⁰ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 407, notulen 6 juni 1958, 4.

⁷¹ Segers, *Diep Spel*, 29.

⁷² NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 407, notulen 30 mei 1958.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

letter van de verdragen van EEG- en Euratom wordt nageleefd, en op de totstandkoming van de vrijhandelszone', verzucht de Nederlandse minister van Buitenlandse zaken. Een juiste voorspelling van Luns, al weet hij op dat moment nog niet hoe lastig de komende periode zal worden ten gevolge van die Franse politiek. Van der Beugel valt Luns bij door te stellen dat door het niet stellen van strenge condities in EEG verband Frankrijk nu zit opgescheept met een 'verkeerd politiek systeem'.⁷³ Dus de EEG als oorzaak van de toekomstige problemen met Frankrijk. Maar al snel zal blijken dat juist het naleven van de bestaande Europese verdragen niet het probleem als het gaat om Frankrijk zal worden.

3.3 Franse arrogantie en Haagse anti-Fransozen

Gezien de crisissituatie liggen de prioriteiten van De Gaulle in de eerste dagen van zijn regering logischerwijs bij het oplossen van de problemen in Algerije, maar Nederland wil zo snel mogelijk door met de onderhandelingen over de vrijhandelszone en een voortgang van de EEG. Staatssecretaris Van der Beugel krijgt van zijn Duitse collega Müller Armack in ieder geval de bevestiging dat de Bondsrepubliek niet van zins is om de vrijhandelszone te laten vallen, in tegenstelling tot de Europese Commissie.⁷⁴ Ondanks die steun van de oosterburen blijft de persoon van De Gaulle, en zijn invloed op de Europese politiek toch het grootste zorgkind in Den Haag.

Secretaris-generaal op het departement van Algemene Zaken, C.L.M. (Cees) Fock, die ook tijdens de onderhandelingen over de Gemeenschappelijke markt al liet merken weinig op te hebben met de 'arrogantie der Fransen', verbergt zijn negativisme niet. In een memo aan minister-president Drees, schrijft Fock dat hij weinig illusies koestert ten aanzien van de buitenlandpolitiek van De Gaulle. Met of zonder De Gaulle zal Frankrijk een uitzonderingspositie willen bedingen binnen de EEG. Als Frankrijk zoals het er nu naar uitziet financiële steun wil krijgen van de vijf andere lidstaten, dan adviseert Fock om daar gehoor aan te geven, maar wel met de onwrikbare voorwaarde dat Parijs zijn verzet tegen en sabotage van de vrijhandelszone zal opheffen. Want 'het beeld van een Europa van de zes, waarvan Frankrijk onder een Gaullistisch bewind zonder de vrijhandelszone is vrijwel een schrikbeeld'.⁷⁵ De anti-Franse houding van Fock is niet uniek binnen regeringskringen. Want ook Drees zelf had het niet op Fransen. Hij vertrouwde ze niet helemaal en koesterde een diep wantrouwen in de

⁷³ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 407, notulen 2 juni 1958, 5.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, memo Fock aan Drees, 4 juni 1958.

GOEDWILLENDE EN SABOTAGEPOLITIEK

Franse politiek. Volgens hem hadden ze de neiging te willen overheersen en gingen ze daarbij volledig voorbij aan de kleinere landen. De Franse opstelling tijdens de onderhandelingen over de Gemeenschappelijke Markt, hadden hem in dat beeld bevestigd.⁷⁶ De politieke instabiliteit van Frankrijk evenals in Italië, vanwege de grote invloed van de communisten baarde Drees ook zorgen. De recente ontwikkelingen in Algiers en Parijs maakten die zorgen er niet minder om.

In een poging de gesprekken over een vrijhandelszone toch nieuw leven in te blazen ondanks de ontstane situatie in Frankrijk, besluit Den Haag om dit onderwerp van de vergadertafels in Brussel over te hevelen naar die van de OEES, waar tenslotte alle zes EEG-lidstaten, het VK en de overige 'Zeven' elkaar ook treffen. Vooral de Commissie in de persoon van voorzitter Hallstein kan geen waardering opbrengen voor deze Nederlandse actie. Luns laat op zijn beurt weten dat de Nederlandse regering niet gediend is van het eigenhandige optreden van de Commissie, door de gesprekken over de vrijhandelszone stop te zetten, louter op basis van de Franse situatie.⁷⁷

Inmiddels begint men aan de andere kant van de Noordzee ook geïrriteerd te raken over de vertraging. Hoofd van de vertegenwoordiging namens Nederland in Brussel bij de EGKS, EEG en Euratom, Hans Linthorst Homan, weet eind juni minister Luns te melden dat een delegatie van de Britten naar Bonn is gegaan om te praten over de impasse inzake de vrijhandelszone. Het VK heeft daar laten weten dat als het allemaal nog langer duurt, het voor hen niet meer hoeft. Vooral de vertragende tactieken van Parijs worden niet gewaardeerd. Londen wil wat dat betreft Parijs een ultimatum stellen inzake een EEA-verdrag. Dankzij of ondanks de onstabiele politieke situatie in Frankrijk denkt het VK dat een ultimatum Parijs weer terug aan de onderhandelingstafel kan brengen. Tot opluchting van de Nederlandse regering kan de Bondsrepubliek de Britten afhouden van een ultimatum waarmee juist de Fransen een perfect wapen in handen zouden krijgen om de gehele onderhandelingen permanent te torpederen.⁷⁸ Daarmee zou één van de belangrijkste Haagse troeven in Europees verband tegenover de Fransen uit de handen zijn geslagen.

Om toch maar eens van de man zelf te vernemen wat zijn ideeën over de toekomst van Europa zijn, de EEG en de vrijhandelszone gaat Luns bij De Gaulle op bezoek. Dat maakt de minister zelf op 20 juni bekend tijdens de ministerraad. Het volgende onderwerp op de agenda betreft het Verenigd Koninkrijk. De NAVO-bondgenoot en de

⁷⁶ H. Daalder en N. Cramer, *Willem Drees* (Houten 1998) 152-154, zoals geciteerd in M. Segers, *Reis naar het continent*, 92.

⁷⁷ NL-HaNA, BZ/ CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1286, ontvangen codeberichten Linthorst Homan, nr. 27 en 28, 12 juni 1958.

⁷⁸ NL-HaNA, BZ / CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1286, ontvangen codebericht Linthorst Homan nr. 29, 28 juni 1958.

partner waar Nederland binnen Europa zo voor ijvert, heeft evenals die andere ‘trouwe vriend’ de VS, ingestemd met wapenleveranties aan Indonesië. Het Britse besluit wordt door Luns met een bijna Brits gevoel voor understatement getypeerd als ‘teleurstellend’.⁷⁹

3.4 Met zulke bondgenoten heb je geen neo-koloniale vijand meer nodig

Op 5 december 1957 ondergaat Nederland geopolitiek een grote vernedering. Die dag, in de jaren daarna getypeerd als ‘zwarte Sinterklaas’, geeft de Indonesische regering de opdracht, daartoe nadrukkelijk aangespoord door president Soekarno, tot nationalisatie en confiscatie van alle Nederlandse bedrijven in Indonesië.⁸⁰ Alle Nederlandse werknemers werden ‘ontslagen’. De Nederlandse directies worden vervangen door militaire officieren en aan de *Partei Komunis Indonesia* (PKI) gelieerde vakbondsbonzen. Ondanks de al jaren oplopende diplomatieke spanningen tussen Den Haag en Djakarta met als inzet de positie van Nieuw-Guinea, wordt de Nederlandse regering door deze actie verrast. Via de NAVO en de VS probeert Den Haag nog te redden wat er te redden valt, maar het blijft bij een ‘papieren’ diplomatieke steunbetuiging. Nederland heeft recht op Indonesische schadevergoeding na de confiscatie, aldus de bondgenoten. Om de massale evacuatie van landgenoten uit de Indische archipel geen gevaar te laten lopen protesteert Den Haag bij Djakarta tegen de gang van zaken, maar verbreekt het niet de diplomatieke betrekkingen.

In die periode houdt de VS en vooral het *State Department*, als het gaat om Indonesië zich bezig met de diverse serieuze regionale militair-politieke opstanden tegen het regime van Soekarno en de zijnen. Vanaf 1956 hebben op een groot deel van Sumatra en in Oost-Indonesië legereenheden en hun officieren, samen met invloedrijke burgers zich tegen het centralistische gezag uit Djakarta gekeerd. Washington ziet in de opstanden eventueel een mogelijkheid om via het ‘binnenland’ het desintegrerende regime van Soekarno omver te werpen. De charismatische Indonesische president flirt volgens de Amerikaanse regering iets te opzichtig met de communisten van de PKI, sluit wapendeals met Tsjecho-Slowakije en Joegoslavië, en neigt er naar om Indonesië steeds dictatoriale te regeren.⁸¹ *Zwarte Sinterklaas* is voor de VS slechts een voetnoot in de machtsstrijd binnen de voormalige

⁷⁹ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 407, notulen 20 juni 1958, 6.

⁸⁰ In het VPRO radio programma O(nvoltooid) V(erleden) T(ijd) van 1 april 2012 op Radio 1, thema: Toko van Dis; Verhalen en achtergronden bij de t.v.series ‘Van Dis in Indonesië’, de vijfde aflevering over de ‘economische erfenis’, sprak economisch historicus J. van der Kerkhof liever van associatie van de Nederlandse bedrijven dan van nationalisatie omdat officieren van het Indonesische leger de leiding over deze bedrijven overnamen en niet de Indonesische staat als zodanig.

⁸¹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1257, ontvangen codebericht, Middelburg 80, 21 februari 1957.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

Nederlandse kolonie. Het is weer één van die afleidingsmanoeuvres van Soekarno om de binnenlandse problemen te verbloemen.

De opstanden zijn vooral een uiting van die binnenlandse, economische, politieke, sociale en regionale problemen. Steeds meer voeren Soekarno en 'zijn' kabinetten Nederland als grote zondebok op voor de eigen tekortkomingen. Nederland wordt door hem al vanaf 1950 regelmatig het voeren van een neokoloniale politiek verweten. 'Imperialisme en kolonialisme streven naar het te niet doen van onze onafhankelijkheid. Vergeet niet dat West Irian nog steeds niet vrij is', aldus Soekarno in een toespraak van 10 december 1956.⁸² West Irian of Nieuw-Guinea, zoals in 1958 de officiële (Nederlandse) benaming nog steeds is, bleef ook bijna acht jaar na de overdracht van soevereiniteit de grote splijtzwam in de betrekkingen tussen voormalig kolonisator Nederland en zijn voormalige kolonie Indonesië. Door de ontwikkelingen in Indonesië, de diplomatieke ramkoers van beide landen, de toenemende spanningen tussen Oost en West na de Suezcrisis, en het neerslaan van de Hongaarse opstand in 1956, groeit Nieuw-Guinea steeds meer uit tot een geopolitiek probleem waarbij de VS tussen beide partijen door probeert te laveren. Washington wil enerzijds Soekarno en de zijnen graag in het 'Westerse' kamp houden, anderzijds kan het een van de trouwste NAVO-bondgenoten niet in het openbaar afvallen. De Amerikaanse regering kan en wil Den Haag geen harde toezeggingen doen, dat Nieuw-Guinea niet 'verplicht' zou worden overgedragen aan Indonesië.

Al eerder vanaf 1950 hebben de Amerikanen geprobeerd de twee kemphanen met elkaar te verzoenen door een compromis voor te stellen waarbij Indonesië en Nederland onder auspiciën van de VN, Nieuw-Guinea samen zouden gaan besturen totdat de inheemse bevolking, de Papoea's ontwikkeld genoeg zouden zijn om over hun eigen lot te beslissen. Dit wordt rigoureus door zowel Den Haag als Djakarta afgewezen. Achter de schermen in Washington bestond er wel zekere voorkeur voor Nederland als het ging om het 'hoeden' der Papoea's. Daarnaast was Soekarno's schizofrene opstelling als het ging om kleurbekkenning in de Koude Oorlog, en het regelmatig verschieten daarvan, een reden voor Washington om Nederland als een betere 'eigenaar' te zien van het strategisch belangrijk gelegen West-Nieuw-Guinea. Men vreesde in Amerikaanse regeringskringen dat bij het toegeven aan Soekarno inzake Nieuw-Guinea, hij daarna een claim op een ander gebied zou leggen, bijvoorbeeld Portugees Timor of Brits-Borneo.⁸³

In het zogenaamde Djakarta charter - een verklaring die op 22 juni 1945 tot stand kwam, en waar ook onder andere Soekarno bij betrokken was, die als opmaat zou dienen

⁸² NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1233, ontvangen codebericht Djakarta nr.1117, 12 november 1956.

⁸³ B. Stol, Het vodje van Dulles, *Historisch Nieuwsblad* nr. 09/ 2012.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

voor de latere eerste grondwet van de republiek – had men drie mogelijkheden opgetekend van het grondgebied waaruit de toekomstige republiek zou kunnen bestaan, In een van de varianten werd nadrukkelijk Nieuw-Guinea genoemd als meest oostelijke deel van Indonesië⁸⁴ Wat Washington in ieder geval onder geen beding wil is een militair treffen tussen Nederland en Indonesië. Na de oorlog in Korea en met incidenten tussen de Volksrepubliek China van Mao en Taiwan, wil de VS geen nieuw militair conflict in Zuid-Oost Azië

Mede door de toenemende economische chaos ten gevolge van de confiscatie van de Nederlandse bedrijven, proclameren de opstandige gebieden in Indonesië op 15 februari 1958 gezamenlijk de *Permintah Revolutioner Republik Indonesia* (PRRI), de Revolutionaire Regering van de Republiek Indonesië. Het betreft een ‘tegenregering’, die als alternatief voor het regime van Soekarno moet gelden. De meeste vertegenwoordigers van de PRRI hebben in de jaren na de onafhankelijkheid daadwerkelijk als minister gediend in één van de kabinetten onder Soekarno. In een gezamenlijke geheime operatie van het *State Department* en de *Central Intelligence Agency* (CIA), worden de PRRI-troepen vanaf eind februari voorzien van Amerikaanse wapens en materieel. Dat gebeurt via een luchtbrug tussen Sumatra en Taiwan.⁸⁵ Openlijk steunt president Dwight D. Eisenhower de rebellen niet, en probeert hij via diplomatieke weg om Soekarno te bewegen de communistische opmars op Java een halt toe te roepen.

Washington houdt in het voorjaar van 1958 serieus rekening met een communistische coup op het centrale eiland van Indonesië. De PRRI lijkt op dat moment de geschikte partij om dit te voorkomen, en tegelijkertijd kan de Amerikaanse grip op Indonesië, na de eventuele val van Soekarno als gevolg van de PRRI, verstevigd worden. Ook het VK is betrokken bij de PRRI. Al eerder is Singapore een goede uitvalsbasis gebleken voor de leiders en latere ministers van die tegenregering. Via Singapore worden de internationale perscontacten onderhouden, en reizen diplomatieke vertegenwoordigers van de PRRI door naar Europa om daar steun te vragen vóór de PRRI en tégen Soekarno. Daarnaast kan de PRRI via de havens van Singapore en Hong Kong schepen charteren voor wapen- en eventuele troepentransporten.

Den Haag kijkt naar dit alles vanaf de zijlijn, en vertrouwt er op dat de desintegratie van het regime Soekarno vanzelf zal gaan.⁸⁶ Alle contacten, zowel formeel

⁸⁴ J. Logemann, *Nieuwe gegevens over het ontstaan van de Indonesische Grondwet van 1945* (1962), 14, zoals geciteerd in Giebels, *Soekarno, Nederlandsch onderdaan*, 339.

⁸⁵ HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr.1291, ontvangen codebericht Djakarta nr. 842, 8 april 1958.

⁸⁶ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 406, notulen oktober 1957, 6.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

als informeel met de PRRI worden opzichtig gemeden. De Nederlandse regering zal maar eens beschuldigd kunnen worden van inmenging in interne aangelegenheden van een voormalige kolonie, neokolonialisme dus. Toch wordt er wel nadrukkelijk gevolgd hoe de Europese partners omgaan met de PRRI en haar vertegenwoordigers. België moet bijvoorbeeld niet te vriendelijk doen tegen Indonesische ministers of een vertegenwoordiger van de PRRI.⁸⁷

Ondanks diverse aantijgingen van Djakarta is er tot nu toe niet bewezen dat Den Haag wapens, materieel, 'adviseurs', of anderszins steun heeft geleverd aan de opstandige gebieden ten tijde van de PRRI. Door dit heel bewust niet te doen, ook niet in het geheim, gaat Nederland dus in tegen de lijn die zijn belangrijkste geopolitieke bondgenoten de VS en het VK kiezen. Op het eerste gezicht lijkt die keuze verassend, omdat de Nederlandse regering er toch ook veel aan gelegen is om Soekarno van het toneel te laten verdwijnen. De eerste Indonesische president was voor velen in Nederland, zeker ook in Den Haag – Willem Drees schilderde tijdens zijn actieve regeringsperiode Soekarno regelmatig af als een onbetrouwbare onderhandelingspartner waar sowieso niet mee te praten viel - de oorzaak van alle recentelijk problemen tussen de twee landen.⁸⁸ Soekarno was verantwoordelijk voor de schofferingen van landgenoten in de archipel met als dieptepunt de gebeurtenissen van 5 december 1957. Nederland blijkt echter rondom de proclamatie van de PRRI en de gebeurtenissen daarna, vooral en alleen maar geïnteresseerd te zijn in de positie van Nieuw-Guinea, Soekarno of geen Soekarno. De PRRI en Soekarno verschillen over veel van mening, alleen niet over het 'recht' dat Indonesië heeft op 'Irian-Barat'. Vanuit Den Haag klinken er gedurende de PRRI crises meer zorgen door over het operationeel vermogen van de TNI. Omdat Soekarno vanaf 1956 zelf steeds meer inziet dat zijn gezag wordt ondermijnd, kiest hij vanaf het voorjaar van 1957 - wanneer hij als gevolg van de regionale opstanden de *Staat van Oorlog en Beleg* (SOB) uitroept voor heel Indonesië - nadrukkelijk de TNI en hun chef-staf Nasoetion als bondgenoot. Alleen met steun van de TNI kan Soekarno de PRRI verslaan.

Op het ministerie van Buitenlandse Zaken in Den Haag worden vanaf februari 1958 de troepenverplaatsingen en operaties die de TNI inzet tegen de PRRI met veel belangstelling gevolgd. In eerste instantie zijn die bewegingen geconcentreerd op Sumatra, maar de andere opstandige regio Oost-Indonesië en ook het al eerder 'afgescheiden' Zuid-Molukken volgens snel. Van daaruit is het een relatief kleine stap voor de TNI om de

⁸⁷ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1314, ontvangen codeberichten Teixeira, nr. 94, 1 juli 1959, en invnr. 1313 ontvangen codebericht Lynden, nr. 96, 10 juli 1959.

⁸⁸ Andere Tijden (VPRO), uitzending van 26 oktober 2004, Ned. 2. (<http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2004-2005/Drees-en-Indonesie.html>)

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

oversteek te wagen naar Nieuw-Guinea. Er zijn zelfs ambtenaren bij Buitenlandse Zaken die denken dat het hele PRRI-verhaal een dekmantel is van de Indonesische regering om met een grootschalige militaire operatie uiteindelijk Nieuw-Guinea aan te vallen en te bezetten.⁸⁹ Al vanaf 1955 duiken er in de Nederlandse pers geruchten op over een op handen zijnde militaire actie van Indonesië met als doel om Nieuw-Guinea te ‘veroveren’.⁹⁰ Vanaf dat moment wordt er met dat scenario serieus rekening gehouden in Den Haag.

De invloed en machtspositie van Nasoetion en de effectieve acties van de TNI in februari en maart van 1958 om de PRRI uit te schakelen, brengen Washington er nu toe om vanaf mei de koers ten opzichte van Soekarno en Indonesië drastisch aan te passen. In Nasoetion zien Eisenhower en Dulles de juiste anti-communist die er voor kan zorgen dat Java, noch geheel Indonesië, ten prooi zal vallen aan het communisme. Na de Volksrepubliek China en Noord-Korea ,moet zeker geen nieuwe Aziatische loot aan de communistische stam komen. Begin mei moet Luns aan de ambassadeurs van de EEG-lidstaten teleurstellend mededelen dat de VS heeft besloten om voedsel en wapens te gaan leveren aan Indonesië. Niet lang daarna volgt het VK in Nederlandse ogen dezelfde ‘teleurstellende’ weg als Washington. En dat terwijl de Nederlandse regering al vanaf december 1957 nadrukkelijk via de VS en de NAVO probeert hun bondgenoten te weerhouden van wapenleveranties of andere handelsrelaties aan te gaan met Indonesië. De wapens zouden gebruikt kunnen worden voor een militaire actie tegen Nieuw-Guinea, dus tegen Nederland. Ondanks de troebelen over de wapenleveranties en handelsrelaties van de VS ten opzichte van het centraal gezag in Indonesië in de zomer van 1958, is en blijft de Amerikaanse regering de enige en belangrijkste partij voor Den Haag die Soekarno in het gareel kan houden, en die daar zijn ongekeerde militaire kracht als argument aan kan koppelen.

Wanneer Indonesië eind 1957 diverse NAVO-landen, waaronder ook EEG-landen om wapens vraagt, probeert de VS dan nog enige terughoudendheid te betrachten. Andere NAVO- en Europese partners kennen minder scrupules. Nu er sprake is van Joegoslavische MIG-straaljagers en Tsjechoslowaaks kalashnikovs waarmee de TNI zich heeft bewapend, moeten juist ook westerse landen hun goede wil tonen en wapens aan Indonesië kunnen leveren. België en Italië zijn van plan vanaf januari 1958 militair materieel naar Djakarta te verschepen. Pogingen van Den Haag om aan die leveranties een schadevergoedingseis te koppelen inzake de geconfisqueerde bedrijven lopen op niets uit. Uiteindelijk weet Nederland in ieder geval zijn Benelux-partner te overtuigen om gezien de situatie in Indonesië en de relatie met Nederland, de wapenleveranties voorlopig

⁸⁹ NL-HaNA, Marine Inlichtingendienst (MARID), 2.13.39, inv.nr. 602, 19 maart 1958, I.

⁹⁰ Haagse Courant, 19 juni 1955.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

op te schorten. Daarnaast wil de Belgische regering namens de Nederlandse regering diplomatiek nadrukkelijk protesteren tegen de handelswijze van de Indonesische regering.⁹¹ In de loop van 1958 geeft de Nederlandse regering aan dat er niet te veel verwacht moet worden van initiatieven zoals van de Belgische regering zijn uitgegaan inzake Indonesië. Wanneer er in november 1958 sprake van is dat België een heuse ambassadeur in Djakarta gaat posteren, en dat volgens de Belgische regering dit ook een gunstig effect kan hebben voor Nederland vanwege de contacten, concludeert Luns nogal somber dat dit voorstel uitgaat van de 'onjuiste gedachte' dat Indonesië nog in staat of bereid zou zijn de politiek tegenover Nederland te wijzigen. Hij raadt de Belgische regering dan ook nadrukkelijk af om een ambassadeur af te vaardigen.⁹²

Verder probeert Den Haag met zijn Benelux-partner tot overeenstemming te komen over een gedeelde 'understanding' afgestemd op Nieuw-Guinea.⁹³ Zodoende tracht Nederland niet te geïsoleerd komen te staan, en internationale steun te krijgen voor de eigen Nieuw-Guinea politiek. Naast het blokkeren van directe wapenleveranties probeert de Nederlandse regering via zijn NAVO- en EEG-partners Indonesië ook economisch onder druk te zetten. Vanuit Brussel komt in oktober 1958 namens de Belgische regering het bericht aan Djakarta dat het maar beter snel weer de betrekkingen met Nederland kan normaliseren om zodoende verzekerd te blijven van 'westerse investeringen'.⁹⁴ In januari 1959 probeert de Nederlandse regering door druk uit te oefenen op België, te voorkomen dat Antwerpen de internationale overslagfunctie voor Indonesische goederen over zou nemen van Amsterdam en Rotterdam. Hierin wordt ook de Bondsrepubliek betrokken, want als Antwerpen niet de nieuwe overslagplaats zou worden dan Hamburg of Bremen ook niet.⁹⁵

In maart 1958 tijdens een grote NAVO-conferentie in Parijs probeert Nederland in de persoon van Luns in ieder geval een algemene gedragslijn over wapenleveranties aan Indonesië aangenomen te krijgen. De VS blokkeert dit besluit, en geeft er later een voor Nederland ongewenst vervolg aan door zelf wapens aan Djakarta te gaan leveren. Dat is voor andere landen, zoals België nu wel het sein om dat te gaan doen. Luns staat met lege handen.⁹⁶ De verontwaardiging binnen het kabinet over de houding van de NAVO is groot, zeker als ook de NAVO-raad van mei 1958 in Kopenhagen geen verandering in het

⁹¹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1285, ontvangen codeberichten Teixeira, 22 januari 1958.

⁹² NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1574 verzonden codebericht, Luns 77 en 78, 29 november en 1 december 1958.

⁹³ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1574, verzonden codebericht, Luns 53, 4 september 1958.

⁹⁴ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1285 ontvangen codebericht, Lynden 141, 16 oktober 1958.

⁹⁵ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1314, ontvangen codeberichten Teixeira, nr. 2, 9, 10 en 13; 6, 16, 19 en 29 januari 1959.

⁹⁶ Nederlands – Indonesische betrekkingen (NIB) 1950 – 1963; nr. 6304 en 6319, zoals geciteerd in Kersten, *Luns* 213.

gezamenlijk standpunt biedt. Dat zorgt er zelfs voor dat er stemmen binnen de regering opgaan die het lidmaatschap van de NAVO ter discussie stellen, of om nu troepen aan het NAVO-commando te gaan onttrekken en deze te transporteren naar Nieuw-Guinea. Een dergelijke actie heeft Frankrijk al eerder uitgevoerd vanwege de situatie in Algerije. Tot opluchting van Luns besluit de Nederlandse regering geen acties tegen de NAVO te ondernemen. Het blijft absoluut wel een tegenvaller dat uitgerekend de belangrijkste bondgenoten, de VS en ook het VK nu ‘voor Soekarno kiezen’.⁹⁷ Op de NAVO-nederlagen in Parijs en Kopenhagen hoeven volgens het kabinet ook nog geen directe consequenties te volgen voor de Nederlandse houding inzake de vrijhandelszone en de daar aan gekoppelde relatie met het VK.⁹⁸

3.5 ‘The special relationships’ van Nederland

Al sinds de vorming van het Koninkrijk der Nederlanden in 1815 was er een *special relationship* geweest met de Britten. Zij waren tijdens het *Congres van Wenen* in 1815, en na de definitieve nederlaag van Napoleontisch Frankrijk, de grote animator geweest van een sterk onafhankelijk Koninkrijk dat een buffer zou moeten vormen tussen Frankrijk aan de Noordzijde, en het oprukkende Pruisen aan de Oostzijde van het VK. In de eerste jaren van het nieuwe Koninkrijk onder leiding van Koning Willem I, was de buitenlandse politiek, die door de Koning en een klein aantal ministers persoonlijk werd bepaald, ook sterk gericht en verbonden met Engeland. Ondanks het machtsverschil was de relatie gebaseerd op wederzijdse belangen. Dat betrof niet alleen de verhoudingen in Europa, maar ook de buiten-Europese koloniale wereld.⁹⁹

Gedurende de 19de eeuw werd er steeds meer een liberale buitenlandse politiek bedreven waarbij vrijhandel hoog in het Nederlandse vaandel kwam te staan. Ook hierin liep men gelijk op met de Britten. Ondanks dat er na de afscheiding van België in 1839, die volmondig werd gesteund door het VK, een breuk was ontstaan in de speciale relatie tussen het Koninkrijk en de Britten. Nederland voerde vanaf de tweede helft van de 19de eeuw nadrukkelijk een neutraliteitspolitiek in zijn buitenlands beleid. Dit combineerde goed met de liberale vrijhandelspolitiek, zeker gezien het grote koloniale bezit dat Nederland op dat moment had. Vrijhandel (maritiem-commercieel gericht) en neutraliteit,

⁹⁷ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 407, notulen 8 mei 1958.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ N.C.F. van Sas, *Onze natuurlijkste bondgenoot. Nederland, Engeland en Europa, 1813-1831* (Groningen 1985), 350, zoals geciteerd in D. Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 37.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

waren twee van de drie lange termijnpijlers waarop de buitenlandse politiek van Nederland was gestut. De derde was een 'internationalistisch-idealistische' traditie.¹⁰⁰

De neutrale status kon nog wel tijdens de Eerste Wereldoorlog worden gehandhaafd, maar na de Duitse inval van 10 mei 1940, koos de Nederlandse regering nadrukkelijk het VK als zijn belangrijkste bondgenoot. Door de veranderende geopolitieke situatie van na 1945 bleef Engeland en zijn Verenigd Koninkrijk het baken waar Nederland zijn buitenlands politieke kompas op afstemde. Helemaal na het 'verlies' van Nederlands-Indië in 1949 zou er vanuit Den Haag sprake blijven van een 'special relationship', zowel met Londen als met Washington.

Josef Luns schreef in 1950, toen nog als jong diplomaat in dienst van Buitenlandse Zaken, dat Nederland na 1945 een subjectieve en actieve buitenlandse politiek moest gaan voeren, waarin keuzes gemaakt moesten worden. Maar ook nadat hij zelf de scepter zwaaide op het departement van Buitenlandse Zaken vervalt Nederland wat dat betreft vaak in bureaucratische exercities en technocratische hoogstandjes. Een beleid van abstracte normen van internationaal recht en billijkheid. In zijn neiging om voorop te lopen in internationaal denken en doen werd Nederland vaak op achterstand gezet in het harde spel van interstatelijke onderhandelingen, waar bluf en een straatvechtersmentaliteit meer van pas kwam.¹⁰¹ Door die instelling liet Nederland zich dan ook regelmatig verrassen door gebeurtenissen zoals het Shuman-plan, 'zwarte Sinterklaas', en de Amerikaanse wapenleveranties aan Indonesië.

Ook al kan wapenhandel als een economisch onderwerp worden gezien, en zitten aan de EEG-tafel in Brussel ook NAVO-leden die al wapens aan Indonesië willen leveren, toch wordt deze kwestie in het geheel niet multilateraal binnen EEG-verband besproken. Niet tijdens de het wekelijks overleg van de permanente vertegenwoordigers, en zeker niet tijdens de Raad van Ministers. Voor Den Haag is het duidelijk waar de scheidslijnen lopen. De relatie met Indonesië en de kwestie Nieuw-Guinea worden binnen NAVO-verband besproken, en bilateraal met de VS. Door de problemen die er waren ontstaan ten gevolge van de Suezcrisis was er juist eind 1957 besloten tot een intensievere politieke consultatie binnen de NAVO.¹⁰² Andere intergouvernementele organisaties zoals de VN en de Europese instituties moeten daar niet bij worden betrokken, en het liefst verre van worden gehouden. Nederland was al tevreden dat ze in 1956 redelijkerwijs (neo)koloniale politiek van de Europese onderhandelingstafel had weten te weren door de Franse eis inzake de associatie van (hun) overzeese gebiedsdelen en de Gemeenschappelijke markt

¹⁰⁰ J. Voorhoeve, *Peace, profits and principles: a study of Dutch foreign policy* (Amsterdam 1979), 53-54.

¹⁰¹ Segers, *Reis naar het continent*, 122.

¹⁰² Kersten, *Luns* 212.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

binnen de uiteindelijke Verdragen van Rome, sterk af te zwakken. Wellicht niet onverwacht is het juist Frankrijk dat in mei 1958 wanneer Nederland zelf met de zwaarste crisis in zijn post-koloniale erfenis kampt vanwege ‘zwarte Sinterklaas’, de (neo)koloniale politiek weer vol terugbrengt aan de Europese onderhandelingstafels van Brussel. Frankrijk vraagt uitstel van uitvoering EEG-regels en voorlopige stopzetting van de onderhandelingen over de Vrijhandelszone, vooral vanwege de crisissituatie op dat moment in zijn belangrijkste ‘overzeese gebiedsdeel’, Algerije.

Waar aan welke tafel buitenlandse politieke onderwerpen besproken worden in internationaal verband is niet alleen een idee of principe dat leeft in de Trêveszaal, maar zeker ook in de Tweede Kamer. In het jaarverslag over het politieke jaar 1958 behorende bij de Algemene beschouwingen, reageert het kabinet op een vraag van de PvdA fractie. De sociaal-democraten beklagen zich over het feit dat Nederland een beroep heeft gedaan op het ontwikkelingsfonds voor de overzeese gebiedsdelen behorende bij het verdrag over de Gemeenschappelijke markt. Nieuw-Guinea is het gebiedsdeel waar de aanvraag voor geldt. Nieuw-Guinea heeft volgens de PvdA niets met de Gemeenschappelijke markt of Europa te maken, en vindt dat deze twee onderwerpen gescheiden van elkaar dienen te worden. Aangezien het fonds in het leven is geroepen voor ontwikkelingsprojecten zoals irrigatiesystemen en landontginning voor landbouwdoeleinden, en het in het geval van Nieuw-Guinea, juist om dat soort projecten gaat, is dat ook de reden waarom de regering aanspraak maakt op het fonds, aldus de reactie van minister-president Drees.¹⁰³

3.6 De Vrijhandelszone is zo ‘dood als een pier’

Dat de toekomst van de vrijhandelszone en een verdrag over de EEA zeer ongewis is en blijft, krijgt minister Luns persoonlijk van de nieuwe Franse premier te horen. Op 30 juni zegt De Gaulle tegen Luns dat hij de vrijhandelszone als economisch vraagstuk, en zeker niet als politieke affaire ziet.¹⁰⁴ Verder wordt er niet of nauwelijks gesproken over Europese integratie of de verhoudingen binnen de NAVO. Wel wordt er aandacht besteed aan de situatie in Algerije. De kwestie Nieuw-Guinea blijft onaangeroerd. Hoofdmoot van de gesprekken is en blijft Europa en economische samenwerking. Luns begrijpt niet dat het Frans defaitisme over de vrijhandelszone zo groot is, terwijl het zo’n sterke economie heeft. Aan de hand van de uitkomsten van zijn gesprek met De Gaulle, plus de informatie die hem ter ore is gekomen over de ontmoeting tussen De Gaulle, de Britse premier

¹⁰³ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, Jaarverslag kabinet over 1958, onderwerp EEG – Euratom aan Staten-Generaal, 7 november 1958.

¹⁰⁴ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 407, notulen 20 juni 1958.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

Harold MacMillan en zijn minister van Buitenlandse Zaken Selwyn Lloyd, kan Luns niets anders concluderen dat er weinig beweging is te verwachten van Frankrijk inzake de vrijhandelszone. Maar er overheerst wat dat betreft in Den Haag nog steeds onwetendheid over de positie en standpuntbepaling van Parijs.¹⁰⁵ Wat Luns en ook andere Europese verantwoordelijken niet weten is dat De Gaulle in een beperkte kabinetsbijeenkomst op 10 juni zegt het EEG-verdrag volmondig te accepteren en alle consequenties die daar bijhoren.¹⁰⁶ Hij vindt het blijkbaar nog niet het juiste moment om dat ook openbaar te maken.

In die zomer van 1958 richt De Gaulle zijn aandacht wat dat betreft eerst op de VS en het VK, de twee grote bondgenoten in NAVO verband, met in zijn achterhoofd de situatie in Algerije. Hij schrijft een brief naar zowel Eisenhower als MacMillan, en ontvouwt daarin zijn plannen voor een triumviraat binnen de NAVO. Volgens De Gaulle kan de NAVO gezien de recente ontwikkelingen in Azië, het Midden-Oosten en Afrika niet langer voldoen aan de gestelde eisen van veiligheid die het zou moeten bieden. Er moet daarom een triumviraat worden samengesteld, bestaande uit de VS, het VK en Frankrijk. Dit driemanschap gaat zowel over militaire- als geopolitieke strategische aangelegenheden. Daarnaast zou het politieke beslissingen moeten nemen aangaande geopolitieke veiligheids kwesties, en bepalen hoe en waar strategische middelen ingezet zouden moeten worden, inclusief kernwapens. De invloedssferen waar dit voor moet gelden zijn onder te verdelen in Afrika, het Atlantische gebied, evenals de Stille- en Indische oceaan. Zo zou de strijd tegen de SU en zijn bondgenoten het meest effectief gestreden kunnen worden.¹⁰⁷ Ook voor de Franse premier niet geheel onverwacht accepteren de regeringsleiders van de VS en het VK het voorstel niet. Het bevestigt voor De Gaulle iets dat hij al langer vindt, namelijk dat vooral de VS andere belangen heeft dan hun West-Europese bondgenoten zo optimaal te beschermen als het aankomt op een mogelijke strijd met de SU, hoe dan ook, waar dan ook. Europa zal een meer onafhankelijke koers ten opzichte van Washington moeten gaan varen. Met dat idee maakt De Gaulle, wederom zonder er ruchtbaarheid aan te geven op 13 augustus een eerste schets van 'zijn' toekomst van de Europese integratie. Hoofdboodschap daarin is; 'EEG moet zich ontwikkelen tot realiteit in politieke sfeer. Alleen dan kan Europa zich mengen in de grote geopolitieke onderwerpen. Dit kan bewerkstelligd worden via

¹⁰⁵ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 407, notulen 20 juni 1958.

¹⁰⁶ Vancke, *Europeanism*, 288; Roussel, *Jean Monnet*, 720, zoals geciteerd in M. Segers, *Preparing Europe for the Unforeseen, 1958-63*, manuscript 7.

¹⁰⁷ F. Bozo, *Two strategies for Europe*, 17.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

periodieke politieke intergouvernementele overleggen. Op den duur zou de EEG zich dan kunnen ontwikkelen tot een *Europese Politieke Unie* (EPU).¹⁰⁸

In juli komt er toch weer wat schot in de onderhandelingen over de vrijhandelszone. Het *Maudling comité*, vernoemd naar de Britse voorzitter er van, en speciaal opgericht in 1957 om tot een verdrag over de EEA te komen, weet in ieder geval Frankrijk ook weer aan de onderhandelingstafel in Parijs te krijgen. Daarop volgt er van 18 tot 22 september 1958 in Venetië een Raad van Ministers van Buitenlandse Zaken van de EEG. Dit levert echter geen oplossing. Er kan geen compromis worden bereikt waar alle zes de leden zich in kunnen vinden. De Franse delegatie wenst voorafgaand aan de conferentie al geen duidelijkheid te geven of zij in ieder geval akkoord zullen gaan met een voorlopige regeling. De Nederlandse delegatie vindt dat die zogenaamde 'interim-regeling' ook eerst maar eens nader bekeken moet worden voordat zij er mee in kunnen stemmen.¹⁰⁹

Op de achtergrond is er nog steeds de dreiging van het VK om zich helemaal terug te trekken uit het *Maudling comité* en op andere wijze te trachten om tot een voor hen gunstige economische handelszone te komen. Met of zonder de Zes. Daarnaast vreest Den Haag steeds meer dat Parijs en Bonn de kwestie over de vrijhandelszone bilateraal gaan oplossen of al hebben opgelost. Debet hieraan is het bezoek dat de West-Duitse bondskanselier Konrad Adenauer die hij op 14 en 15 september, dus drie dagen voor de bijeenkomst van de Raad van ministers in Venetië, aan De Gaulle brengt. De Franse minister-president ontvangt zijn West-Duitse collega in Colombey-les-Deux-Églises. Het eerste en enige staatshoofd of regeringsleider die ooit de eer heeft gehad om in het Elsas-Lotharingse buitenhuis als gast te mogen worden ontvangen door De Gaulle en zijn vrouw Yvonne.¹¹⁰ De Franse premier bevestigt aan Adenauer dat Frankrijk alle verdragen met betrekking tot de EEG zal uitvoeren en naleven. Daarnaast zal volgens De Gaulle Europa er niet aan kunnen ontkomen om op termijn toenadering te zoeken tot de SU (of Rusland zoals De Gaulle het steevast bleef noemen).¹¹¹ Want de Koude Oorlog was maar een tijdelijk situatie. Het is daar in zijn buitenverblijf dat De Gaulle voor het eerst aan een andere regeringsleider zijn geo-politieke en Europese toekomst ideeën toevertrouwd.

Het wordt de Nederlandse delegatie in Brussel steeds meer duidelijk dat in Elsas-Lotharingen, de zoveel betwiste grensstreek tussen de beiden oud-vijanden, er ook

¹⁰⁸ Charles de Gaulle, *Lettres, Notes et Carnets (LNC)*, VIII (Parijs 1985) 73; F. Bozo, 'France, "Gaulism", and the Cold War, zoals geciteerd in Segers, *Reis naar het continent*, 137.

¹⁰⁹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, notitie DGES aan Coördinatie Commissie voor de Europese Integratie en de Vrijhandelszone, 4 augustus 1958.

¹¹⁰ Wesseling, *De man die nee zei*, 158.

¹¹¹ Documents Diplomatique Français, 1993 (DDF), 1958, 2 (Parijs: Imprimerie Nationale), 341-345 en 754-656; FJM, AMM, 5/8/34 en 36, Memo's Monnet, 31 augustus en 1 september 1962; Giaouque, *Grand Designs*, 85 en 86; U. Lapenküper, *Die Deutsch-französische Beziehungen 1949-1963* (München 2001) 1456, zoals geciteerd in Segers, *Reis naar het continent*, 140..

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

afspraken zijn gemaakt over de vrijhandelszone. Na Venetië laat staatssecretaris Van der Beugel aan onder meer de minister-president weten dat;

...nu gebleken is dat Duitsland bereid is tot grote concessies aan de Fransen. De positie van Nederland de komende tijd in het algemeen zeer moeilijk zal zijn omdat wij tegenover dit samengaan van de Duisters en de Fransen vaak geïsoleerd zullen blijken te staan. Dientengevolge zal de Nederlandse delegatie (in Brussel M.N.) selectief moeten zijn in het kiezen van onderwerpen waarop zijn een afwijkende mening naar voren wil brengen. Uit tactische overwegingen zullen wij op vele punten moeten instemmen die wij liever anders geregeld hadden gezien.¹¹²

Er bestaat in Den Haag dus vrees voor een Nederlands isolement binnen de Zes indien men te hard de Franse voorstellen aanvalt. In die positie kan Nederland in ieder geval niets bereiken. Toch is de regering in november 1958 tegenover de beide kamers van het parlement mild over de situatie binnen de Zes en inzake de vrijhandelszone. 'Het overleg over deze Associatie (vrijhandelszone *M.N.*) is de afgelopen maanden, zowel intensief als ook vaak moeizaam geweest.'¹¹³ Verder benadrukt het kabinet de moeilijke positie waarin de Europese Commissie terecht is gekomen. Pas nadat de onderhandelingen ver gevorderd waren moest immers de Commissie het overleg over de vrijhandelszone overnemen. Ondanks het door het kabinet 'gewaardeerde optreden' van de Commissie, kon niet voorkomen worden dat nog steeds de zes regeringen geen eensgezind standpunt hebben kunnen innemen tegenover de 'overige OEES partners'. Het uitzicht daarop is 'weinig rooskleurig'.¹¹⁴

Frankrijk is en blijft voor Nederland duidelijk het grote probleem als het gaat om de strubbeling inzake de EEA. En dat niet alleen, de Fransen staan ook de verdere ontwikkeling van de EEG in de weg, aldus het kabinet. 'Enerzijds erkent Parijs de politieke betekenis en consequenties van de EEA, anderzijds zorgt vooral de binnenlandse economische situatie ervoor dat sterke aarzelingen zijn.' Volgens de Nederlandse regering mag in ieder niet voorbijgegaan worden aan de 'traditioneel protectionistische instelling' van Parijs. Het mislukken van de onderhandelingen, of een aanzienlijk uitstel zoals de Franse regering dat vanaf de zomer probeert te bewerkstelligen, 'zou de regering uiterst bedenkelijk achten voor de verdere ontwikkeling van de EEG en de goede functionering

¹¹² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, verslag vergadering CCEIV, 4 oktober 1958.

¹¹³ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, Jaarverslag kabinet over 1958, onderwerp EEG – Euratom aan Staten-Generaal, 7 november 1958, 2.

¹¹⁴ Ibidem, 3.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

van de Gemeenschappelijke Markt',¹¹⁵ Toch 'wenst' de regering dat verder overleg, desnoods op het hoogste niveau uiteindelijk Frankrijk er toe zal bewegen om in te stemmen met de Associatie, ondanks of wellicht dankzij Frankrijks moeilijke economische positie. Die positie zal vrijwel zeker een negatieve uitwerking hebben op de voortgang van de EEG. Het is dan ook van groot belang dat alle partners een gelijkmatig proces doorlopen zonder, 'of anders met zo min mogelijk uitzonderingen, die dan weer zo kort mogelijk moeten duren'.¹¹⁶ Parijs had immers al vanaf het voorjaar van 1958, nog voordat de politieke spanningen door de situatie in Algerije en de binnenlandse sociale onrust, het kookpunt bereikten, gepleit om Frankrijk een aantal uitzonderingen te geven. De manier waarop ook Nederland volgens het kabinet invloed kan blijven uitoefenen op de mogelijke uitzonderingen van Frankrijk en deze, indien nodig sterk te beperken in duur en omvang, is via de institutionele opzet van het verdrag voor de Gemeenschappelijke markt.

Op 14 november wordt duidelijk dat Frankrijk niet verder wil op de ingeslagen weg van de EEA. Tijdens een persconferentie schoffeert de Franse minister van informatie Jacques Soustelle het VK openlijk door te melden dat in ieder geval op de Britse voorwaarden er geen EEA of vrijhandelszone zal komen.¹¹⁷ Ook in Haagse kringen wordt schande gesproken op deze solistische Franse actie. Daarmee is het EEA verdrag definitief van de baan. Maar een andere vorm van associatie via een vrijhandelszone moet mogelijk zijn, zeker nu er al zo veel over gepraat is. Nederlands hoopt wat dat betreft op de Commissie. Maar binnen de Commissie lijkt er geen eensgezindheid te bestaan over het EEA-probleem, en voelt men zich ook aangevallen door het Franse standpunt waarmee de Commissie feitelijk buitenspel is gezet en tevens zijn competenties bedreigt.¹¹⁸ Het is nota bene de Nederlandse Eurocommissaris Sicco Mansholt (PvdA) die tijdens een persconferentie uitspreekt dat het nu tijd gaat worden voor bilaterale onderhandelingen om tot een verdrag over de EEA te komen, en het pad van gezamenlijk overleg (voorlopig) te verlaten. Hij lijkt daarmee duidelijk de Franse weg te volgen en het VK vooralsnog buiten te sluiten. Concreet komt het er op neer dat volgens Mansholt de Zes nu eerst onderling er uit moeten komen om vervolgens met een kant-en-klaar voorstel naar Londen, en de andere OEES partners te gaan. Commissie voorzitter Hallstein en zijn Belgische collega Rey zijn het daar niet mee eens, en spreken dat ook uit tijdens een bezoek aan Den Haag. Ze praten daar onder meer met een kabinetsdelegatie waar Luns en minister van Economische Zaken, Jelle (J.) Zijlstra (ARP) deel van uitmaken. Zij vragen

¹¹⁵ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, Jaarverslag kabinet over 1958, onderwerp EEG – Euratom aan Staten-Generaal, 7 november 1958, 6.

¹¹⁶ Ibidem, 7.

¹¹⁷ Foreign Relations United States (FRUS), 1958-60, vii, 77, zoals geciteerd in Segers, *Preparing Europe*, 13.

¹¹⁸ Segers, *Reis naar het continent*, 138.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

of Mansholt de mening van de Commissie heeft verwoord. Dit is volgens Hallstein geenszins het geval. Het betreft een persoonlijke mening van Mansholt zoals dat wel vaker gebeurt met afzonderlijke leden van de Commissie.¹¹⁹

Een van de belangrijkste binnenlandse adviesorganen van de Nederlandse regering inzake de voortgang van de EEG en de economische Associatie, de *Coördinatie commissie voor de Integratie en de Vrijhandelszone* (CIEV), neemt daar niet zomaar genoegen mee. Uit de uitspraken van Mansholt blijkt een 'verflauwde belangstelling voor de vrijhandelszone', aldus lid en secretaris-generaal van Algemene Zaken Fock tijdens de vergadering van de commissie eind november. Het zal toch niet gebeuren dat uitgerekend Mansholt de Nederlandse ideeën over de vrijhandelszone dwarsboomt en de hele Commissie meesleept met zijn bilaterale suggestie? Wanneer de vrijhandelszone niet meer op het hoogste niveau wordt besproken, zal het waarschijnlijk uitgaan als een nachtkaars en uiteindelijk met een nietszeggend compromis aan de Zeven worden voorgelegd. De Zeven onder leiding van het VK zullen zeker niet stil gaan zitten om te wachten met welk compromis de Zes aan komen zetten.¹²⁰

Er volgt eind november nog meer slecht nieuws uit Brussel. Linthorst Homan bevestigt aan Luns wat de minister van Buitenlandse Zaken en Drees al vermoedden en wat Van der Beugel ook al eerder aangaf, namelijk dat De Gaulle en Adenauer het vraagstuk vrijhandelszone bilateraal af willen doen. De Duitse collega van Linthorst Homan, Ophuels, deelt tijdens een vergadering van alle permanente vertegenwoordigers in Brussel mede dat de Franse premier en de Bondskanselier eerst de zaken omtrent de EEA binnen de Zes geregeld willen hebben alvorens deze uitkomsten voor te leggen aan de overige vier leden en de Zeven OEEB-partners.¹²¹ Als Commissie-voorzitter Hallstein een dag later in Brussel tijdens zijn gesprek met de permanente vertegenwoordigers 'met enige vreugde vermeldt' dat De Gaulle in een persoonlijk gesprek met hem de nadruk heeft gelegd op het politieke belang van overeenstemming inzake de Associatie tussen de Zes onderling, lijkt een verdrag tussen de Zes en de Zeven nog steeds ver weg.¹²² Zeker vanuit Haags perspectief bezien.

Begin 1959 stuurt Fock een verontrustende memo naar Drees waarin hij duidelijk is over de toekomst van de vrijhandelszone. Deze is wat Fock betreft 'zo dood als een

¹¹⁹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, verslag coördinatie commissie voor de Integratie en de Vrijhandelszone, 29 november 1958, 1.

¹²⁰ Ibidem. 2.

¹²¹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1286, ontvangen codeberichten Linthorst Homan, 27 november 1958.

¹²² NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1286, ontvangen codeberichten Linthorst Homan, 28 november 1958.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

pier'. De angst dat een vrijhandelszone in de toekomst de EEG zal overvleugelen, en daardoor de kans verloren gaat om de EEG uit te bouwen tot een politieke federatie, is de voornaamste Franse drijfveer van verzet', aldus Fock. Ook van de Europese Commissie moet niets meer verwacht worden inzake de totstandkoming van een Associatie. De Franse 'machinaties' zijn dermate geweest dat de Commissie in maart 1959 met een tussenoplossing zal komen.¹²³ De VS worden namelijk bij de verder onderhandelingen betrokken, en het overlegterrein zal worden verplaatst van de EEG- en de OEES conferentietafels, naar die van de *General Agreement on Tariffs and Trade* (GATT). De politieke handelsovereenkomst tussen de 'vrije' landen die vanaf 1948 probeerde de handelsbarrières voor deelnemende landen te doorbreken. Deze oplossing verdient volgens Fock vanuit Nederlands standpunt een 'dikke onvoldoende', en de regering mag daar dan ook absoluut niet mee akkoord gaan. Van de andere vier landen mag niet worden verwacht dat zij ook tegen het voorstel van de Commissie zullen zijn, zodat Nederland alleen staat en 'wederom de zwarte piet toegespeeld zal krijgen' als de onderhandelingen binnen het *Maudling comité* definitief tot een einde zullen komen. Om dit te voorkomen moet Den Haag dan ook snel met een sterk tegenvoorstel komen. Hét tegenvoorstel volgens Fock bestaat er uit dat alle OEES-landen, minus Turkije, Griekenland en IJsland, kunnen gaan toetreden tot de EEG als volwaardige leden waarna dan het verdrag over de Gemeenschappelijke markt zal moeten worden aangepast.¹²⁴

Begin februari blijken de vermoedens van Fock juist, wanneer een delegatie van de Europese Commissie een onderhoud heeft met een aantal 'hoge functionarissen' van de Beneluxlanden. Tijdens die bespreking overlegt de Commissie zijn voorlopige voorstel en vraagt naar de standpunten van de drie landen inzake de voortgang van de onderhandelingen over de vrijhandelsassociatie. De uitkomsten zullen dan weer worden meegenomen in het definitieve voorstel. Het voorlopige voorstel is wat Nederland betreft inderdaad 'nogal teleurstellend'. Verdergaande economische samenwerking tussen de OEEC-landen komt nauwelijks meer aan bod. Volgens de commissie moeten de toekomstige onderhandelingen zich gaan concentreren op de verschillende sectoren, met als Haags ongewenst resultaat, dat per industriële sector en waarschijnlijk ook per land verschillende regelingen gaan ontstaan. Allerlei bepalingen over contingentering en handelstarieven zouden verder binnen GATT-verband geregeld kunnen worden. Daarmee zouden alle reeds bereikte

¹²³ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2855, memo van Fock aan Drees, 26 januari 1959.

¹²⁴ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2855, memo van Fock aan Drees, 26 januari 1959.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

onderhandelingsresultaten tussen de Zes en de Zeven, over een Associatie van tafel verdwijnen.¹²⁵

De Nederlandse delegatie probeert via een analyse over het heden en de toekomst van een samenwerkend en integrerend Europa, de Commissie te overtuigen om juist de oplossing te zoeken binnen de Zes. Er liggen volgens Den Haag twee concepties ten grondslag aan het EEG-verdrag. Enerzijds de EEG als eerste stap op weg naar de politieke integratie van de Zes, en anderzijds die van de EEG als motor voor verdere Europese integratie met meer landen. Beide concepties hoeven niet met elkaar in strijd te zijn, maar de Zes moeten zich wel afvragen welke conceptie op korte termijn voorrang behoort te krijgen. Nederland vindt dat de gedachte van verdere samenwerking van het gehele vrije Europa niet mag worden opgeofferd aan de conceptie van de verdere politieke integratie.¹²⁶ De variant die Frankrijk het meest nabij staat.

Ook schuift de Nederlandse delegatie tijdens het overleg de oplossing naar voren om het EEG-verdrag te verruimen en op die wijze de oorspronkelijke Zeven niet-EEG-partners van de OEES de mogelijkheid te geven om toe treden tot de EEG. Het advies dat Fock dus ook al eerder gaf. Daarmee zou verdere economische integratie binnen het vrije Europa op korte termijn zijn gewaarborgd en kon er geen angst meer zijn dat de Associatie op enige wijze de EEG zou overvleugelen of dat ze elkaar zouden bijten. Volgens Luns had voorzitter Hallstein positief gereageerd op het voorstel, maar daar kan geen betekenis aan worden gehecht als het gaat om het uiteindelijke plan van de Commissie dat in maart aan de zes lidstaten voorgelegd wordt.¹²⁷

Op 11 februari 1959 maakt Luns aan Linthorst Homan duidelijk wat het Nederlandse standpunt is inzake de verdergaande onderhandelingen over de vrijhandelszone. Hij stelt expliciet dat de toetreding van andere Europese landen tot de EEG de beste oplossing vormt voor het probleem van de Europese samenwerking en de Europese eenheid, zowel politiek als economisch.¹²⁸ Daarmee doet Luns wat Fock ook al had voorzien. Maar niet iedereen begrijpt deze plannen even goed. Ophuels, de Duitse vertegenwoordiger in Brussel, denkt dat Nederland in 1959 of 1960 het VK en de andere zes genoemde OEES-landen voor het blok wil zetten; 'toetreden of niet'. Uiteraard zou toetreding kunnen, maar dan alleen wanneer alle zes

¹²⁵ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2855, Nota van Luns aan Drees en alle leden van de Ministerraad, 9 februari 1959, I.

¹²⁶ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2855, Nota van Luns aan Drees en alle leden van de Ministerraad, 9 februari 1959, 2.

¹²⁷ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2855, Nota van Luns aan Drees en alle leden van de Ministerraad, 9 februari 1959, 2.

¹²⁸ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1597, verzonden codebericht Luns, 11 februari 1959.

het daar over eens zijn. Van gedwongen toetreding kan geen sprake zijn, aldus Linthorst Homan tegenover Ophuels.¹²⁹ Buiten dit vermeende misverstand landt het nieuwe Haagse voorstel redelijk goed in Brussel, en zo lijkt inderdaad de ‘zwarte piet’ van het mislukken van de onderhandelingen over een Associatie, niet in Haagse richting te worden geschoven.

Parijs wenst echter ook niet de ‘zwarte piet’ te krijgen en is achter de rug van de overige vijf leden bilateraal overleg begonnen met het VK. Op welke voorwaarden kan en wil het VK mee gaan doen? Wanneer Linthorst Homan daar achter komt wil de Franse gedelegeerde er niet verder op ingaan. De Nederlandse delegatieleider protesteert en geeft aan dat er pas over akkoorden binnen EEG-verband gesproken kan worden als alle lidstaten van tevoren zijn ingelicht. Geen van de andere vertegenwoordigers steunt hem helaas. Het enige wat Linthorst Homan aan Den Haag kan laten weten is dat waarschijnlijk 5 maart de resultaten van dit Frans-Britse onderonsje bekend zullen worden, vrijwel direct na de voorstellen van de Europese Commissie.

3.7 De gevreesde Frans-Duitse hegemonie

Aangezien de Bondsrepubliek in lijkt te stemmen met bilateraal overleg tussen Parijs en Londen over de toekomst van de vrijhandelszone, doemt opnieuw het spook op van Frans-Duitse hegemonie. In Den Haag wordt de vraag gesteld of Bonn wel volledig op de hoogte is van de resultaten van het overleg tussen Frankrijk en het VK. Het verwachte rapport van de Europese Commissie over een oplossing voor de vrijhandelszone wordt geopolitiek overschaduwde door een nieuwe crisis rondom Berlijn.¹³⁰ De uitkomsten van het rapport bevatten geen verassingen. Nederland blijft de nadruk leggen op verdergaan van de onderhandelingen waar die over de EEA waren opgehouden, en maakt duidelijk in Brussel dat met de oplossing zoals de Commissie

¹²⁹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1597, verzonden codebericht Luns, 16 en 17 februari 1959.

¹³⁰ Op 27 november 1958 riep de SU middels een officiële nota, de drie andere bezettingsmachten van Berlijn op een vredesverdrag te sluiten, zowel met de BRD als de DDR. Berlijn zou daarna een vrije gedemilitariseerde stad worden waarvan de toegangswegen gegarandeerd zouden worden door de vier bezettingsmachten. De VS, het VK en Frankrijk lieten al vrij snel weten er niet op in te zullen gaan aangezien Berlijn toch nadrukkelijk afhankelijk zou worden van de DDR. Maar er volgde in het voorjaar van 1959 wel een conferentie in Genève van alle ministers van Buitenlandse Zaken van de vier, over dit vraagstuk. Dit leverde geen definitief vredesplan op. Wanneer er geen verdrag zou komen dan dreigde de SU eenzijdig een vredesverdrag te sluiten met de DDR en zouden de Sovjets hun zone, Oost-Berlijn voortaan aan de Oost-Duitsers overlaten. Nadat eind 1959, en in het voorjaar van 1960 in Parijs nog verder werd gepraat tussen de vier, strandde het overleg definitief nadat de SU een Amerikaans spionage vliegtuig boven zijn grondgebied had neergehaald, het zogenaamde U2 incident. Uiteindelijk leidde de toenemende spanningen er toe dat in augustus 1961 Oost-Berlijn hermetisch werd afgesloten van West-Berlijn middels de bouw van een muur. (M. van Rossem, *Drie oorlogen, een kleine geschiedenis van de 20ste eeuw* (Amsterdam, 2007) 208 – 216.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

die voordraagt er te veel oog is voor de positie van de EEG in de wereld, en dat is een te politieke benadering. Juist de situatie in Berlijn geeft aan dat een sterk 'vrij' Europa van belang is, en dat kan alleen via een Associatie of door de EEG uit te breiden. In de huidige situatie van Europa moet duidelijk worden aangegeven zowel tegenover de leden van de EEG zelf als tegenover de partners in de OEES, dat de EEG bereid is te

Omdat volgens Nederland de Commissie dus niet met een oplossing is gekomen, maar de vrijhandelszone problematiek mondiaal wil afschuiven, ontstaan er vanaf mei spanningen tussen de Nederlandse regering en de Commissie. In een persoonlijke briefwisseling van Commissielid Rey en staatssecretaris Van der Beugel wordt de situatie verwoord. Rey verwijt Van der Beugel dat hij in een toespraak heeft gezegd dat de Commissie onvoldoende belangstelling heeft voor legitieme belangen van alle partnerlanden. Op zijn beurt verwijt Van der Beugel dat er een sfeer in Brussel heerst waarbij de Nederlandse regering wordt beschuldigd van sabotage van de Europese verdragen, en dat is zeker niet de waarheid. De Commissie acht hij mede schuldig aan deze stemming. In geen land zijn zelfs de verdragen van Rome, met 'zulk idealisme' tegemoet getreden als in Nederland. Om zijn betoog kracht bij te zetten haalt Van der Beugel de Nederlandse opstellingen inzake de vrijhandelszone aan;

Nederland heeft dat verdrag ondertekend in de veronderstelling dat de vrijhandelszone zou worden gecreëerd. Zij heeft daarbij zelfs er op vertrouwd, dat op grond van de geest en de letter van het verdrag de Commissie dit standpunt zou delen. Wat er in feite gebeurd is, is dat de Commissie om door ons nog niet steeds niet begrepen reden, zich gerangeerd heeft achter het meest extreme en meest negatieve standpunt ten aanzien van de vrijhandelszone. (...) Wat zij mag verlangen, is dat in een constructie, waarbij vijf landen van de Gemeenschap positief staan tegenover deze idee en de zesde partner, met overigens bewonderenswaardige vindingrijkheid, argumenten vindt om deze vrijhandelszone te torpederen, in ieder geval de Commissie niet de kleur aanneemt van dit ene land.(...)...het is een diepe teleurstelling voor de Nederlandse regering, dat de Europese commissie het niet als haar taak heeft gezien deze ene partner te overtuigen van het belang dat de vijf overige partners aan deze vrijhandelszone hechten (...)...(en) dat hier van objectiviteit van de Commissie geen sprake is geweest.¹³¹

Van der Beugel wil het niet voluit schrijven, maar met die 'ene partner' wordt duidelijk Frankrijk bedoeld. Nu bijna een jaar na de terugkeer van De Gaulle aan de macht, ziet

¹³¹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2855, Brief van Van der Beugel aan Rey, 15 mei 1959.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

Den Haag 'hun Europa' steeds verder wegdrijven, en het 'Europa van De Gaulle', steeds dichterbij komen. De EEG moet voor Nederland nog altijd de solide basis blijken en blijven van steeds verdergaande economische integratie die op den duur als basis kan gaan dienen voor meer politieke samenwerking, samen met de andere West-Europese landen waaronder het VK.

In zijn brief aan Rey, verkondigt Van der Beugel wel dat Nederland in het algemeen ingenomen is met de Frans-Duitse toenadering. Het is één van de belangrijkste verworvenheden van het naoorlogse Europa. 'Wanneer echter uit deze toenadering een as Bonn – Parijs voortvloeit, die economische problemen van de Gemeenschap niet op eigen merites beschouwt, maar de voorwaarden van het leven van de gemeenschap op politieke gronden dicteert, dan is daarmee een dodelijk gevaar geschapen voor de belangen van de kleinere landen.'¹³² Door de voorstellen van de Commissie, de opstelling van Frankrijk en de Frans-Duitse toenadering ziet Den Haag in de loop van 1959 wel in dat een vrijhandelszone of een associatie zoals de EEA er niet zal gaan komen. Een laatste strohalm in de vorm van de Commissie is ijdele hoop gebleken. Nederland zal zich van andere tactieken en inzichten moeten gaan bedienen.

Op 8 januari 1959 wordt Charles de Gaulle voor de tweede keer in zijn leven beëdigd als president van Frankrijk. Nu als eerste president van de Vijfde Republiek. En wederom, evenals in 1945, niet 'democratisch' gekozen door het volk via rechtstreekse verkiezingen, zoals een van zijn toekomstige binnenlandse tegenstanders, François Mitterrand opmerkt.¹³³ De Gaulle kiest Michel Debré als zijn eerste premier. Debré is een constitutioneel expert en heeft dan ook de nieuwe grondwet voor de Vijfde republiek mede opgesteld. Hij mag deze nu dus zelf als premier gaan toepassen.¹³⁴

Maar Frankrijk is niet het enige EEG lid dat in de eerste maanden van 1959 een nieuwe premier krijgt. Tussen december 1958 en juni 1959 tekent zich ongeveer 500 kilometer boven Parijs in Den Haag het definitieve einde van Drees zijn premierschap af. Het vierde, en uiteindelijk laatste kabinet onder zijn leiding valt in december 1958. Een geschil over het verlengen van een aantal 'tijdelijke' belastingen vormt het directe breekpunt. Zoals wel vaker in de vaderlandse parlementaire geschiedenis zijn het op het eerste oog kleine aanvaringen die een kabinet ten val laten komen. Meestal gaan

¹³² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2855, Brief van Van der Beugel aan Rey, 15 mei 1959.

¹³³ Gounot, *F. Mitterrand*, 147-148. De Gaulle werd na een succesvol verlopen referendum over een nieuwe grondwet (gekoppeld aan instellen van Vijfde republiek), en na winst van zijn partij de RPF bij de senaatsverkiezingen in het najaar van 1958, begin 1959 door een kiescollege van parlementsleden, leden van de provinciale staten, gemeenteraden en burgemeesters (in totaal 80.000 man) gekozen tot president. (Wesseling, *De man die nee zei*, 147).

¹³⁴ J. Hayward, *The One and Indivisible French Republic* (Londen 1973) 80, zoals geciteerd in Wesseling, *De man die nee zei*, 144, 148.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

daar langslpende ergernissen van een der coalitiepartners aan vooraf. Na twaalf jaren met elkaar te hebben geregeerd, zijn de KVP en de PvdA op elkaar uitgekeken. Nederland is financieel-economisch goed aan het herstellen van de bezettingsjaren en de wederopbouw is wat dat betreft bijna voltooid. De KVP heeft de PvdA niet meer nodig en andersom.¹³⁵ Op 12 december dienen alle PvdA-ministers hun ontslag in. De overige KVP-ministers fungeren tot aan de verkiezingen in maart 1959 als zogenaamd 'rompkabinet'. Samen met de CHU, ARP en de VVD wordt er na de verkiezingen een centrumrechts kabinet geformeerd. KVP'er Jan Eduard (J.) De Quay wordt na lang nadenken en niet van harte, de nieuwe minister-president.¹³⁶ Op dat moment is De Quay Commissaris van de Koningin in Noord-Brabant. Deze medeoprichter van de *Nederlandsche Unie* tijdens de Duitse bezetting had eigenlijk al afscheid genomen van de landelijke politiek. In Brussel, bij de Nederlandse vertegenwoordiging van EEG, Euratom en EGKS krijgt hij als premier in ieder geval te maken met een oude bekende. Hans Linthorst Homan was namelijk in 1940 een van de medeoprichters van de *Nederlandsche Unie*.

Begin juni 1959 praat diezelfde Linthorst Homan met Commissie voorzitter Hallstein over zijn inzichten in de nabije Europese toekomst, en de rol die Frankrijk daar binnen zal spelen. Volgens de Duitser is de Frans-Duitse samenwerking essentieel voor een Europese oplossing van de problematiek rondom een vrijhandelszone. Maar deze is zeker niet gericht tegen de belangen van de andere partners, 'of neigend naar eigengereide verwaarlozing'. Hallstein refereert in het gesprek ook aan de tafelrede die de nieuwe Franse premier Debré recentelijk had gehouden tijdens zijn bezoek aan Bonn, en aan de persoonlijke gesprek dat kort daarna had plaatsgevonden tussen de twee.¹³⁷ Daarin had Debré opgemerkt dat een terughoudende houding van Frankrijk in Europese integratie, 'nationalistische gevoelens in de Bondsrepubliek zou oproepen waardoor niet alleen Europese integratie, doch westerse samenhang en kracht zouden worden ondermijnd.' Verder had hij ook volmondig ingestemd namens Frankrijk, en dus namens De Gaulle, met alle verdragen binnen EEG verband. Dit had De Gaulle al op 10 augustus 1958 aan een aantal ministers kenbaar gemaakt, evenals dat Parijs de stekker uit het Euratom

¹³⁵ H. Daudt, 'De ontwikkeling van de politieke machtsverhoudingen in Nederland sinds 1945', in H.B.G. Casimir e.a., *Nederland na 1945. Beschouwingen over ontwikkeling en beleid* (Deventer 1980) 188-189, en J. Bosmans, 'Het maatschappelijk-politieke leven in Nederland 1945-1980', in: *Algemene geschiedenis van Nederland, deel 15. Nieuwste Tijd* (Haarlem 1982) 295. Zoals geciteerd in Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland*, 205-206.

¹³⁶ Rijks Archief in Noord-Brabant (RANB), archief De Quay, invnr. 43, dagboek J. de Quay, 7 en 10 maart 1959; NL-HaNA, archief Romme, invnr. 82, dagboek kabinetsformatie 1959, 15 april 1959. Zoals geciteerd in P. van der Steen, *Cals, Koopman in verwachtingen, 1914-1971* (Amersfoort 2004) 235.

¹³⁷ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1313, ontvangen codebericht Linthorst Homan, 5 juni 1959.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

project zou trekken wanneer de mogelijkheid zich zou aandienen. De ontwikkeling van de eigen *Force de Frappe* was volgens De Gaulle juist niet gebaat bij het Euratom project.¹³⁸ Terwijl dat project juist in 1955 de reden was geweest dat de Fransen toch weer aan de onderhandelingstafel waren gaan zitten om te praten over de verdergaande Europese integratie. Debré was tegenover Hallstein ook begonnen over de nog steeds matige economische perspectieven voor Frankrijk en dat er nu nog niet van de Fransen kon worden verlangd om alle maatregelen gekoppeld aan de EEG op korte termijn in te voeren. Hallstein probeert Linthorst Homan gerust te stellen. Zijn algemene indruk van Debré en zijn uitlatingen zijn gunstiger dan van tevoren gevreesd, en Hallstein ziet voor de toekomst dat de nieuwe Franse premier 'een gunstige invloed ondergaat van zijn ervaringen als minister, en van de zich opmerkelijk ontwikkelende commercieel liberale tendenties in Frankrijk.'¹³⁹ Het is de vraag of Linthorst Homan, Luns, Van der Beugel en De Quay, er ook zo over denken.

Ondanks het als positief te bestempelen onderhoud tussen Linthorst Homan en Hallstein, blijft de relatie tussen de Commissie en Nederland moeizaam. Luns kapittelt commissielid Rey als blijkt dat hij tijdens een lezing openlijk de Nederlandse vrees voor een as Bonn-Parijs uitspreekt. Volgens Luns heeft Rey daarmee 'de Europese zaak geen goed gedaan'. Van Nederlandse zijde is immers nooit ontkend dat samenwerking tussen Frankrijk en Duitsland een noodzakelijke voorwaarde is, zowel voor de eenheid van het Westen als geheel, als voor nauwere aaneensluiting van de Zes. Dat de Europese Gemeenschappen hieraan een bijdrage kunnen leveren is juist altijd al één van de redenen geweest waarom Nederland deze gemeenschappen mede heeft opgericht.¹⁴⁰

Vlak na zijn onderhoud met Linthorst Homan vertrekt Hallstein, samen met een delegatie bestaande uit de overige Commissieleden en een afvaardiging van de andere Europese instituties op uitnodiging van president Eisenhower naar Washington. Al snel gaat het gerucht in Brussel dat onder meer Hallstein akkoord zou zijn gegaan tijdens een overleg met Eisenhower over een zogenaamde 'Europese missie' die gevestigd zou gaan worden in Washington. Deze missie zou bestaan uit een ambassadeur en een gezant voor elk van de drie gemeenschappen (EEG, Euratom, EGKS).¹⁴¹ Daarmee zou niet alleen letterlijk de afstand tussen de EEG en Washington worden verkleind, maar ook diplomatiek de VS een veel grotere rol kunnen gaan spelen binnen het Europa van de Zes. Iets wat zowel in Den Haag als Parijs niet wenselijk wordt geacht. Voor beiden wordt het Europa van de Zes dan te veel een internationale politieke arena. Parijs ziet zich wederom

¹³⁸ Segers, *Reis naar het continent*, 121.

¹³⁹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1313, ontvangen codebericht Linthorst Homan, 5 juni 1959.

¹⁴⁰ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1597, verzonden codebericht Luns, 18 juni 1959.

¹⁴¹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1313, ontvangen codericht Linthorst Homan, 16 juni 1959.

geconfronteerd met een dominante VS evenals in NAVO-verband, terwijl Den Haag zijn economische Europese ambities overvleugeld ziet worden door een vrije wereldhandel volgens Amerikaans concept.

3.8 Welke politieke integratie?

In de tweede helft van 1959 wordt het vraagstuk inzake de vrijhandelszone en een eventuele economische associatie steeds meer naar de achtergrond gedrongen. 'Naast verdergaande economische samenwerking is er een steeds duidelijker waarneembare tendens bij een aantal EEG-lidstaten om op korte termijn tot een intensievere politieke samenwerking te komen'. Dit meldt Luns op 9 november in een nota aan premier De Quay. Nederland wil in ieder geval voorkomen dat er op deze manier een 'club van exclusieve landen' ontstaat. De minister van Buitenlandse Zaken onderkent dat het probleem van de Associatie, ook een zeer belangrijk, 'zo niet fundamenteel politiek aspect' bevat.¹⁴² Nu niet alleen Frankrijk, maar ook Duitsland en Italië en de Europese Commissie blijken hebben gegeven van een negatieve houding tegenover de vrijhandelszone, is er geen andere conclusie mogelijk dat dit hierbij politieke overtuigingen een grotere rol spelen dan economische. België stelt zich weliswaar op aan de zijde van Nederland, maar mede door de toenemende spanningen in Congo, aarzelen zij vooralsnog om daadkrachtig voor voortzetting van onderhandelingen te pleiten. Voor Nederland is deze politieke situatie 'zeer bedenkelijk'. Luns weet verder te melden dat hij de kansen om op korte termijn tot een verdrag of zelfs een tussenregeling te komen, nihil acht. De 'andere' OEES-landen blijven benadrukken dat de onderhandelingen over de vrijhandelszone hervat moeten worden. Een bijkomende complicerende factor hierbij is de opstelling van de VS. 'Door achteruitgang van de Amerikaanse betalingsbalans zijn zij steeds gereserveerder komen te staan tegenover preferentiële groepen'.¹⁴³ Washington heeft in de achterliggende maanden duidelijk laten blijken dat zij het Associatieverhaal uit de ontstane impasse wil halen door het breder te trekken en te integreren binnen de GATT afspraken. De oplossing waar ook de Commissie geporteerd van lijkt te zijn. Ondanks het liberale karakter van de Commissie-voorstellen, missen zij volgens Luns een krachtig Europees karakter. Het hele vrijhandelszone verhaal overziend is de vraag die in Den Haag nu opkomt of de afzonderlijke gemeenschappen en instituties politiek wel krachtig genoeg zijn om tot

¹⁴² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2855, Nota Luns aan De Quay, 9 november 1959, 2-3.

¹⁴³ Ibidem.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

beslissingen te kunnen komen. Een vraag die ook regelmatig in Franse regeringskringen voorbij komt.

Een van de eerste officiële staatsbezoeken die De Gaulle als het nieuwe staatshoofd van Frankrijk aflegt, is aan Italië. Op 30 juni wordt er in Rome tijdens het overleg tussen de Franse president en de Italiaanse premier gesproken over een *relance l'Europe*, zowel politiek als economisch. De plannen van De Gaulle gaan vooral over een *relance européens politique*. Door overijverig Italiaans enthousiasme tijdens de slotverklaring, is Rome het podium waar voor het eerst de Europese politieke plannen van De Gaulle worden geopenbaard zonder dat daar direct de naam van de Franse president aan gekoppeld wordt. Er is gesproken over 'een periodieke samenkomst van de ministers van Buitenlandse Zaken', bijvoorbeeld in toerbeurt in elk van de landen. Ter ondersteuning zou er dan ook een 'licht' gezamenlijk secretariaat moeten worden opgericht. Op die manier kunnen de onderlinge banden van Europa versterkt worden, 'zonder daarbij te denken aan een *troisième force*'. Deze versterking van de relaties zou in de toekomst nog noodzakelijk blijken, omdat de relaties binnen NAVO-verband in de nabije toekomst wel eens minder sterk zouden blijken te zijn dan gedacht, luidt de Italiaanse reactie na afloop.¹⁴⁴

Ondanks de slotverklaring is het voor de Nederlandse regering duidelijk wie er achter deze ideeën zit. Deze plannen kunnen maar het predicaat van één naam dragen; De Gaulle. De generaal heeft de trotse Italianen aangesproken op hun 'omvang' in geografische zin binnen de Zes, hun belangrijke rol in de lange geschiedenis van Europa, hoe blij verrast hij is van de renaissance van het land na de Tweede Wereldoorlog, en dat oude Frans-Italiaanse associatie van een eeuw geleden nog steeds betekenis hebben.¹⁴⁵ Maakte De Gaulle de Italianen enthousiast met een soort *Triple Entente* voorstel? Ditmaal bestaande uit de Bondsrepubliek Duitsland, Frankrijk en Italië, in plaats van het VK, Frankrijk en Rusland zoals dat in 1907 het geval was. Toen heette de gezamenlijke opponent het keizerlijke Duitsland. Zou het nu in diplomatieke zin Nederland worden?

Enkele dagen na het bezoek van De Gaulle spreekt de Nederlandse ambassadeur te Rome, W.F.L. van Bylandt, met een van de Italiaanse gedelegeerden verder over wat er is besproken tussen de Franse president en de Italiaanse premier. Het is de Italianen er om te doen juist op deze manier Frankrijk te proberen op te nemen in een nauwer Europees verband. Om op die manier ook een sterkere Europese kern te vormen binnen de NAVO. De brief van De Gaulle aan Eisenhower en MacMillan in

¹⁴⁴ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1332, ontvangen codericht Bylandt, 30 juni 1959.

¹⁴⁵ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1332, ontvangen codericht Bylandt, 30 juni 1959.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

augustus 1958, gevoegd bij zijn streven naar een *Force de Frappe*, ook zonder de (NAVO-)steun van de VS en het VK, maakt volgens Italië duidelijk dat een dergelijke sterkere binding nodig is.¹⁴⁶ Vooral Luns had bij het opnieuw aantreden van De Gaulle al zijn angst laten blijken voor dergelijke politieke ideeën. Toen leek het in EEG-verband nog ver weg, maar nu met steun van Rome en de versteviging van de as Parijs-Bonn, komt het beeld van een Europa van de Zes dat juist politiek verder integreert, en daarbij voorbij gaat aan de reeds bestaande gemeenschappen met als basis economische integratie, steeds dichterbij. Toch blijkt het Italiaans enthousiasme voor de plannen voorbarig. Want naast Nederland wekken de Frans-Italiaanse *relance* ideeën ook in Bonn argwaan.¹⁴⁷

3.9 De Benelux als voorbeeld of schrikbeeld

Het streven naar meer politiek overleg en samenwerking tussen de Zes is niet alleen een Frans perspectief voor de Europese toekomst. België heeft daar al vanaf het voorjaar van 1958 op gezinspeeld. Ook dat idee kan uiteraard ook niet op een hartelijke Nederlandse begroeting rekenen. Ook het Belgische voorstel wordt gecounterd met de bekende Nederlandse zienswijze; de NAVO en in mindere mate de WEU zijn de instituties waarin er gezamenlijk overleg over buitenlandse politieke aangelegenheden plaats moet hebben. Eind 1957 heeft het kabinet deze gevoelens al verwoord in een memorie van antwoord op vragen uit de Tweede Kamer over het verdrag inzake de Gemeenschappelijke Markt. Enkele parlementariërs hadden toen al stil gestaan bij het politieke aspect van het verdrag. 'Het vermoeden (...) dat het uiteindelijke politieke doel van dit Verdrag moet worden gezien, een verenigd Europa dat als een soort derde macht optreedt tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, komt de regering voor geheel onjuist te zijn.'¹⁴⁸

In februari 1958 wordt het definitieve Benelux-verdrag om tot een economische Unie tussen Nederland, België en Luxemburg te komen getekend in de Haagse Ridderzaal. Dit is de derde stap na het ondertekenen van het eerste Benelux-verdrag in 1944. In oudere studies wordt de Benelux vaak als hét voorbeeld belicht van een goede economische integratie en hét voorbeeld in eerste instantie voor de EGKS, en

¹⁴⁶ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1332, ontvangen codericht Bylandt, 2 juli 1959.

¹⁴⁷ M. Vaisse, 'De Gaulle, Litalie et le projet d'Union Politique Européene, 1958-63, *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, 43 (1995) 660, zoals geciteerd in M. Segers, *Reis naar het continent*, 139.

¹⁴⁸ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, Memorie van antwoord op vragen Tweede Kamer door kabinet, november 1957.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

later de EEG.¹⁴⁹ Recenter onderzoek trekt deze conclusie in twijfel, en staat kritisch tegenover de Benelux in perspectief tot de EEG. Nederland zou zelfs de Benelux in Europees verband misbruikt hebben om zo de eigen belangen binnen EEG-verband te behartigen.¹⁵⁰

Anderzijds wordt juist de VS aangeduid als grote animator en motor achter de Europese integratie. Onder meer de Amerikaanse historicus Marc Trachtenberg beschrijft in zijn *A constructed peace, the making of the European settlement 1945 - 1963* (Berkeley 1999) hoe de VS nadrukkelijk invloed had op de Europese samenwerking en integratie na 1945. Om Marshallhulp te krijgen 'dwongen' de Amerikanen Europese landen om in 1948 lid te worden van de OEEC en op die manier economisch samen te laten werken en zodoende al de eerste stappen te laten zetten op de weg van integratie. Vervolgens was de VS een van de steunpilaren van het Shuman-plan, en bemoeide Washington zich ook nadrukkelijk met Europese militaire samenwerking. Uiteraard uitte zich dat in de oprichting van de NAVO, maar de VS toonde zich ook groot voorstander van de EDG. Minister van Buitenlandse zaken John Foster Dulles was dan ook woest toen Frankrijk het EDG verdrag niet ratificeerde.

Mede vanwege de laatste stap in het Benelux-verdrag, is er in het voorjaar van 1958 regelmatig overleg tussen de ministers van Buitenlandse Zaken van de drie landen. Op 1 maart reageert Luns op de agenda die is opgesteld voor een overleg tussen de ministers. Daarop staan volgens hem wel erg veel buitenlandse politieke aangelegenheden naast zaken als de vrijhandelszone en samenvoeging van Europese organen, sieren ook raketwapens, militaire diensttijd, legereenheden, verhouding Oost-West en hulpverlening aan onderontwikkelde gebieden de agenda. Het Nederlandse standpunt inzake politieke beraadslagingen is bekend, dus ook aan zijn Benelux collega's deelt hij mede dat overleggen inzake deze punten 'al snel doublures worden van besprekingen in Assemblees van andere internationale organisaties', zoals NAVO en Raad van Ministers (EEG).¹⁵¹

Eind juli verrast Benelux-partner België minister Luns. De Belgische minister van Buitenlandse zaken, Pierre Wigny, stelt in het parlement dat het plan voor de EDG nieuw leven ingeblazen gaat worden, ten einde een Europese 'vuist' te kunnen vormen tegen de Sovjetinterventies in het Midden-Oosten.¹⁵² Luns kijkt raar op van deze

¹⁴⁹ F. Hartog, *Nederland en de Euromarkt* (Leiden 1971).

¹⁵⁰ Hermans, *Uitgerekend Europa*, 41-42.

¹⁵¹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1574, verzonden codebericht Luns, 1 maart 1958.

¹⁵² NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1285, ontvangen codebericht Teixeira, 31 juli 1958. Na de Suezcrisis in oktober-november 1956 bleef het onrustig in de regio. De populariteit van de Egyptische president Gamal Abdel Nasser in de Arabische wereld groeide sterk na Suez, en zijn pan-arabisme kreeg steeds meer aanhangers. Zo ook in Syrië, dat zelfs samen met Egypte in februari 1958 opging in de Verenigde Arabische

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

opmerking aangezien daar helemaal geen sprake van is. Later verklaart Wigny dat hij niet van zins is om daadwerkelijk een relance van een supranationale defensie gemeenschap na te streven. Het had te maken gehad met de communistische afgevaardigde die hem had geïnterpelleerd tijdens een debat. Wel vindt Wigny dat na mislukken van EDG en EPG er behoefte is aan intensivering van contact tussen de zes landen op het gebied van internationale politiek, om zo op lange termijn gezamenlijk te kunnen optrekken.¹⁵³

Wigny lijkt zijn idee serieus te nemen als amper een maand later wanneer er een Belgisch-Duits-Frans-Italiaans overleg gaande is over de vraag die de Belgische minister tijdens een bezoek aan zijn Duitse ambtgenoot, Von Bretano, heeft gesteld. Zou het niet 'nuttig en wellicht nodig' zijn als de ministers van EEG en Euratom in het vervolg behalve over economische en technische problemen, ook over vraagstukken van buitenlandse politiek zouden spreken? Von Bretano antwoord instemmend evenals Frankrijk en Italië. Volgens Ophuels zouden deze punten 'onopvallend' op agenda kunnen worden geplaatst bij de periodieke bijeenkomsten van de ministers van Buitenlandse Zaken in Brussel. Er zou ook verder geen ruchtbaarheid aan gegeven worden. Ophuels haalt tegenover Linthorst Homan de situatie in het Midden-Oosten aan als aanleiding voor de noodzaak van de buitenlandse politieke beraadslagingen.¹⁵⁴ Het bevreemdt Luns dat zijn Belgische ambtgenoot niet de Benelux-partner heeft ingelicht over deze plannen.¹⁵⁵ Deze 'opgeworpen vraag' kan volgens Nederland niet los gezien worden van de aanstaande ontmoeting tussen De Gaulle en Adenauer.

Begin september bevestigt Wigny aan de Nederlandse ambassadeur in Brussel Teixeira nogmaals zijn ideeën. Wel bevestigt Wigny dat hij geen institutionele opzet van de politieke overleggen voor ogen staat. De huidige opzet van NAVO en WEU is al voldoende om via nauwere contacten onderling tot de door de Belgische minister zo

Republiek (VAR). Ook de invloed van de SU groeide met de populariteit van Nasser in Egypte en Syrië. Buurland van Syrië, Libanon kwam steeds meer onder druk te staan om ook de weg van Syrië te volgen, en in ieder geval de diplomatieke betrekkingen met het VK en Frankrijk te verbreken. In mei 1958 braken er onlusten uit en keerden vooral de niet-christelijke bevolking zich tegen de Libanese regering en zijn pro-westerse koers. Toen het leger vanwege zijn neutraliteit niet wilde ingrijpen, riep de Libanese regering in eerste instantie de hulp in van de VN. Chroetsjov dreigde met de inzet van kernwapens als de VS zou interveniëren. De situatie in Libanon kwam in juli 1958 nog meer onder druk te staan toen in Irak een staatsgreep plaatsvond en de pro-westerse koninklijke familie werd afgezet ten gunste van pro arabische leger officieren. Ook zij kregen al snel steun van de SU. Daarop vroeg de Libanese premier om steun van de VS, en Washington reageerde door de mariniers naar Libanon te sturen. De Irakese staatsgreep zorgde ook voor een dreigende situatie in Jordanië waar de regerende koning op zijn beurt de hulp inriep van het VK. En zo trokken midden juli 1958 Britse troepen Jordanië binnen. De VS overtuigde de strijdende partijen in Libanon om tot een compromis te komen. Begin oktober 1958 kwam er een einde aan de Amerikaanse aanwezigheid in Libanon. (K. Kyle, *Suez, Britains End of Empire in the Middle East* (New York 1991) 569-570.)

¹⁵³ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1285, ontvangen codebericht Teixeira, 31 juli 1958.

¹⁵⁴ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1286, ontvangen codebericht Linthorst Homan, 25 augustus 1958.

¹⁵⁵ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1574, verzonden codebericht Luns, 26 augustus 1958.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

gewenste één lijn te komen als het gaat om buitenlandse politieke standpunten. Als nu ook daadwerkelijk deze stappen zouden worden genomen, dan zorgt dat voor te veel druk op de EEG. Te meer dit naast de onderhandelingen over een vrijhandelszone wordt gedaan. Het VK zou wat Nederland betreft, indien er sprake zou gaan zijn van politiek overleg, daar in ieder geval ook bij betrokken moeten worden, ‘anders zouden de Britten ook wel eens moeilijk kunnen gaan doen over de vrijhandelszone’, aldus Teixeira tegen Wigny.¹⁵⁶

Enkele dagen later pleit Wigny ook bij zijn bezoek aan Den Haag voor een regelmatig overleg tussen de Ministers van Buitenlandse Zaken van de Zes. Dit keer zijn premier Drees en staatsecretaris Van der Beugel zijn gesprekspartners. Het voorstel van Wigny om in ieder geval de drie Benelux-ministers van Buitenlandse Zaken periodiek samen te laten komen en daarbij ook buitenlandse kwesties aan de orde te stellen waarna er een gezamenlijk standpunt zou kunnen worden ingenomen, wordt door de twee bewindslieden namens de Nederlandse regering positief bevestigd. Washington zou volgens Wigny het gezamenlijk bepalen van standpunten inzake buitenlandse politiek toejuichen omdat het dan met een blok van zes binnen de NAVO te maken heeft, ‘welke door een gemeenschappelijk standpunt een krachtige houding kunnen aannemen’. Als voorbeeld geeft de Belg wederom de huidige situatie in het Midden-Oosten. De EEG zou daar nu zowel economisch als politieke een grote bijdrage zou kunnen leveren via een nog door de EEG op te richten ontwikkelingsautoriteit speciaal voor die regio.¹⁵⁷

De twee Nederlander kunnen een verheugde Wigny verder mededelen dat het Nederlandse kabinet heeft besloten om zich niet langer fel te verzetten tegen de politieke beraadslagingen in EEG-verband, zolang die maar een informeel karakter hebben, niet worden geïnstitutionaliseerd en de Zes in NAVO- en WEU-verband een eigen standpunt blijven innemen dat ook kan afwijken van één of meerdere andere EEG-partners.¹⁵⁸ Een aantal dagen later zet de Belgische minister in Parijs tijdens zijn bezoek aan De Gaulle en Couve de Murville, zijn plannen inzake politieke beraadslaging binnen EEG-verband uiteen. Zoals te verwacht reageren de Fransen positief.¹⁵⁹

¹⁵⁶ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1285, ontvangen codebericht Teixeira, 6 september 1958.

¹⁵⁷ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1574, verzonden codebericht Luns, 10 september 1958.

¹⁵⁸ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1574, verzonden codebericht Luns, 10 september 1958.

¹⁵⁹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1285, ontvangen codebericht Teixeira, 16 september 1958.

3.10 De eigen Nederlandse ‘identiteit’ in Europa en de wereld

De nieuwste ontwikkelingen binnen Europees verband, het toegeven aan het voorstel Wigny door Nederland gevoegd bij de zich dan al lang voortslepende impasse inzake de vrijhandelszone en economische associatie, zorgen voor onrust in Haagse kringen. Jaap Kymmell, ambtenaar op het departement van Buitenlandse Zaken en lid van de *Coördinatie Commissie voor de Europese Integratie en de Vrijhandelszone*, schrijft een persoonlijk brief naar medecommissielid, Fock. Daarin uit hij zijn frustraties en ongenoegen over de Nederlandse positie binnen de Zes. ‘Wat kunnen wij ter verlichting en verbetering aan onze positie doen’, vraagt hij zichzelf en Fock af. Het is in ieder geval geen alternatief, ‘om de rotzooi maar te verlaten’. Anderzijds kunnen we ons ook niet ‘maar op de stroom laten meedrijven’. Kymmell wil er in ieder geval alles aan doen wat in zijn ambtelijke vermogen ligt om de huidige positie van Nederland in Europees verband te verbeteren.¹⁶⁰

In antwoord op zijn brief, schrijft Fock Kymmell terug dat hij ook zeer bezorgd is over de gang van zaken binnen de EEG, en de wijze waarop Nederland daarin ‘aan zijn trekken komt, of beter gezegd, niet aan zijn trekken komt.’ Al snel komt de vertrouweling van premier Drees tot de kern en de oorzaak van al het kwaad volgens hem, namelijk De Gaulle en Frankrijk. Eerst moest Nederland tegemoet komen aan Franse wensen om juist te voorkomen dat De Gaulle aan de macht zou komen. ‘Wij moesten de goedwillende Franse politici wat dat betreft behoeden voor een *fate worse than death*.’ Diezelfde goedwillende ‘struikelen nu over elkaar’ om volgens Fock duidelijk te maken dat de generaal helemaal niet gevaarlijk is, dat hij de enige man is die een oplossing kan brengen. Fock gaat ook in op de as Parijs-Bonn, en constateert dat de vergaande concessies die de Duitsers tijdens de onderhandelingen over het verdrag inzake de Gemeenschappelijke markt ten opzichte van Frankrijk deden, na Rome niet zijn opgehouden. Als voorbeeld verwijst hij naar het torpederen van het EEA-verdrag, en refereert hij aan de Duitse economie die gebaseerd is op liberalisme, terwijl binnen Europa het protectionisme zoals Frankrijk aanhangt nu de boventoon voert, zonder dat de Bondsrepubliek daar moeite mee heeft. ‘De Duitse Germanen zijn blijkbaar nog afhankelijker van de vrouwelijke Marianne, dan wij ooit hebben kunnen vermoeden’. Fock vreest dat de vrijhandelsassociatie er niet gaat komen, en dat zou nu juist in meerderheid de Nederlandse bezwaren wegnemen, ‘zorgen dat onze vensters op de wereld geopend blijven, en de gevaren van autarkie en protectionisme

¹⁶⁰ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, brief van Kymmell aan Fock, 1 oktober 1958.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

doen verdwijnen'.¹⁶¹ Op de vraag wat Nederland nu zou kunnen doen om uit deze zeer onvoordelige positie te komen heeft Fock ook een oplossing, al is deze wel 'onaangenaam';

Wij zouden n.l. een andere kant op kunnen en dat is het naar voren brengen van een maximum (aan) 'nuisance value', bij alle vraagstukken. Een 'sabotagepolitiek dus, die bewust gevoerd wordt. (...) Uiteraard zou bij het nemen van een zulk een beslissing in alle EEG-geledingen moeten worden duidelijk gemaakt, dat we er genoeg van hebben onze vitale belangen voor andere landen op te offeren, zonder enig begrip te ontmoeten van die landen voor die belangen. Men zou moeten begrijpen, dat wij bereid zouden zijn om onze sabotage-politiek op te geven op het moment, dat zou blijken, dat wij ook eens onze zin zouden krijgen.¹⁶²

Fock benadrukt aan het einde van zijn brief op bijna Churchilliaanse wijze hoe Nederland vanaf nu verder moet in het Europa van de Zes. 'Om de onmiskenbare tendens binnen de EEG terug te dringen moet er bijzonder hard gevochten worden, op elk front, over elk onderwerp, en waar Nederland kan, de besluitvorming blokkerend.' Het Nederlandse parlement zal echter hierin niet mee willen gaan denkt Fock. Maar dat maakt voor hem persoonlijk geen enkel verschil. Want als het zo doorgaat, dan zal Nederland over enige jaren bemerken 'een tweede België' zijn geworden. 'Misschien hebben wij dan evenals de Belgen mooie Amerikaanse auto's, maar dan is in elk geval het laatste restje karakter en eigen karakteristiek, dat wij ergens nog hadden, daarvoor ingeruild.'¹⁶³

In hoeverre gaan de radicale standpunten van Fock en Kymmell - hoe invloedrijk zij ook misschien mogen zijn als lid van de CCIEV, binnen hun departementen en naar hun ministers en staatssecretaris toe - ook de mening van het kabinet en parlement worden? Voorlopig heeft Den Haag zich welwillend getoond over het voorstel van Wigny, maar is dat geen wisselgeld voor de totstandkoming van de vrijhandelsassociatie? Dat het parlement zeker niet zomaar het standpunt van Fock en Kymmell zal huldigen blijkt begin november 1958 wanneer Drees een afschrift van de verklaring van het 'zogenaamde' comité-Monnet en zijn Nederlandse vertegenwoordigers ontvangt. De verklaring is afkomstig van Jaap Burger, fractievoorzitter van de PvdA in de Tweede Kamer, Carl Romme, evenknie van Burger, maar dan van de KVP, en Siewert Bruins Slot, leider van de ARP-fractie en eerder lid

¹⁶¹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, brief Fock aan Kymmell, 8 oktober 1958, I.

¹⁶² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, brief Fock aan Kymmell, 8 oktober 1958, II.

¹⁶³ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, brief Fock aan Kymmell, 8 oktober 1958, III.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

van de voorloper van het Europees parlement, de *Gemeenschappelijke Vergadering van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal*.

Het *Actie comité voor de Verenigde Staten van Europa* is door Jean Monnet in 1954 opgericht na de mislukking van de EDG. Al vanaf het begin heeft het comité zijn waarde bewezen in de *relance européenne* die na het debacle van de EDG uiteindelijk leidde tot de Verdragen van Rome.¹⁶⁴ In alle zes landen heeft het comité getracht om onder meer invloedrijke politici uit de nationale parlementen voor hun ideeën te laten lobbyen. Zo ook in de Nederlandse Tweede Kamer.

Burger, Romme en Bruins Slot pleiten in hun verklaring vóór Europa als politieke eenheid. Die is volgens de fractievoorzitters dringend nodig om een antwoord te vinden 'op de wereldwijde vragen van vandaag'. Het is volgens hen onontkoombaar dat die politieke eenheid er komt, maar daarbij moeten geen fases worden overgeslagen. 'De politieke eenheid van morgen hangt af van het doorwerken der Economische Unie in de dagelijkse industriële, agrarische en bestuurlijke werkelijkheid.' Ook benadrukken de drie de rol die nationale parlementen daarin moeten spelen door verdergaande Europese integratie, politiek en economisch, te steunen. Verder blijkt uit hun gezamenlijke verklaring dat zij bij een politieke eenheid een nadrukkelijke rol zien weggelegd voor de bestaande instituties. Dus zeker geen politieke eenheid via alleen een gezamenlijke buitenlandse politiek.¹⁶⁵ Fock waarschuwt Drees een aantal dagen later voor Nederlandse parlementariërs die te toegevend blijken te zijn inzake Europese aangelegenheden, en in zijn ogen het nationale belang verkwanselen. Hij vraagt Drees of het geen tijd wordt om tegen deze tendensen op te gaan treden.¹⁶⁶ Fock benoemt de parlementariërs niet bij naam, maar hij kan duidelijk geen waardering opbrengen voor Tweede Kamerleden die 'ongevraagd' hun mening over een toekomstig politiek Europa opdringen. Fock is ook zeker geen supporter van het actiecomité van Monnet.

Het 'plan Wigny' verdwijnt in de eerste helft van 1959 wat naar de achtergrond als de *relance* van de vrijhandelsassociatie de Europese agenda domineert. Wanneer Italië al dan niet gesouffleerd door Frankrijk eind juni vrij plotseling met het voorstel komt om een periodiek politiek overleg van Ministers van Buitenlandse Zaken te gaan institutionaliseren middels een secretariaat, wordt het voor Den Haag steeds moeilijker om deze wens binnen EEG-verband te weerstaan, zeker nu men zich toegeeflijk heeft getoond bij het eerste voorstel van Wigny. Toch verzet Nederland zich

¹⁶⁴ Segers, *Diep Spel*, 17.

¹⁶⁵ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, verklaring Burger, Romme en Bruins Slot namens het Comité-Monnet, 4 november 1958.

¹⁶⁶ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, memorandum Fock aan Drees, 11 november 1958.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

nadrukkelijk tegen institutionalisering van het politieke overleg. Periodiek overleg is één ding, maar een gezamenlijk geïnstitutionaliseerd buitenlands beleid van de Zes, inclusief een secretariaat is nog iets anders.

De laatste zes maanden van 1959 worden binnen EEG-verband vooral gebruikt om tot een geschikte vorm van politiek overleg te komen. De Italiaanse voorstellen naar aanleiding van het bezoek van De Gaulle, worden verder uitgewerkt in het 'plan Pella', vernoemd naar de Italiaanse minister van Buitenlandse Zaken. Samen met het 'plan Wigny' zijn dat de uitgangspunten voor de toekomstige politieke consultaties. Al lijken op het eerste gezicht de twee plannen niet te verschillen, toch verrast Wigny de Nederlandse regering, als hij in augustus duidelijk laat merken tegen het plan Pella te zijn. Volgens Wigny mag het contact tussen de Zes over buitenlandse politieke onderwerpen niet leiden tot blokvorming in de NAVO, moet het geen anti-Engels karakter hebben en het moet geen 'doublure' vormen van reeds bestaande overleggen. Dus ook Wigny ziet nu in dat het juist niet een wens van Washington kan zijn, dat zes NAVO leden een blok gaan vormen. Tot die conclusie was de Nederlandse regering al eerder gekomen. Wel pleit Wigny voor een vast schema van overleggen, en wil hij de permanente vertegenwoordigers van de lidstaten plus de Commissie ook bij het overleg betrekken. De Belg ziet vooralsnog niets in institutionalisering van een dergelijk overleg, middels een secretariaat of het als vierde tak aan de Europese boom te bevestigen, naast de EEG, Euratom en de EGKS. Als echter zou blijken dat een meerderheid van de lidstaten wel voor een institutionalisering is, dan zal België daar niet tegen in gaan.¹⁶⁷

Ook al vindt de Belgische regering in de persoon van Wigny dat het op één lijn zit met het Nederlandse standpunt inzake de politieke consultaties, minister Luns ziet het anders. Op 3 augustus laat hij alle ambassadeurs van de EEG-lidstaten weten dat de bijeenkomsten tussen de Ministers van Buitenlandse Zaken tot een minimum beperkt moeten worden. Het liefst niet op periodieke basis, en alleen als er een aanleiding voor is, zoals bij de problematiek rondom Berlijn of de situatie in het Midden-Oosten. Er moet ten koste van veel worden vermeden dat er bij anderen het idee ontstaat dat er blokvorming plaatsvindt, die in NAVO-verband uitgebuit zou kunnen worden. De enkele verklaring dat dit niet de bedoeling is, is volgens Luns niet voldoende om deze indruk weg te nemen. Het eventueel inschakelen van permanente vertegenwoordigers en de Commissie gaat veel te ver, en maakt dat het automatisch al een institutioneel karakter krijgt. De Nederlandse minister neemt dus duidelijk

¹⁶⁷ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1314, ontvangen codebericht van Teixeira, 15 juli 1959, invnr. 1313 ontvangen codebericht Linthorst Homan, 30 juli 1959.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

afstand van zijn Belgische collega. Daarnaast merkt Luns nog op dat de geruchten over het vormen van een politieke 'directoraat', de *Triple Entente* tussen Frankrijk, de Bondsrepubliek, en Italië zoals die veelvuldig in de Nederlandse pers te lezen zijn, niet door de Nederlandse regering worden gevoed. Maar het geeft wel aan hoe de stemming in Nederland momenteel is als het gaat over de Europese samenwerking en de verhoudingen tussen de Zes.¹⁶⁸

Terwijl de Nederlandse regering vindt dat het de oorspronkelijke gedachte en karakter van de Europese integratie bewaakt door duidelijke voorwaarden te stellen aan het politieke overleg, zo ook met het verzet tegen te veel Franse hegemonie, wordt het verweten de Europese eenheid van de Zes willens en wetens in gevaar te brengen. Op 14 augustus meldt Van Bylandt dat hij van het Italiaanse ministerie van Buitenlandse Zaken de vraag kreeg voorgelegd of het klopt dat Nederland en België de Britten uitvoerig hebben geïnformeerd over de ideeën inzake politieke consultaties, en hun mening daarover heeft gevraagd. Als dat zo is, dan kan de Italiaanse regering daar geen waardering voor opbrengen.¹⁶⁹

Op 13 oktober bespreken in Brussel de ministers van Buitenlandse Zaken over de toekomstige politieke consultaties. Tijdens de bijeenkomst wordt het duidelijk dat Nederland weinig tot geen steun heeft en als enige blijft benadrukken dat de NAVO toch eerst en vooral het platform is om buitenlandse politieke aangelegenheden te bespreken. De andere lidstaten ontkennen dat niet, maar juist 'om het Europa van de Zes te versterken (idee Belgen), of om juist krachtiger binnen de NAVO te kunnen opereren (idee Italianen), en om Frankrijk op deze wijze meer bij Europa te betrekken (Commissie), is een dergelijk periodiek overleg noodzakelijk. Namens Nederland voert de nieuwe staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, Hans van Houten het woord.

De aanstelling van Van Houten (KVP) is een persoonlijke keuze van Luns. De nieuwe staatssecretaris die Van der Beugel vervangt in het nieuwe kabinet De Quay, heeft op dat moment nog geen enkele politieke of departementale ervaring, en dat maakt zijn benoeming even verassend als omstreden. Net als zijn voorganger gaat Van Houten zich voornamelijk bezighouden met NAVO-, WEU-, Benelux- en Europese aangelegenheden.¹⁷⁰ In het najaar van 1959 treedt er een tweede staatssecretaris voor Buitenlandse Zaken aan. Theo Bot (KVP) wordt speciaal aangesteld als staatssecretaris voor 'Nederlands Nieuw-Guinea'. Een duidelijk signaal dat Nieuw-

¹⁶⁸ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1596 verzonden codebericht Luns, 3 augustus 1959.

¹⁶⁹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1332 ontvangen codebericht Bylandt, 14 augustus 1959.

¹⁷⁰ Kersten, *Luns* 228.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

Guinea eind 1959 de voornaamste prioriteit heeft binnen het departement van Buitenlandse Zaken.

De toenemende spanningen binnen West-Europa, tussen de Zes en de Zeven in het algemeen, in het bijzonder tussen Nederland en de 'Vijf', en de opstelling van Frankrijk daarin, gevoegd bij de rol van het VK, blijven ook in Washington niet onopgemerkt. Naast de economische problematiek van de vrijhandelszone, interesseert de Amerikaanse regering zich uiteraard ook zeer in de plannen om tot een nauwere politieke samenwerking en integratie te komen binnen de Zes zoals Frankrijk, België en Italië dat op hun eigen wijze in de zomer en najaar van 1959 onder de aandacht hebben gebracht. Dat alles gevoegd bij de toenemende spanningen tussen Oost en West in Berlijn, het Midden-Oosten en de onrust in Zuidoost-Azië is genoeg reden voor *undersecretary of State*, Douglas Dillon om namens de regering Eisenhower in november 1959 naar Europa af te reizen en daar diverse landen te bezoeken, zo ook Nederland. Of het hier een informatieve onderzoeksreis, dan wel een propagandareis betreft is Den Haag dan nog niet bekend.¹⁷¹ Staatssecretaris Van Houten ontvangt hem namens de Nederlandse regering en legt uit dat inzake de bredere Europese economische samenwerking tussen de Zes en de Zeven, de verdragen van Rome nog steeds als de hoeksteen gelden voor het Nederlandse beleid. Bredere economische samenwerking is een 'noodzakelijk complement' daarvan. Omdat anders de tegenstelling, economisch maar vooral ook politiek, tussen het 'Franse' en het 'Britse' blok ongetwijfeld tot een verzwakking van de samenwerking binnen NAVO zal leiden.¹⁷²

Verderop in het gesprek uit Van Houten de Haagse bezorgdheid over de politieke integratiegedachte zoals die 'momenteel vooral van Franse zijde wordt aangediend'. Deze ideeën gaan in tegen de bedoelingen van politieke integratie waarop de verdragen van Rome zijn gebaseerd. Het Franse concept gaat te veel in de richting van 'alliantievorming', een *l'Europe des Patries* onder Franse leiding. De vorming van een 'derde macht' vanuit Europa is dan ook 'uit den boze' wat betreft de Nederlandse regering. Dit zal afbreuk doen aan de 'Atlantische conceptie' en leidt tot militair onaanvaardbare consequenties. Onder de huidige omstandigheden is een militair alleenstaand Europa onmogelijk.¹⁷³

Nederland denkt voorlopig niet dat er overeenstemming binnen de Zes over de verwezenlijking van een bredere economische associatie bereikt zal worden, daarvoor ontbreekt 'de politieke wil' bij te veel betrokkenen. Den Haag ziet daarom de OEES, het

¹⁷¹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1313, ontvangen codebericht Linthorst Homan, nr. 330, 11 december 1959, 1.

¹⁷² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2855, notitie Van Houten aan De Quay en Minsiterraad, 10 december 1959, 1.

¹⁷³ Ibidem, 2.

GOEDWILLENDEN EN SABOTAGEPOLITIEK

enige platform waarin ook de VS en Canada een stem hebben, als het overlegorgaan om wel op korte termijn tot een overeenkomst te komen. Verder kan wellicht de ook de NAVO dienen als arena om de economische samenwerking dan weer te koppelen aan bepaalde politieke samenwerking.¹⁷⁴

Met de Nederlandse mening op zak bezoekt Dillon daarna Parijs en Brussel. Tegenover de Belgische afvaardiging maakt hij een 'uiterst vermoeide, bijna apathische' indruk. Maar Dillon is wakker genoeg om vooral te wijzen op de economische positie van de VS tegenover het EEG-blok en de vrijhandelsassociatie van de Zeven inclusief de landen van het *Commonwealth*, zoals die nu bewaarheid lijkt te worden. Integratie binnen Europa is altijd toegejuicht door de VS maar het kan niet de bedoeling zijn dat er nu een negatief betalingsbalanssaldo voor de VS dreigt vanwege de dreigende handelsbelemmeringen met Europa. De Belgen benadrukken dat in ieder geval binnen Benelux-verband al wordt gestreefd naar het 'opruimen' van de onderlinge handelsbelemmeringen, en zo zien de drie partners dat ook graag op het niveau van de Zes, met de Zeven en ook met andere landen, in eerste plaats de VS. Ook geeft Dillon aan dat de VS uiteindelijk meer na- dan voordelen ziet in een economische integratie via associatie zoals ooit bedoeld via de EEA, zowel binnen de Zes onderling, als eventueel samen met de Zeven. Daarom stelt Washington het bijzonder op prijs als de VS in de toekomst verder betrokken wordt bij afspraken op dat terrein, dit om verdere blokvorming te helpen voorkomen.¹⁷⁵ Wanneer Dillon is vertrokken naar Washington, weet Den Haag dat de VS hen ook niet zal helpen om snel tot een vrijhandelszone te komen. Weer een kaart minder om uit te spelen aan de Europese onderhandelingstafels. De geïsoleerde positie van Nederland binnen de Zes, maar ook daarbuiten, wordt daar nog eens mee benadrukt. Hoewel Luns het nog niet al te somber inziet. Hij vat het Europese bezoek van Dillon als volgt samen;

'Op zijn reis door Europa heeft Dillon oog gekregen voor het gevaar van een splitsing in Europa waardoor het schijnt dat Amerika bereid is de helpende hand te verlenen bij het leggen van een brug tussen de Zes en de Zeven. Anderzijds is daar de Amerikaanse zorg voor hun betalingsbalanstekort...beide overwegingen leiden er toe dat de Amerikanen thans actief aandacht schenken aan de Zes en de Zeven maar men mag zich wel afvragen of de vooruitzichten op de door ons steeds voorgestane Europese

¹⁷⁴ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2855, notitie Van Houten aan De Quay en Minsiterraad, 10 december 1959, 4.

¹⁷⁵ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1314, ontvangen codebericht Van Baarda 174, 11 december 1959, 2. BZ/CA

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

oplossing (die naar zijn aard zal discrimineren tegen niet-Europese landen) niet vrij moeilijk geworden zijn.¹⁷⁶

Opvallend is verder dat er nauwelijks, ook niet in Parijs, is gesproken over specifieke kwesties zoals de situatie in Algerije, en in Den Haag over de kwestie Nieuw-Guinea. Van Houten en zijn collega's vinden het blijkbaar niet nodig om met een staatssecretaris de relatie met Indonesië en daaraan gekoppeld Nieuw-Guinea te bespreken. Want ook al kwam het eigen Nederlandse buitenlandse beleid in 1958 en 1959 steeds meer onder druk te staan, door enerzijds de Europese plannen van Wigny, Pella en de nog niet duidelijke plannen van De Gaulle - die in ieder geval een toenemend gevaar van een hegmonistische as Parijs-Bonn binnen de Zes tot gevolgen zou hebben - en anderzijds de eigen Nieuw-Guinea politiek, toch probeerde Den Haag steeds krampachtiger de onderwerpen te scheiden. Dit zou vanaf 1960 steeds lastiger worden.

¹⁷⁶ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118 invnr. 1621, verzonden codebericht Luns, 8 januari 1960.

4

HOOGSTE NIVEAU VAN INTELLECTUEEL DENKEN... EN VAN PERFIDIE (1960 – 1961)

Op dinsdag 31 januari 1961 is er een overleg tussen de zes ministers van Buitenlandse Zaken van de EEG-lidstaten aan de Rue Ravenstein 2 te Brussel. Namens Nederland is minister Joseph Luns aanwezig. Aan het einde van deze vergadering krijgt hij het woord inzake het agendapunt *Nederlands Nieuw-Guinea* (NNG). In een kort betoog wijst hij de overige ministers op de verontrustende verslechtering van de situatie in de laatste twee maanden. Het zijn uitlatingen van ‘officiële regeringspersonen’ (van Indonesië *M.N.*), en een toename van Indonesische infiltraties in het gebied die Luns de term ‘verontrustend’ doen kiezen. Ook wijst hij op de recente ‘grote’ hulp die Indonesië heeft gekregen van de Sovjets, en de geringe militaire capaciteit van Nederland in de regio. Tot slot verzoekt hij alle aanwezigen om ieder afzonderlijk stappen te ondernemen in Washington en Londen ‘teneinde op het gevaar van NNG te wijzen, en te hopen dat betrokken regeringen nogmaals druk op Djakarta tot matiging zullen uitoefenen’.¹⁷⁷ Voordat Nieuw-Guinea aan bod komt, zijn achtereenvolgens de onderwerpen Congo, Zuid-Vietnam en Laos door de ministers van

¹⁷⁷ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1613, verzonden codeberichten Luns(?), 2 en 3 februari 1961. (Auteur merkt op dat laatste pagina maar voor de helft in archief aanwezig is, onderkant en eventueel vervolgblad(en) ontbreken, paraaf Luns en nummer codebericht zijn daardoor niet te achterhalen.)

de Zes behandeld. Het is duidelijk dat deze bijeenkomst een politieke consultatie betreft.

De consultaties waartegen de Nederlandse regering zich vanaf het begin had verzet. Maar in een poging om verdere politieke integratie ideeën in de kiem te smoren, had Den Haag in november 1959 schoorvoetend ingestemd met deze periodieke politieke overleggen tussen de Ministers van Buitenlandse Zaken in EEG-verband. De Nederlandse vrees dat deze 'vrijblijvende' politieke consultaties nog maar het begin zijn van een sterke wens van de overige vijf om tot een geïstitutionaliseerd politieke samenwerking te komen, worden in de loop van 1960 bewaarheid. Frankrijk en zijn president Charles de Gaulle grijpen deze eerste stap op weg naar politieke samenwerking tussen de Zes aan, om hun ideeën voor een *Europese Politieke Unie* (EPU) te lanceren en tevens snel te realiseren. Vanaf 1960 worden deze plannen in de Nederlandse diplomatieke correspondentie dan ook stevast aangeduid als 'de plannen van De Gaulle'. De Nederlandse regering verlaat de tactiek van alleen maar verzet bieden en reageren, en gaat zelf over tot actie en initiatief met een eigen voorstel over verdere integratie binnen Europa. Een Europa van de Zes inclusief het Verenigd Koninkrijk, een Europa waar de economische samenwerking nog steeds de leidraad is voor verdergaande integratie, en een Europa zonder Franse (politieke) hegemonie. Dat het VK tegelijkertijd een 'eigen' vrijhandelsassociatie begint zonder de Zes, en dat Washington Nederland niet steunt in zijn oppositie tegen de Franse plannen, maakt het voor Den Haag wel steeds moeilijker om de ideeën en standpunten inzake de politieke toekomst van Europa gestalte te doen geven. Ook op het andere belangrijke speerpunt in de Nederlandse buitenlandse politiek, Nieuw-Guinea, blijft de gewenste steun vanuit Washington steeds meer uit. En ook daarin zou Nederland meer eigen initiatief laten zien vanaf 1960. Regelmatig tegen de zin in van de VS. De politieke consultaties en de dreiging van verdere politieke integratie tussen de Zes zorgden er voor dat de twee onderwerpen die Nederland zo graag wilde scheiden steeds meer samen kwamen.

4.1 Opnieuw koloniale spanningen binnen Europa van de Zes

In 1960 blijven de (neo)koloniale politieke problemen een terugkerend agendapunt binnen de diverse Europese overlegorganen. Naast Frankrijk, dat ook na de komst van De Gaulle nog steeds blijft verwickeld in een oorlog met zijn grootste kolonie Algerije, wordt Congo, het grootste Belgische koloniale gebied, steeds meer onderwerp van

gesprek aan de Europese vergadertafels. Evenals Frankrijk betreft de Belgische regering nadrukkelijk de Zes bij steeds chaotisch wordende situatie in centraal Afrika.

Op 4 januari 1959 breken er massale rellen en vechtpartijen uit in de Congolese hoofdstad Leopoldville. Een massa morrende aanhangers van de lokale politieke partij *Abako* mengt zich met de stroom toeschouwers die na een voetbalwedstrijd het nationale stadion verlaten, en keren zich tegen de Belgische autoriteiten die een bijeenkomst van *Abako* hebben verboden. Ongecoördineerd politieoptreden en onwetendheid van de lokale autoriteiten zorgen voor een explosieve cocktail. Aan het eind van de dag geeft de balans; 47 doden en 241 gewonden aan Congolese zijde aan, althans volgens de officiële cijfers.¹⁷⁸ Ook al is er vanaf de jaren '50 binnen Belgische politieke kringen wel sprake van ideeën over een route naar uiteindelijke onafhankelijkheid voor Congo, toch wordt de Belgische regering verrast met deze uitbarsting van geweld waar separatistische motieven een nadrukkelijke rol in spelen. Zelf dachten bepaalde beleidsmakers in België aan een periode van 25 tot 30 jaar alvorens Congo onafhankelijk zou kunnen worden, weer anderen hebben het over nog minimaal 50 jaar.¹⁷⁹

Een goede week na de rellen in Leopoldville, op 13 januari 1959 geeft Koning Boudewijn een verklaring namens de Belgische regering. In de radioboodschap die zowel in België als in Congo rechtstreeks wordt uitgezonden zegt het Belgische staatshoofd dat 'zonder schadelijk dralen, maar zonder onbezonnen haast', de volkeren van Congo in voorspoed en vrede naar de onafhankelijkheid zullen worden geleid.¹⁸⁰ Het blijft gedurende 1959 sociaal onrustig in Congo. Na een rommelig verlopen rondetafelconferentie die eind januari 1960 in Brussel is belegd, wordt vrij plotseling bepaald door afgevaardigden van de Belgische regering enerzijds en gedelegeerde Congolese vertegenwoordigers anderzijds, dat de onafhankelijkheidsdatum voor Congo 30 juni 1960 zal zijn.

In oktober 1958 had de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Wigny, nog tijdens een bezoek aan het *State Department* in Washington aangegeven dat er een noodzaak bestond binnen Belgische regeringskringen om tot 'politieke emancipatie' van de Congolese bevolking te komen, en dat als tegengewicht de Congolese economie zoveel mogelijk moest worden verweven met die van het moederland, en met die van het Europa van de Zes. Wigny gaf aan dat 'politieke emancipatie' uiteindelijke

¹⁷⁸ D. van Reybrouck, *Congo een geschiedenis* (Amsterdam 2010) 266.

¹⁷⁹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1286 ontvangen codebericht Lynden, nr. 142, 16 oktober 1958.

¹⁸⁰ Centre de recherche et d'information socio-politiques, Brussel (CRISP) 1960:10, zoals geciteerd in Van Reybrouck, *Congo* 267.

onafhankelijkheid van Congo en zijn bevolking niet uit zou sluiten.¹⁸¹ Vanuit Den Haag werd met meer dan normale interesse gekeken naar de situatie in Congo en hoe de VS daarop reageerde in relatie tot de kwestie Nieuw-Guinea. Ook al beschouwden de Belgen Congo veel meer als ‘business proposition’, en ontbrak het aan de ‘sentimentele gevoelens’, zoals dat voor Nederland en voormalig Nederlands-Indië veel meer het geval was geweest.¹⁸² Maar de term ‘politieke emancipatie’ leek wel veel op het mantra zoals Nederland dat ook regelmatig in Washington bezigde als het ging om de lokale Papoea-bevolking. Zij zouden via ‘emancipatie’ en ‘ontwikkeling’, daarbij geholpen door Nederland, voorbereid worden op het maken van een ‘eigen’ keuze als het ging om hun toekomst.

4.2 Frankrijk als trouwe koloniale bondgenoot

Nadat in 1958 en 1959 nog vooral via België de Europese bilaterale koers is gevolgd als het gaat over het beïnvloeden van de ‘Europese’ relatie met Indonesië in antwoord op de kwestie Nieuw-Guinea, wordt vanaf 1960 ook steeds meer Frankrijk door Den Haag ingezet om de Nederlandse belangen in Zuidoost-Azië te verdedigen. Maar dat is niet voordat Parijs begin 1960 door Den Haag op de vingers wordt getikt over een mogelijke levering van Mirage-gevechtsvliegtuigen aan Indonesië. Daarbij wordt evenals in Washington, ook de Franse regering ernstig afgeraden om Soekarno officieel te ontvangen, dan wel dat De Gaulle een uitnodiging accepteert om naar Djakarta te komen.¹⁸³

Waar Den Haag en Parijs elkaar niet kunnen vinden in een gezamenlijk beleid ten aanzien van verdere Europese integratie en samenwerking, daar is de relatie inzake de koloniale problematiek wel goed. Zo werd in 1948 de tweede politionele actie van Nederland op Indonesisch grondgebied niet door Frankrijk veroordeeld. Nederland op zijn beurt steunde het Franse beleid inzake Indochina toen Parijs via de benoeming van Bao Dai probeerde invloed te blijven uitoefenen in de regio. Maar ook het onafhankelijke Indonesië stond na 1950 niet onwelwillend tegenover het Franse beleid in Indochina. De Indonesische elite zag de Franse neo-koloniale politiek in Zuid-Oost Azië als ‘prudent’.¹⁸⁴ Het Franse optreden in Vietnam zorgde voor een goede buffer

¹⁸¹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1286, ontvangen codebericht Lynden, nr. 142, 16 oktober 1958.

¹⁸² NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1621, verzonden codebericht Luns, nr. 7, 20 januari 1960.

¹⁸³ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1621, verzonden codebericht Luns, nr. 7, 20 januari 1960.

¹⁸⁴ Archives Ministère des Affaires Etrangères de la France (MAE), série ‘Asie-Océanie, sous-série ‘Indonésie 1944-1967 (A-O/I), carton 44 : Gauquié à Paris, no 63, 10 mars 1951 ; Note-Asie-Océannie, 7/1/1952, zoals geciteerd in Stol, *De enige zekere bondgenoot*, 21.

tussen communistisch China en Indonesië vond men in Djakarta. Dat veranderde als snel in de loop van de jaren vijftig na de Franse nederlaag bij Dien Bien Phu in juni 1954 en de toenemende invloed van de PKI op het beleid van president Soekarno. Toen de kwestie Nieuw-Guinea begin jaren vijftig steeds meer ging spelen zorgde dat in het begin wel voor twijfels in Parijs en bij de Franse ambassadeur in Djakarta Henri Gauquié. Evenals de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken Stikker, vond Gauquié dat Nederland in Indonesië een prachtkans aan het verspelen was. Het hele westen zou gebaat zijn bij een goede band tussen Den Haag en Djakarta. En gezien het verleden kon alleen Nederland zorgen voor die goede betrekking. Op zijn beurt vond de Nederlandse Hoge Commissaris Arnold Lamping in Djakarta het weer vreemd dat juist een Fransman dit soort bewoordingen gebruikten terwijl Frankrijk met zijn krampachtig vasthouden aan Vietnam begrip zou moeten hebben voor het Nederlandse standpunt.¹⁸⁵

Door de escalatie van de conflicten in Algerije en Nieuw-Guinea zagen de regeringen van Frankrijk en Nederland steeds meer in dat ze elkaar moesten steunen inzake hun beider politiek ten opzichte van de (voormalige) koloniale gebieden. Ook al werd ten tijde van onderhandelingen over de verdragen van Rome, in Den Haag nog gesproken van een ‘falend Frans koloniaal beleid’, toch steunde de Nederlandse regering achter de schermen Frankrijk volledig als het ging om de oorlog in Algerije. Vooral vanaf het najaar van 1957 toen de betrekkingen met Indonesië steeds meer onder druk kwamen te staan, kon Parijs inzake Algerije op steun rekenen vanuit Den Haag. Hier was sprake van wisselgeld, want Frankrijk steunde als enige lid van de Veiligheidsraad Nederland volledig in zijn Nieuw-Guinea politiek. Daar waar de VS zich nadrukkelijker neutraal probeerde op te stellen ten om zo de onderlinge relatie met Indonesië net te veel onder druk te zetten. De Franse regering zag een Nieuw-Guinea dat gewapenderhand door Indonesië zou kunnen worden veroverd met behulp van wapenmateriaal geleverd door NAVO bondgenoten, als een gevaarlijk precedent voor zijn eigen situatie in Noord-Afrika. Nederland zag Frankrijk op zijn beurt als bindingsmiddel van de *Magreb gordel*, dat als zuidelijk verdedigingsschil diende voor Europa. Ook daarom was Nederland bereid om Frankrijk binnen de VN ‘in een of andere Noord-Afrikaanse kwestie ter zijde te staan.’¹⁸⁶ In koloniaal opzicht waren de ‘vijanden’ aan de Europese onderhandelingstafel wat dat betreft veroordeeld tot elkaar. Dat Washington na de Sakiet- en de PRRI crises, zich meer en meer afkeerde

¹⁸⁵ NIB/Archief Buitenlandse Zaken (ABZ) 45-55, invnr. 1233, verzonden codebericht Lamping, 24 december 1950 (via <http://resources.huygens.knaw.nl/indonesischebetrekkingen1945-1969/Nederlands-indonesischeBetrekkingen1950-1963>).

¹⁸⁶ MAE, serie: Organisation des Nations-Unies (ONU) 1944-1959, carton 108 : Notre Secrétaire d'état, aout 1954, zoals geciteerd in Stol, *De enige zekere bondgenoot*, 21.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

van de koloniale politiek van hun Europese bondgenoten, dreef Den Haag en Parijs ook in elkaars overzeese armen. Wie het eerst zijn koloniaal bezit zou loslaten kon in de ogen van Washington als positief voorbeeld dienen voor de ander, terwijl dat andersom in negatieve zin het geval was. Vandaar dat Den Haag en Parijs elkaar ook met argusogen bekeken inzake de oorlog in Algerije en de kwestie Nieuw-Guinea. Hoe standvastig wilde men aan het koloniaal bezit vasthouden. In de loop van 1960 kwam daar via België en 'hun' Congo een derde Europese 'voorbeeld' casus bij.

Maar niet alleen in VN of NAVO verband steunden Nederland de Fransen in hun Algerije politiek. Wanneer Frankrijk tegen de eerder gemaakte afspraken in en rondom de ondertekening van de Verdragen van Rome, in de zomer van 1959 toch 'ontwikkelingsprojecten' in Algerije wil laten financieren uit het ontwikkelingsfonds van de EEG, reageert Linthorst Homan mild. 'Het beste is om de projecten afzonderlijk te beoordelen, en niet louter op hun geografische positie voordat er een beslissing wordt genomen'.¹⁸⁷ Omdat er op het niveau van de vertegenwoordigers in Brussel geen overeenstemming lijkt te komen, wil de Franse minister van Buitenlandse Zaken, Maurice Couve de Murville dit verzoek graag voorleggen aan zijn collega's in de Raad. Al gauw speelt hij dus wederom de Europese kaart inzake Algerije, en betreft hij de oplopende spanningen tussen Oost en West erbij. 'Men moet zich goed de voor- of nadelen in Koude Oorlogverband realiseren wanneer Algerije geen gebruik kan en mag maken van het fonds.' Hiermee raakt hij dan toch weer de gevoelige Nederlandse zenuw. Het is dan ook Linthorst Homan die de Franse delegatie vraagt 'om de zaken wel uit elkaar te houden'.¹⁸⁸ De Bondsrepubliek wil Frankrijk wel nadrukkelijk houden aan de afspraken die in het verdrag over de Gemeenschappelijk markt zijn vastgelegd, zeker zolang er geen wapenstilstand is bereikt in Algerije. De Commissie lijkt ook tegen het Franse verzoek te zijn. Het FLN zou een fondseninvestering nu beschouwen als een verkapte poging om Algerije voor Europa te behouden. Ook lijkt men verder te kijken, naar bijvoorbeeld centraal Afrika en een toekomstig onafhankelijk Congo, want een 'afwijzende houding van Algerijnse nationalistes zou ongetwijfeld zijn weerslag vinden in andere Afrikaanse gebieden', aldus de Commissie.¹⁸⁹ Uiteindelijk zal Frankrijk het verzoek niet doorzetten.

Het diplomatieke wisselgeld tussen Frankrijk en Nederland zoals dat al binnen de VN werd betaald inzake Algerije en Nieuw-Guinea, lijkt nu ook in Brussel, en aan de

¹⁸⁷ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1313, ontvangen codebericht Linthorst Homan, nr. 176, 30 juni 1959.

¹⁸⁸ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1313, ontvangen codebericht Linthorst Homan, 2 oktober 1959.

¹⁸⁹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1313, ontvangen codebericht Linthorst Homan, 16 november 1959.

Europese onderhandelingstafels zijn intrede te doen. Voor wat betreft het ontwikkelingsfonds is er angst dat een te strenge aanpak van Frankrijk een boemerangeffect zal opleveren wanneer Nederland zelf binnenkort een aanvraag wil doen voor projecten in Suriname en de Antillen.¹⁹⁰ Voor Nieuw-Guinea was dat - tegen de wens van de PvdA Tweede Kamerfractie - al eerder gedaan. Ook blokkeert de Nederlandse regering de levering van wapens door Nederlandse 'bonafide' firma's aan Tunesië, omdat uit inlichtingen is gebleken dat deze wapens wel eens gebruikt zouden kunnen worden door het FLN in de strijd tegen de Franse kolonisator.¹⁹¹ De Tunesische president Bourguiba had het Westen nadrukkelijk om wapens gevraagd na het Sakiet incident. Tunesië moest zich kunnen verdedigen tegen nieuwe Franse uitvallen. Als de wapens niet geleverd zouden worden dan was Tunesië wel genoodzaakt zich te wenden tot Moskou en Caïro, aldus Bourguiba. Deze eerder al door onder meer Nasser en Soekarno beproefde chantagetruc werkte wederom. De VS en het VK gingen Tunesië wapens leveren, uiteraard tot woede van de Franse regering. Ook Nederland vond dat zijn Atlantische bondgenoten te makkelijk door de knieën gingen. Herman (J.H.) van Roijen, de Nederlandse ambassadeur in Washington liet de Amerikaanse regering weten dat de Nederlandse regering niets zou doen wat 'onze Franse vrienden' onwelvallig zou zijn.¹⁹²

Als het om zijn neokoloniale politiek gaat, geldt voor Nederland dat het vanaf 1960 steeds geïsoleerder komt te staan. Een trend die al vanaf 1958, vooral na de 'zwarte Sinterklaas' is ingezet. Door de gebeurtenissen van december 1957 en de gevolgen daarvan was Nederland voor de VS en de NAVO partners niet automatisch meer het aangewezen land om de Westerse invloedssfeer in Indonesië veilig te stellen. Dat verklaarde voor een deel de wapenleveranties van de VS en andere NAVO-landen aan Djakarta vanaf het voorjaar van 1958. Als belangrijkste reddingsboei in het steeds hoger oplopende conflict met Indonesië gebruikt Den Haag nog steeds Washington. Maar na de wapenleveranties vanaf 1958 dreigt begin 1960 de Amerikaanse president Eisenhower in te gaan op een uitnodiging voor een officieel staatsbezoek van zijn Indonesische evenknie. De in Nederland nog altijd controversiële Soekarno. Minister Luns ijvert nadrukkelijk voor het afslaan van deze uitnodiging. Tegen de Amerikaanse

¹⁹⁰ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1313, ontvangen codebericht Linthorst Homan, 16 november 1959.

¹⁹¹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1604 verzonden codebericht Luns, nr. 109, 5 augustus 1959.

¹⁹² NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1174 ontvangen codebericht Van Roijen, nr. 645, 4 oktober 1957.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

ambassadeur in Nederland, Philip Young, zegt hij dat Soekarno zich gedraagt tegenover Nederlanders zoals 'Hitler to Jews.'¹⁹³

Nu het steeds duidelijker is dat er vanuit Washington en binnen de NAVO minder is te verwachten inzake de relatie met Indonesië en de situatie in Nieuw-Guinea, probeert Nederland steeds nadrukkelijker een eigen (militaire) koers te varen. In maart 1960 neemt het kabinet een besluit om de militaire aanwezigheid in Nieuw-Guinea aanzienlijk te versterken. De extra troepen worden nu wel aan het NAVO-commando in Europa onttrokken.¹⁹⁴ Een actie die zo vanuit het Elysée lijkt te zijn overgenomen. Frankrijk had immers vanaf 1955 steeds meer troepen onder het NAVO commando uit gehaald, om die vervolgens in Algerije te stationeren. In april volgt het kabinetsbesluit tot een 'goodwill' reis van Nederlands enige vliegdekschip, de *Karel Doorman*, naar het verre Oosten. Het is een verkapt spierballenvertoon naar Indonesië en Soekarno en de rest van de wereld. Als het nog niet duidelijk was dat Nederland bereid is om ver te gaan voor het behoud van Nieuw-Guinea, dan is er nu geen twijfel meer over mogelijk. De VS reageert 'not amused' op deze actie en Japan verbiedt het schip om de haven van Yokohama aan te doen.¹⁹⁵ Het is de Franse regering die het schip wel toestemming verleend om in Nieuw-Caledonië te bunkeren.¹⁹⁶ Zijn deze besluiten de voorbode van een meer anti-Atlantische koers, en gaat Den Haag zich meer op Europa richten als het gaat om zijn geopolitieke en neokoloniale koers, dus toch de koers van De Gaulle?

Toeval of niet, maar de Nederlands-Franse betrekkingen worden in de loop van 1960 rondom Indonesië en Nieuw-Guinea sterk aangehaald. In het voorjaar van 1960 tijdens één van de eerste politieke consultaties tussen de ministers van Buitenlandse Zaken van de Zes, brengt Luns zelf Nieuw-Guinea ter sprake. Hij toont zich tijdens het verdere overleg 'quasi instinctivement' solidair met Frankrijk in de Algerijnse kwestie en met België in Congo. Tegenover het Amerikaanse 'neutralisme' inzake deze neokoloniale kwesties is een Europees solidair substituut belangrijk, aldus de Nederlandse bewindspersoon.¹⁹⁷

Begin mei, rondom een Raad van Ministers in Luxemburg, verzekert Couve de Murville Luns dat Frankrijk Nederland steunt in zijn Nieuw-Guineapolitiek. Parijs is het eens met de troepenopbouw in Zuidoost-Azië en de onttrekking daarvan aan de NAVO. Daarnaast zal Couve in de komende vergadering van de *South East Asian*

¹⁹³ National Archives United States Washington (NAUSW) RG83 3012A (1959 – 1961), box 22 folder 230; Young 958 en 959, 19 januari 1959 zoals geciteerd in Kersten, *Luns* 245.

¹⁹⁴ Hellema, *Buitenlandse politiek* 207.

¹⁹⁵ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 411, notulen 25 maart 1960.

¹⁹⁶ D. Hellema, *De Karel Doorman naar Nieuw-Guinea, Nederlands machtsvertoon in de Oost* (Amsterdam 2005) 98, 115, 104-106 zoals geciteerd in Stol, *De enige zekere bondgenoot*, 32.

¹⁹⁷ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 411, notulen 8 april 1960.

Treaty Organisation (SEATO) de positie van Nederland bepleiten.¹⁹⁸ Luns heeft Couve onder meer overtuigd door hem deelgenoot te maken van een plan dat via 'zeer betrouwbare inlichtingen' in Nederlands bezit is gekomen. De Generale staf van de Indonesische strijdkrachten, de TNI heeft al eerder een agressieplan gemaakt dat is opgedeeld in vier fasen, tegen Nieuw-Guinea. Dat plan is inmiddels aanvaard door de Indonesische regering en is ook al in gang gezet. Het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken, het *Quay d'Orsay* zal door Nederland tot in detail op de hoogte gebracht worden van deze geheime operatie.¹⁹⁹

Wanneer eind mei 1960 de bijeenkomst van de SEATO in Washington steeds dichterbij komt, laat Luns Couve weten dat deze de kwestie Nieuw-Guinea in een breder internationaal perspectief moet plaatsen. De Indonesische politiek ten aanzien van Nieuw-Guinea druist in tegen de SEATO-belangen, nog los van de Nederlandse belangen in het bijzonder. In Indonesië zijn nog steeds de communisten van de PKI de grootste georganiseerde politieke partij inclusief de daaraan gelieerde vakbonden en paramilitaire organisaties. Zij staan juist de meest felle politiek voor inzake de bevrijding van 'West-Irian Barat'. Wanneer het tot een militaire confrontatie komt in Nieuw-Guinea, zal Djakarta ongetwijfeld steun vragen en krijgen uit Moskou en Peking. Als wordt toegestaan dat Indonesië ondanks herhaalde waarschuwingen van de VS en het VK, overgaat tot een aanval op Nieuw-Guinea, is dat een vrijbrief voor andere subversieve elementen in Zuid-Oost Azië om zich te keren tegen Westerse belangen, aldus Luns. Tot slot stipt de Nederlandse minister een gevoelig punt aan voor de Fransen, namelijk het verlies van prestige dat door de Westerse mogendheden wordt geleden indien wordt toegestaan dat Indonesië via militair geweld Nieuw-Guinea tot zich neemt.²⁰⁰ Het mislukken van de Geneefse conferentie tussen 'de grote vier' op 16 en 17 mei, waardoor de toenemende Koude Oorlogspanning aanhoudt en er geen oplossing is voor de kwestie Berlijn, sterkt Nederland wat dat betreft in zijn argumentatie.

Couve de Murville brengt inderdaad de Nederlandse zorgen onder de aandacht bij de SEATO-conferentie van 31 mei in Washington, en vraagt daarna in een persoonlijk overleg met de nieuwe Amerikaanse *Secretary of State* Christian Herter, opvolger van de op 24 mei 1959 overleden John Foster Dulles, ook aandacht voor de positie van

¹⁹⁸ De *South East Asia Treaty Organization* (SEATO) was een verdragsorganisatie ter verdediging van Aziatische landen tegen het internationaal communisme. De VS was de grote initiator daarvan geweest bij de oprichting in 1954. Evenals de NAVO zou de SEATO militaire bescherming moeten bieden aan landen zoals Zuid-Vietnam en Laos die bedreigt werden door een communistische machtsovernamen. Leden waren naaste de VS, Frankrijk, Australië, de Filipijnen, Nieuw-Zeeland, Pakistan, Thailand en het VK.

¹⁹⁹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1621 verzonden codebericht Luns, nr. 56, 23 mei 1960.

²⁰⁰ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1621 verzonden codebericht Luns, nr. 57, 25 mei 1960.

Nieuw-Guinea. Herter bevestigt nog maar eens dat, ondanks de agressieve uitspraken van Indonesië, de VS geen reden heeft om aan te nemen dat het in staat is om überhaupt een dergelijke grote militaire actie op touw te kunnen en willen zetten. Bij de laatste levering van wapens aan Djakarta is er nog eens schriftelijk bevestigd dat de wapens niet voor agressieve doeleinden ingezet zullen worden.²⁰¹ De houding van de VS verandert dus ondanks, of dankzij de Franse steun aan Nederland niet. Parijs laat nog wel weten dat men het eens is met Den Haag. Naast de ernst van de situatie brengt een conflict ten aanzien van Nieuw-Guinea ernstige geopolitieke consequenties met zich mee. Bewust van de eigen situatie in Algerije, ziet Parijs op de achtergrond van de Zuidoost-Aziatische perikelen mogelijkheden om Den Haag door opstelling van de VS richting een onafhankelijker politiek geïntegreerd Europa te leiden. Ondanks een welwillende rol als pleitbezorger in Washington en binnen de SEATO vindt Parijs het nog geen goed idee om in zijn moeizame relatie met Indonesië direct de Nederlandse belangen te verkondigen.²⁰²

4.3 Eurafrique mag niet voorgaan op Algerije en Nieuw-Guinea

Ondanks de goede verstandhouding inzake Nieuw-Guinea en Algerije vind Nederland in tegenstelling tot Frankrijk niet dat het Europa van de Zes zich te nadrukkelijk moet binden aan de Afrikaanse landen die recentelijk onafhankelijk zijn geworden. Het gaat om landen die tot voor kort nog werden bestuurd, of een nauwe politiek-economische relatie hadden met Frankrijk, België en Italië. Doordat deze landen niet langer behoren tot de 'overzeese gebiedsdelen', maar volgens de Verdragen van Rome, wel geassocieerd zijn met de Zes, willen vooral Frankrijk en België dat, wanneer het huidige verdrag afloopt in 1962, deze landen ook daarna geassocieerd blijven aan de Zes. Den Haag is van mening dat een dergelijke afspraak of verbinding geheel Europa aangaat, dus bijvoorbeeld ook het VK. En dat verder alle Afrikaanse landen de mogelijkheid moeten hebben om zich middels verdragen te binden aan de EEG, en niet alleen de voormalige koloniën. Frankrijk doet het voorkomen dat het hier louter om een juridische kwestie gaat, het verdrag moet immers worden aangepast, maar Den Haag ziet het vooral 'als een politieke en economische vraagstuk'. Daarom wil Nederland goed de tijd nemen om een nieuwe stap in de Eurafrikaanse relaties te gaan

²⁰¹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1621 verzonden codebericht Luns, nr. 71, 9 juni 1960.

²⁰² NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1621 verzonden codebericht Luns, nr. 71, 9 juni 1960.

zetten. Het moet zeker niet tussen neus en lippen door worden beslist door de vertegenwoordigers in Brussel.²⁰³ Unanimitieit is in deze kwestie volgens Den Haag zeer gewenst.

In september 1960 komt de Commissie toch met een voorstel tot een versneld aangepast verdrag tussen de reeds geassocieerde Afrikaanse landen en de Zes. Als er dan toch op termijn wordt besloten tot een nieuw verdrag, vraagt Den Haag zich af in hoeverre de Verdragen van Rome daar dan de basis van blijven vormen? Daarin is immers duidelijk een scheiding aangebracht tussen de politieke en economische relaties. Zoals de voorstellen er nu liggen kan de Nederlandse regering in ieder geval niet akkoord gaan. Het onderwerp zal ongetwijfeld nog aan de orde komen tijdens de eerstvolgende grote top der regeringsleiders in het najaar van 1960 te Parijs.²⁰⁴

Een van de voornaamste redenen dat Den Haag zich zo verzet is niet alleen principieel van aard, maar heeft ook te maken met de situatie in Congo. In het geval van Frankrijk is er nog wel sprake van een economische relatie met zijn voormalige overzeese gebiedsdelen, 'voor België is daar op dit moment helemaal geen sprake van'.²⁰⁵ Wat was er dan gebeurd na 30 juni 1960, de feestelijke dag waarop Koning Boudewijn de soevereiniteit van Belgisch Congo overdroeg aan president Kasavubu van de Republiek Congo, dat er 'geen relatie' meer was tussen België en zijn voormalige grootste kolonie?

Een aantal dagen na de onafhankelijkheidsfeestiviteiten, ontstaat er muiterij in de *Force Republique*, het nationale leger dat nog altijd wordt geleid door Belgische officieren. De Congoese militairen willen ook dat zij officiersrangen kunnen krijgen en een dito inkomen met huisvesting. Belgische officieren en hun gezinnen worden met de dood bedreigd. De nieuwe regering kan de rust niet doen terugkeren en de muiterij slaat over op andere segmenten van de samenleving. Op een aantal plekken ontstaan heftige onlusten. Tegen die achtergrond lijken Belgen en Europeanen hun leven niet meer zeker. Zwaar aangedikte verhalen over moordpartijen op Europeanen en verkrachtingen van blanke vrouwen doen de ronde en zorgen voor een ware exodus van Belgen en andere Westerlingen uit Congo.

Op 9 juli vallen de eerste vijf Europese doden in Elisabethville, onder wie de Italiaanse consul. Diezelfde nacht beslist de Belgische minister van Defensie, Arthur Gilson, tot militair ingrijpen. Minister van Buitenlandse Zaken Wigny adviseert ten

²⁰³ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1613 verzonden codebericht Luns 73, 29 juni 1960.

²⁰⁴ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1613 verzonden codeberichten Luns, nrs. 102, 120, 12 september 1960, 6 oktober 1960. NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856 memo van Luns aan Ministerraad, 6 december 1960. De belangrijke Europese top van de regeringsleiders zou door ziekte van bondskanselier Adenauer uiteindelijk doorgang vinden in februari 1961.

²⁰⁵ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856 memo van Luns aan Ministerraad, 6 december 1960.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

stelligste om het niet te doen, maar het is tevergeefs.²⁰⁶ Belgische paracommando's worden gedropt op Congolees grondgebied onder het motto van het 'beschermen' van Belgische burgers. Daarmee schendt België de soevereiniteit van een ander land. In de toenemende anarchistische chaos scheidt de zuidelijke provincie Katanga zich op 12 juli af en later in augustus doet de provincie Zuid-Kasai hetzelfde. Katanga doet dat onder 'bescherming' van de Belgische troepen. Het is de provincie die het rijkst bedeed is met grondstoffen. Vooral het uraniumerts is erg kostbaar en zeldzaam. Het vormt op dat moment nog een elementair onderdeel bij de productie van kernwapens. De VS waren zeker nog niet vergeten dat zij uiteindelijk de Tweede Wereldoorlog had gewonnen door het uranium uit Congo.²⁰⁷

Premier Lulumba en president Kasavubu richten zich vervolgens in wanhoop tot de VN en vragen of de organisatie troepen kan sturen die de rust terug moeten doen keren. Daarnaast moet België wordt gemaand om zijn troepen terug te trekken. Ook al veroordeelt het de ontstane situatie, toch neemt de VN Veiligheidsraad geen resolutie aan waarmee de Belgische troepen zich onmiddellijk uit Congo zouden moeten verwijderen. Ten einde raad verbreken Kasavubu en Lulumba op 14 juli alle diplomatieke betrekkingen met België en nemen ze contact op met Moskou. Ze vragen namens de centrale Congo-regering militaire en humanitaire hulp zodat het gezag van de regering in geheel Congo spoedig kan worden hersteld. Met deze actie en de positieve reactie van Sovjetleider Nikita Chroetsjov, verplaatst het Koude Oorlog conflict zich voor het eerst ook naar Midden-Afrika. De Congolese premier en president beseffen niet dat juist deze actie ervoor zal zorgen dat de centrale regering, zoals in mei aangetreden, het gezag nooit meer terug zal krijgen.

De explosieve situatie in Congo en de afscheiding van Katanga levert ook direct Europees overleg op. België vraagt aan de Nederlandse regering steun voor hun politiek inzake de afscheiding van Katanga, namelijk goedkeuring om hun troepen 'ter bescherming van Belgische en Europese burgers' op grondgebied Congo te kunnen handhaven, ook in Katanga. Dit zou in ieder geval moeten duren tot een VN-macht, waar ook Belgische militairen ook deel van moeten uitmaken de bescherming adequaat kan overnemen. Den Haag reageert zoals vaker in dit soort koloniale kwesties, namelijk apathisch en beziet het geheel liever van de zijlijn. De Nederlandse regering kan nog geen beslissing nemen vanwege gebrek aan voldoende informatie en inlichtingen, aldus de reactie aan de Belgische regering. Het zou verstandig zijn om dit

²⁰⁶ J. van den Bosch, *Pré-Zaïre, le cordon mal coupé* (Brussel 1986), 57, zoals geciteerd in Van Reybrouck, *Congo* 311.

²⁰⁷ L. Devlin, *Chief of station, Congo; A memoir of 1960-67* (New York 2007) 48, zoals geciteerd in Van Reybrouck, *Congo* 317.

onderwerp in NAVO-verband verder te bespreken, en verder dient 'zoveel mogelijk alles te worden vermeden waardoor uiteindelijk het Westen in een conflict (...) wordt betrokken (met als gevolg) dat (...) Congo eerst (...) object in Oost West tegenstellingen zou worden.' Ook verwijst Nederland verder naar de VN, en zijn Secretaris-generaal Dag Hammarskjöld, die mogelijk internationaal kan ingrijpen.²⁰⁸ In dit soort reacties lijkt 'Nieuw-Guinea' niet ver uit het Nederlandse achterhoofd. Alsjeblieft niet te veel bemoeienis van anderen met een conflict wat de nationale regeringen eigenlijk zelf maar moeten oplossen. Het (terug)verwijzen naar de VN van het Congo conflict gebeurt op een moment dat binnen de ministerraad een debat woedt over het feit of de kwestie Nieuw-Guinea ook niet 'geïnternationaliseerd' moet worden. Daarbij zou dan ook de VN een grotere rol moeten gaan spelen.²⁰⁹

Op 18 juli vindt er in Brussel weer een politieke consultatie plaats tussen de ministers van Buitenlandse Zaken van de Zes, waarbij Congo een van de voornaamste agendapunten is. De Zes zijn het er over eens dat Washington aan zet in de situatie zoals die zich in Congo ontwikkelt. Moskou moet een sterk tegengeluid horen om te voorkomen dat de Sovjets daadwerkelijk militair gaan ingrijpen en zo de 'communistisch georiënteerde centrale regering van Congo zal steunen in het opstoken van regionale machthebbers.'²¹⁰

Tegelijkertijd met het uitroepen van de onafhankelijkheid door de provincie Zuid-Kasai, wordt de druk vanuit de VN Veiligheidsraad voor Brussel te groot. De Belgische regering is al sinds juli tweemaal gesommeerd om zijn militairen terug te trekken. Eind augustus is dat dan ook eindelijk het geval. Inmiddels is er ook een VN-vredesmacht in Congo gestationeerd. Het is de grootste uit de korte VN-geschiedenis tot dan toe. België voelt zich in de steek gelaten door zijn NAVO-bondgenoten. Dat biedt volgens Den Haag mogelijkheden om nu het Benelux bondgenootschap te versterken inzake de NAVO, de VS en wellicht ook Europa. De Belgische regering maakt nu mee wat de Nederlandse regering ervoer in 1957 en 1958 bij de confiscatie van Nederlandse bedrijven door de Indonesische regering, en daarna de wapenleveranties van bondgenoten aan diezelfde regering. Evenals toen in de Haagse ministerraad, komen er nu ook geluiden door uit Brussel dat België nadenkt over zijn militaire en financiële bijdrage aan de NAVO.²¹¹ Daarnaast heeft België nu zelf aan den lijve kunnen ondervinden wat er gebeurt, als te veel landen en organisaties zich gaan

²⁰⁸ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1612 verzonden codebericht Luns, 16 juli 1960.

²⁰⁹ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 412, notulen 9 september 1960.

²¹⁰ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1612 verzonden codebericht Luns, 44, 21 juli 1960.

²¹¹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1612 verzonden codebericht Luns, 11 augustus 1960.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

bemoeien met een neokoloniaal conflict waarbij de eigen burgers en economische belangen in het geding zijn, namelijk verlies en teleurstelling.

Toch kiest België voorlopig niet voor de scheiding van enerzijds de 'eigen' neokoloniale politiek en anderzijds de Europese politiek, zoals de Nederlandse regering dat steeds krampachtiger wel probeert vol te houden. In de standpuntbepaling rondom het nieuwe associatieverdrag van voormalige overzeese Afrikaanse gebiedsdelen, kiest België evenals in het Eurafrique verhaal rondom de onderhandelingen over de verdragen van Rome, nog altijd het wiel van Frankrijk. Zij blijven dus voorstander van een versneld nieuw verdrag met alleen die landen die al geassocieerd zijn, dus de voormalige Europese Afrikaanse koloniën, inclusief Congo.²¹²

Op 31 oktober tijdens wederom een politieke consultatie van de Zes, probeert de Belgische minister Wigny zijn vijf collega's te overtuigen om samen met de Belgische regering op te trekken in VN- en NAVO-verband, dus tégen het optreden van Hammerskjöld in het Congo conflict. Het gaat dan vooral om het elimineren van de laatste Belgische invloeden in zijn voormalige kolonie. Nederland wil zich weer aan de zijlijn opstellen en afwachten hoe hier in NAVO-verband op wordt gereageerd. Dat is voor Den Haag nog altijd het podium waarop dit soort vraagstukken moeten worden besproken. Helemaal nu communistische elementen het machtsvacuüm dat is ontstaan in Congo dreigen op te vullen, moet worden voorkomen dat er blokvorming van de Zes binnen NAVO-verband gaat ontstaan.²¹³

4.4 Nederlands wapengekletter en Amerikaanse vervreemding

Ondanks dat Nederland het met Frankrijk en België inzake (neo)koloniale politiek veelal eens is - dat wil zeggen in afzonderlijke conflicten, en hoe daar internationaal mee moet worden omgegaan - zorgen in 1960 juist die afzonderlijke conflicten voor een nauwere gezamenlijke politieke betrokkenheid in EEG-verband. Via de Franse verzoeken voor financiering van Algerijnse projecten uit het ontwikkelingsfonds van de EEG, het verzoek om tot een versnelde hernieuwde overeenkomst te komen tussen de Zes en de (voormalige) Afrikaanse koloniën - door zowel België als Frankrijk ondersteund - en de internationaal escalerende situatie in Congo, wordt Nederland in Europees verband ongewild betrokken bij de (neo)koloniale politiek van Frankrijk en Benelux-partner België. Deze kwesties komen aan de orde in de periodieke politieke

²¹² NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1612 verzonden codebericht Luns, nr.120, 6 oktober 1960.

²¹³ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1613 verzonden codebericht Luns, nr. 59, 27 oktober 1960, NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo De Vos van Steenwijk aan De Quay, 1 december 1960.

consultaties tussen de ministers van Buitenlandse Zaken van de Zes. Langzamerhand legt Den Haag zich er bij neer dat door in te stemmen met die politieke overleggen ook de kwestie Nieuw-Guinea steeds meer onderwerp van gesprek zal worden aan de Europese vergadertafels. En door een steeds grotere ‘anti-Nederlandse’ opstelling van de VS, het VK en de NAVO, voelt Luns zich namens de Nederlandse regering ook steeds ‘comfortabeler’ in die situatie.²¹⁴

Door de Karel Doorman-actie van het kabinet is de VS nog minder geneigd de kant van Nederland op te plooiën. Ook andere bondgenoten verwijten Nederland met dit onnodige machtsvertoon dat het zijn eigen ‘gematigde’ politiek waarbij emancipatie en toekomst van het Papoea-volk centraal staat en er geen enkele militaire agressie tegenover Indonesië wordt geuit, onderuithaalt.²¹⁵ Wat wil Nederland nu echt met Nieuw-Guinea en Indonesië? Mede door deze negatieve internationale stemming wordt er vanaf het voorjaar van 1960 binnen het kabinet intensief gesproken over een mogelijke rol van de VN in de kwestie Nieuw-Guinea, ook wel ‘internationalisering’ van de kwestie genoemd. De dreiging vanuit Djakarta wordt steeds groter in Nederlandse ogen. Premier De Quay vreest in ieder geval eind 1960, begin 1961 een Indonesische aanval.²¹⁶ Dit wordt echter angstvallig binnenskamers gehouden.

In oktober 1960 probeert Luns nog een laatste keer van de regering Eisenhower, die in januari 1961 plaats zal maken voor een nieuw kabinet onder een nieuwe president, de toezegging te krijgen dat het militair onvoorwaardelijk Nederland zal steunen bij een militaire actie van Indonesië tegen Nieuw-Guinea, en dus tegen Nederland. Het is de 14de keer sinds minister Luns van John Foster Dulles in 1958 een toezegging op papier zou hebben gekregen. Mede door de geheimzinnigheid van Luns zelf over deze toezegging – het beruchte papier is nooit boven tafel gekomen – zou dit verhaal de geschiedenis in gaan als ‘het vodje van Dulles’.²¹⁷ Recentelijk onderzoek en publicaties van onder meer van de historici Albert Kersten en Duco Hellema hebben aangetoond dat er wel degelijk verregaande toezeggingen zijn gedaan door Dulles aan Luns op 1 oktober 1958. Dat zou zijn gebeurd na een diner op Nederlandse ambassade in Washington. Alleen zijn de toezeggingen op het gebied van militaire assistentie nooit op papier gezet. Dulles handelde in de lijn van *strategic ambiguity*. De Amerikaanse minister hield bewust alle opties open, om zodoende op het moment zelf keuzes te kunnen maken tussen Nederland of Indonesië. Maar Dulles

²¹⁴ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1613, verzonden codeberichten Luns, 2 en 3 februari 1961.

²¹⁵ Kersten, *Luns*, 249.

²¹⁶ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 412, notulen 9 september 1960.

²¹⁷ A. Kersten, *Het vodje van Dulles 1958-1962, Amerikaanse steun of een dagdroom van Luns?*, farewell lecture (Leiden 2005).

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

zou Luns wat dat betreft wel degelijk hebben toevertrouwd op die avond van 1 oktober, dat de VS zeker niet lijdzaam zou toekijken bij een eventuele Indonesische aanval. Nederland zou in ieder geval kunnen rekenen op logistieke steun. Voor militaire steun moest er ook toestemming zijn van het Amerikaanse Congres, en dat kon hij niet zo maar te voorschijn toveren. De mogelijkheid van militaire steun hield Dulles derhalve open.²¹⁸ In het najaar van 1960 was Dulles inmiddels overleden en dus niet meer in staat om tegenover Eisenhower of wie dan ook, dit verhaal van Luns te bevestigen of te ondersteunen. Eisenhower zegt Luns alleen toe dat De VS Indonesië zal aanspreken op zijn agressieve gedrag tegenover Nieuw-Guinea.

In november en december verlegt Den Haag zijn aandacht weer naar Europa als het gaat om Nieuw-Guinea. Parijs en Londen worden dringend verzocht om niet te fungeren als bestemmingen tijdens de voorgenomen wereldreis van Soekarno. Inlichtingen over bewezen infiltraties van Indonesische soldaten binnen het grondgebied van Nieuw-Guinea vormen aanleiding om vooral de Bondsrepubliek en het VK te overtuigen van het stopzetten van hun (voorgenomen) leveranties van wapentuig en militair materieel aan Djakarta, en de Indonesische regering ook diplomatiek onder druk te zetten. De Ooster- en Westerbuur kiezen echter voor het milde standpunt van de VS.²¹⁹

4.5 ‘Wij als Nederland’

Op 16 februari 1960 test Frankrijk zijn eerste atoombom in de Algerijnse Sahara en is daarmee na de VS, de SU en het VK het vierde land in de wereld dat beschikt over een eigen kernwapen. In april 1960 sluiten Frankrijk en de SU een ‘atoomakkoord’, een overeenkomst over het delen van kennis inzake het gebruik van kernenergie. Uiteraard worden dit soort solistische acties niet gewaardeerd in Washington en Londen. Volgens Den Haag doet het afbreuk aan het Euratom-verdrag en belangrijker, aan de ‘gezonde ontwikkeling van de (Europese) gemeenschappen’.²²⁰ Het zal een repeterend mantra worden in 1960 en 1961. Nederland en Frankrijk zien zichzelf allebei als grote voorvechter en voorstander van verdergaande Europese integratie, maar op de weg er naar toe beschuldigen ze elkaar regelmatig van het tegendeel.

²¹⁸ B. Stol, Het vodje van Dulles, *Historisch Nieuwsblad* nr. 9/2012.

²¹⁹ NL-HaNA BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1361, ontvangen codeberichten Beyen, nrs. 524, 535, 536, 537 en 554, 14 – 30 december 1960.

²²⁰ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1613, verzonden codebericht Luns, nr. 51, 7 april 1960.

Nadat de EEA door toedoen van Frankrijk is getorpedeerd, gaat Nederland op zoek naar andere wegen voor verdere economische integratie met meerdere Europese landen dan alleen de Zes. In reactie op het stopzetten van de onderhandelingen over de EEA hebben de Zeven, inclusief het VK in januari 1960 de *European Free Trade Association* (EFTA) opgericht. Het is een logisch gevolg van de mislukte onderhandelingen tussen de Zes en de Zeven, en tot grote teleurstelling van Nederland. Den Haag hoopt nog steeds op verdere economische integratie van de Zes met leden van de Zeven. In dat kader doet de Nederlandse regering in november 1959 een voorstel voor de versnelling van afbreken van de handelstarieven, niet alleen in EEG-verband, maar ook voor 'derden'. Daarmee wordt de discriminatie naar anderen zoals het VK opgeheven en kan het een doorstart zijn om alsnog tot een vorm van economische associatie te komen. Als tegenreactie komt Frankrijk met een voorstel om ook versneld tariefswijzigingen in te voeren, maar dan wel binnen de kaders van de EEG, dus alleen voor de Zes. Daarmee worden juist de handelsbarrières tussen de Zes en anderen verscherpt. Om een compromis te vinden buigt de Commissie zich over deze twee voorstellen en komt zij in februari 1960 met een plan. Duidelijk is dan al dat voor het Nederlandse voorstel weinig tot geen steun is bij de andere landen heeft. Hoewel de Commissie niet het gehele Franse voorstel heeft overgenomen, zal het wel leiden tot de door Den Haag niet gewenste discriminatie van 'derde landen', zij het dat er voor bepaalde landen een uitzondering gemaakt kan worden mits zij ook bereid zijn tot een tegenprestatie. Daarmee wil de Commissie vooral de VS tegemoetkomen. Anderzijds zal dit voorstel er wel voor zorgen dat de export van Nederland naar andere EEG-landen wordt gestimuleerd. Wanneer Nederland instemt met het Commissievoorstel zoals dat er ligt, dan moet het de doelstelling om via de eigen 'omweg' alsnog tot een associatie te komen, loslaten. Omdat dit voorstel de steun heeft van de vijf andere landen, stelt Luns de ministerraad voor om het verdrag te accepteren, maar wel er voor te ijveren om de discriminatie van derde landen zoveel mogelijk te beperken.²²¹ Probleem is wel dat de Commissie voorstelt om de versnelling al per 1 juli 1960 door te voeren. Dat is voor Nederlandse begrippen te snel.

In de discussie die het voorstel van de Commissie binnen de ministerraad teweegbrengt blijkt het grote dilemma.²²² Wanneer Nederland het voorstel aanvaardt, kiest het onomwonden voor een toekomstig Europa van de Zes, want de barrières met de Zeven en bijvoorbeeld ook het VK worden vergroot. Een economische associatie met de Zeven, op wat voor een manier dan ook is daarmee van de baan, en daarmee zet

²²¹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo Luns aan minister-president en ministerraad, 16 maart 1960.

²²² NL NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1621, verzonden codebericht Luns, nr. 43, 20 april 1960.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

Nederland zichzelf in Brussel buitenspel. Als Nederland het voorstel blokkeert zal men beschuldigd worden van het blokkeren van de verdere integratie en dat het ingaat tegen zijn eigen principes. Niet alleen door de andere lidstaten, maar ook door pers en de publieke opinie waardoor men ook dan alleen nog maar vanaf de zijkanten de verdere Europese samenwerking kan aanschouwen.

De versnellingsprocedure zorgt ook voor problemen tussen de regering en de Tweede Kamer. Volgens Fock stelt de Tweede Kamer, en in het bijzonder de PvdA-fractie, te veel vragen over de voortgang van de EEG en de toekomst. Hierdoor belemmert Nederland het proces en de voortgang. Geen goede zaak nu Nederland toch al steeds meer alleen lijkt te staan binnen de Zes. Wellicht dat een debat 'heet van de naald' het tempo van de Europese ontwikkelingen goed kan bijhouden, want schriftelijke vragen vergen te veel tijd.²²³ Toch beantwoordt premier De Quay schriftelijk de vragen van PvdA-kamerlid De Goes van Naters over het versnellingsvoorstel van de Commissie. De Quay geeft aan dat zijn kabinet, evenals de voorgaande Nederlandse kabinetten, inzake Europa streeft naar het bevorderen van de ontwikkeling van een steeds hechter verband tussen de Europese volkeren. Daarbij is de innige samenwerking binnen de Europese Gemeenschappen belangrijk, maar ook een nauwere samenwerking tussen de 17 Europese landen uit politiek en economisch standpunt.²²⁴ Oftewel het kabinet heeft nog geen beslissing genomen als het gaat om het voorstel van de Commissie.

Ook de *Sociaal Economische Raad* (SER) adviseert het kabinet inzake de versnellingsregeling. Zij onderschrijven het dilemma, en waarschuwen voor een te optimistische economisch groeiverwachting voor alle zes de lidstaten. Ook pleiten ze in ieder geval voor uitstel van de plannen, 'invoering vanaf 1 januari 1961 op zijn minst, maar nog beter zou zijn 1 januari 1962.'²²⁵ Tijdrekken is al eerder een adequaat instrument gebleken tegen vooral Franse plannen. Het kan Nederland de gewenste tijd geven om meer oppositie tegen Frankrijk binnen de Zes te organiseren, en om zelf met tegenvoorstellen te komen.

In het voorjaar van 1960 wordt het voor de Nederlandse regering steeds duidelijker dat Frankrijk en De Gaulle geen genoegen nemen met alleen het vrijblijvende politieke overleg tussen de ministers van Buitenlandse Zaken. Nadat De Gaulle's poging is mislukt tot de vorming van een triumviraat binnen de NAVO waarin Frankrijk samen met de VS en het VK de politieke en militaire leiding zou hebben,

²²³ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo Fock aan De Quay, 29 maart 1960.

²²⁴ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, beantwoording vragen Van der Goes Naters door De Quay, 21 april 1960.

²²⁵ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, advies SER aan Luns en Zijlstra, 27 april 1960.

gaat in 1960 De Gaulle verder met zijn 'tweede strategie' voor Europa, zoals historicus Frédéric Bozo dat beschrijft in zijn *boek Two strategies for Europe, De Gaulle, the United States and the Atlantic Alliance* (Oxford 2001). Hoewel Luns en zijn collega-ministers zich na een moeilijk begin steeds meer op het gemak zijn gaan voelen bij de periodieke politieke overleggen in EEG-verband - het bespreken van Nieuw-Guinea leverde in ieder geval extra effect op in het vergaren van steun voor de eigen politiek, en tegen Indonesië - wist men dat die consultaties uit Frans oogpunt tot dan toe niet bevredigend waren geweest. Zij vormden alleen maar het begin van verdere voorstellen over meer politieke integratie.²²⁶

CIEV lid Jaap Kymmell doet in april 1960 tijdens een bijeenkomst van zijn partij de VVD uit de doeken waar Nederland in zijn ogen binnen Europa staat en hoe de Europese toekomst er uit zal gaan zien. Het zal een prima vertolking worden van de Nederlandse standpuntbepaling binnen Europa in de komende tijd. Nederland zal, wil het zijn voortrekkersrol behouden in Europa zoals het dat vanaf het begin heeft gedaan, nu moeten gaan deelnemen aan de totstandkoming van gemeenschappelijk beleid, op het gebied van handel, landbouw, vervoer en industrie. Sociale en loonpolitiek zullen meer met de andere lidstaten moeten worden gecoördineerd. Het betreft een lang proces en daarbij 'gaat het niet om ons beleid ondergeschikt te maken aan een imaginair Europees belang', het gaat ook niet om de tegenstelling tussen nationaal en Europees belang. Het gaat, aldus Kymmell om het sluiten van compromissen tussen nationaal belang en nationale opvattingen. Wanneer alle zes de landen daartoe bereid zijn, zal er een voor allen aanvaardbare oplossing komen, die 'men waarlijk Europees' mag noemen.²²⁷ Tot zover de positieve Europese gedachte en toekomst, maar ook Kymmell ziet op die weg wel enige obstakels;

'Nederland moet niet bang zijn om er hard in te gaan tijdens onderhandelingen, en het is zeker niet zo dat wij harder of moeilijker zijn dan anderen, anderzijds gaan 'wij' ook niet makkelijker door de knieën. Ook hoeven we niet bang te zijn dat EEG een voorloper is van een politieke federatie of een politieke gemeenschap. De feitelijke ontwikkelingen gaan allerminst in de richting van het versterken van het supranationale element.'²²⁸

De voorstellen van Frankrijk over verdergaande politieke integratie zijn op dat moment inderdaad nog niet op tafel gekomen. Kymmell herhaalt maar weer eens hoe

²²⁶ Kersten, *Luns*, 252.

²²⁷ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, tekst Kymmell toespraak jaarvergadering VVD zoals verstuurd naar Fock, 14 april 1960, 1.

²²⁸ *Ibidem*, 2.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

Nederland de EEG dan wel ziet, namelijk niet om de Zes intern politiek te versterken, maar als een uitgangspunt en katalysator voor brede Europese economische integratie. Helaas is dat er nog niet van gekomen, en Nederland betreurt dat de EFTA is opgericht en de EEA geëlimineerd. Dat is de schuld van Frankrijk én het VK. Het gevaar dat de twee economische blokken in Europa ook politiek gevolg kunnen krijgen kan ook worden teruggevoerd op de verslechterende persoonlijke verhoudingen tussen de verschillende staatslieden en politici. Misverstanden, wrijvingen en verwijten volgens elkaar op en dat schaadt ook de samenwerking binnen NAVO-, OEEB- en WEU-verband.²²⁹ Kymmell noemt verder geen namen op welke politici hij doelt. 'Helaas' is er in de nabije toekomst geen snelle oplossing voor het probleem van de Zes en de Zeven. Waar de EEG een stimulans zou moeten zijn voor verdere Europese samenwerking, dreigt het nu een splijtzwam te worden.

Het versnellingsproces binnen de EEG zoals voorgesteld door de Commissie moet dan ook vooral in het kader van de toekomstige splitsing worden gezien. Bepaalde elementen willen op die wijze demonstreren dat de Zes al een hechte groep zijn, 'maar dat zijn ze niet.' Er kan geen sprake van zijn dat de Gemeenschap denkt al zo machtig te zijn dat het tot een gezamenlijke buitenlandse politiek moet komen.²³⁰ Dus in tegenstelling tot wat er ook in Nederland zelf is te beluisteren, is de EEG (nog) geen machtig verband. Een nieuwe associatie met de Afrikaanse landen die al eerder vanwege een koloniale band met de EEG zijn geassocieerd is een slecht idee. Het sublimeert de tweedeling, die daardoor ook wordt doorgetrokken naar Afrika. De eventuele problemen met de niet-geassocieerde Afrikaanse landen kunnen leiden tot beschuldigingen van neokolonialisme en neo-imperialisme, een begrip waar Nederland vanaf 1950, na de soevereiniteitsoverdracht van Nederlands-Indië allergisch voor is, en dat nog steeds een voorname rol speelt in de kwestie Nieuw-Guinea. Kymmell besluit zijn betoog met een verwijzing naar een politiek Europa zoals Frankrijk dat voor zou staan. De stap van een Gemeenschap met gezamenlijk politieke verantwoordelijkheden naar een Europese derde macht is klein, maar vooral 'onaantrekkelijk' en bovendien een illusie.²³¹ Europa zal nooit een politiek evenwicht kunnen bieden aan de VS en de SU. Toch blijft Nederland positief staan tegenover de EEG. 'Wij moeten standvastig zijn in het eerder ingezette beleid', waarbij Frankrijk, én

²²⁹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, tekst Kymmell toespraak jaarvergadering VVD zoals verstuurd naar Fock, 14 april 1960, 3-4.

²³⁰ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, tekst Kymmell toespraak jaarvergadering VVD zoals verstuurd naar Fock, 14 april 1960, 5.

²³¹ Ibidem, 6.

Duitsland, én het VK met de andere Europese landen deel moeten gaan uitmaken van de Gemeenschap.²³²

4.6 Wat wil De Gaulle?

Eind juli 1960 ontmoeten Adenauer en De Gaulle elkaar in Rambouillet. Op deze bijeenkomst brengt De Gaulle voor het eerst zijn plannen inzake een confederatief en politiek Europa van de Zes, dat uiteindelijk gestalte zou moeten krijgen in een *Europese Politieke Unie* (EPU,) ter sprake tegenover een buitenlands bewindspersoon. Den Haag wil nu zo snel mogelijk weten wat dan die ‘plannen van De Gaulle’ precies beslaan. En hoe staan naast zijn grote Europese ‘vriend’ Adenauer, de andere drie lidstaten tegenover de plannen van de Franse president? Op 29 juli brengt Luns de ontmoeting van de Franse en Duitse regeringsleider ter sprake in de ministerraad, en typeert het als ‘zorgelijk’.²³³ In het verleden is immers al gebleken dat wanneer de Bondsrepubliek en Frankrijk elkaar vinden, België, Luxemburg en Italië graag bij die omhelzing betrokken willen worden. Staatssecretaris van Houten weet ruim een week later aan De Quay te melden dat er ‘waarschijnlijk is gesproken over de vorming van een speciale Gemeenschap van de Zes inclusief een secretariaat, met onderafdelingen voor cultuur, defensie, politiek en economie.’²³⁴ Een zeer gevaarlijke ontwikkeling voor Nederland. Van Houten adviseert De Quay om namens Nederland voorlopig op geen enkel Frans-Duits voorstel in die richting ‘ja’ te zeggen, tenzij precies duidelijk is wat ermee wordt bedoeld. Verder moet er aan de Europese vergadertafels worden gewezen op de doublures met een EEG voor economie, en een WEU en NAVO voor defensie. Dat vormt een reëel gevaar. Het VK zal bij eventuele verdere politieke samenwerking moeten worden betrokken en deze plannen zullen op basis van unanimitéit moeten worden aangenomen.²³⁵

Luns heeft begin augustus een ontmoeting met zijn Italiaanse collega Segni, om te peilen hoe Italië staat tegenover de Franse plannen die in ieder geval gesteund zullen worden door de Bondsrepubliek. Via allerlei kanalen probeert Buitenlandse Zaken inlichtingen te verkrijgen over wat er precies in Rambouillet is besproken. Nederland zal snel met een standpunt en tactiek moeten komen maar dat is lastig zolang niet bekend is wat de ‘plannen van De Gaulle’ nu exact behelzen.

²³² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, tekst Kymmell toespraak jaarvergadering VVD zoals verstuurd naar Fock, 14 april 1960, 7.

²³³ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, nota Van Houten aan De Quay, 9 augustus 1960.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ Ibidem.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

Op 18 augustus krijgt premier De Quay een memo gebaseerd op inlichtingen van de Franse, Duitse en Britse ministeries van Buitenlandse Zaken. De Franse president zou zich zorgen maken over de wereldsituatie, in het bijzonder over de verscherpte Oost-West-verhoudingen, de situatie in Congo, en het geheel wegvallen van de Amerikaanse leiding daarin gedurende de presidentsverkiezingen. Daarom moet er nu haast worden gemaakt met politieke eenwording van Europa. Het pad van integratie langs supranationale weg moet worden verlaten. De eenheid van Europa dient tot stand te komen door een organisatie van politieke samenwerking tussen de soevereine regeringen van de deelnemende staten met als doel te komen tot een confederatie. Zoals Van Houten al eind juli wist te melden aan de ministerraad zouden volgens de plannen van De Gaulle de regeringshoofden regelmatig bijeen moeten komen, evenals de ministeriële commissies voor buitenlandse politiek. Datzelfde geldt voor defensieaangelegenheden, voor culturele zaken en wellicht economische problemen, althans voor zover dat verenigbaar zou zijn met de bevoegdheden van bestaande Europese Gemeenschappen. Deze organisatie van bijeenkomsten zou een eigen secretariaat moeten krijgen met 'uiteraard' als vestigingsplaats Parijs.²³⁶

Ook al omvatten de plannen in eerste instantie de Zes bestaande lidstaten, toch zou De Gaulle toetreding van derde landen, zoals het VK niet uitsluiten. Anderzijds weet de Franse president heel goed dat de toetredingseisen dusdanig zullen zijn dat het VK op het moment daar vrijwel zeker niet aan zou willen voldoen. Al was het maar omdat Frankrijk zich met deze nieuwe plannen duidelijk opwerpt als de 'politiek leider' van Europa. De bestaande gemeenschappen lijken overbodig te worden in de Franse plannen, toch blijft Parijs hechten aan het voortbestaan daarvan. Is dit, evenals het niet bij voorbaat uitsluiten van een Britse toetreding in de toekomst, een doekje voor het 'Europees bloeden' van Nederland?

De Franse president zou bij zijn ontmoeting met de Duitse bondskanselier in Rambouillet hebben gezegd dat wat hem betreft Brussel blijft bestaan en geen tegenhanger zal krijgen in de nieuwe organisatie, die is bedoeld '*pour coiffer ce qu'il existe*'.²³⁷ De Gaulle heeft aan Adenauer verder duidelijk gemaakt dat hij kritisch blijft staan tegenover de samenwerking binnen NAVO-verband, en blijft vasthouden aan de eigen *force de frappe*.²³⁸ Adenauer steunt De Gaulle in zijn plannen voor een intergouvernementeel politiek geïntegreerd Europa. Daarbij spelen de goede verhouding tussen de voormalige aartsvijanden en het behoud van de prille vriendschap een grote rol. Maar de Duitse regeringsleider stelt wel nadrukkelijker

²³⁶ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo aan De Quay, 18 augustus 1960, I.

²³⁷ Ibidem II.

²³⁸ Ibidem, II-III.

Britse betrokkenheid bij het toekomstige Europa aan de orde. De Franse conceptie voor een triumviraat binnen de NAVO wijst Adenauer af, 'daar zit niemand op te wachten'. Eventuele wijzigingen in NAVO-verband kunnen pas aan de orde komen wanneer de nieuwe Amerikaanse president in januari 1961 zijn intrek heeft genomen in het Witte Huis. Het opbouwen van een *force de frappe* is nodeloze krachtverspilling en gaat ten koste van een goed georganiseerde conventionele strijdkracht, aldus Adenauer.²³⁹

Na Rambouillet spreekt de Bondskanselier met de Britse premier MacMillan. Adenauer doet de belofte dat hij zich zal inspannen om te voorkomen dat er een Europese economische tweedeling ontstaat tussen de Zes en de Zeven. Hij lijkt daarmee vatbaarder te zijn voor de Nederlandse ideeën dan op basis van de uitkomsten van de gesprekken in Rambouillet gedacht. Zou het dan toch niet zo'n vaart lopen met de plannen van De Gaulle? Over die plannen wordt overigens tussen de regeringsleiders van het VK en de Bondsrepubliek tijdens hun ontmoeting niet gesproken. Waarschijnlijk vond Adenauer het nog te vroeg dag om dit te delen met zijn Britse ambtgenoot.

4.7 Hoog Nederlands bezoek in Parijs

Albert Kersten schrijft in zijn biografie over Luns, dat De Gaulle de Nederlandse minister als zijn meest geduchte tegenstander inzake de Franse plannen voor Europese politieke integratie zag. Vooral de Nederlandse ideeën over het 'Trojaanse paard', van Britse betrokkenheid, en daarmee het pleit voor een Amerikaans Europa moest worden tegen gehouden.²⁴⁰ Een goede reden voor het Franse staatshoofd om Luns en De Quay uit te nodigen in het Elysée om zijn plannen voor Europa persoonlijk toe te lichten. Op 31 augustus zijn in het Elysée naast De Gaulle zelf aan Franse zijde premier Michel Debré en minister van Buitenlandse Zaken Maurice Couve de Murville aanwezig. De gesprekken vinden plaats in een goede en optimistische sfeer, althans dat is de toon in de Nederlandse kranten daags na de ontmoeting verkondigen. Deze sfeerbeschrijving, gebaseerd op de persconferentie van Luns en De Quay direct na hun bezoek aan het Elysée, is een geste naar De Gaulle

²³⁹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo aan De Quay, 18 augustus 1960, III.

²⁴⁰ Kersten, *Luns* 253.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

toe, hij ziet dit namelijk graag zo, meldt Luns een dag later aan zijn collega's in de Ministerraad.²⁴¹

Na de start van de bijeenkomst vraagt De Gaulle hoe Nederland de situatie binnen het westers bondgenootschap ziet tegen de achtergrond van de recente ontwikkelingen. Luns ervaart de start als vreemd, en vindt dat De Gaulle zelf had moeten beginnen met uitleg van zijn plannen zoals besproken met Adenauer in Rambouillet. Hij is immers de initiatiefnemer van dit gesprek. Zijn gedachten doen niets af aan het uitvoerige betoog dat volgt;

'Regering en een bijkans unaniem parlement beschouwen de NAVO-alliantie alsmede de verschillende Europese integratieovereenkomsten als hoeksteen van het Atlantisch en Europees beleid. Hoewel ook Nederland 'bepaaldelijk niet gelukkig is over de houding van de VS in vele kwesties, waarbij buiten-Europese belangen van West-Europa rechtstreeks betrokken zijn, en voorts van mening is dat aan de solidariteit van de West-Europese landen nog wel wat ontbreekt, zou het haar niet mogelijk zijn me te gaan met plannen en constructies, die aan de NAVO afbreuk zouden doen en de o.s. door de Verdragen van Rome in het leven geroepen thans bestaande Europese integratie-structuur naar letter of geest zouden ondermijnen.'²⁴²

Luns' antwoord bevat wat dat betreft niets nieuws, ook niet voor De Gaulle of de andere aanwezigen. Verder besteedt de Nederlandse minister uiteraard aandacht aan de rol van het VK binnen de huidige Europese structuren, en benadrukt hij nog maar eens de problemen en de gevaren die een economische, en daardoor op termijn ook politieke splitsing van de Zes en de Zeven met zich meebrengen. Aan het einde van zijn betoog stelt Luns dat er volgens de Nederlandse regering onderwerpen zijn die tot dusver door sommige landen eenzijdig nationaal worden beslist, die zeker niet buiten het gemeenschappelijk overleg zouden kunnen worden gehouden.²⁴³ Een duidelijke hint naar Frankrijks rol in NAVO-verband, hun *force de frappe*, en het eenzijdig torpederen van de EEA. Het is voor de Gaulle andermaal duidelijk geworden dat ondanks de Haagse teleurstelling in het optreden van de VS inzake Indonesië en Nieuw-Guinea, en zijn weifelende rol gedurende de eerste maanden van de Congocrisis, Nederland zich toch vooral tegen zijn plannen keert, en niet tegen Washington.

De Franse president is teleurgesteld en zegt in een reactie dat 'Nederland dus eigenlijk niets wil'. De Nederlandse minister ontkent dit uiteraard met klem. Het is

²⁴¹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo van Luns aan De Quay en ministerraad, I, 1 september 1960.

²⁴² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo van Luns aan De Quay en ministerraad, 1 september 1960, II.

²⁴³ Ibidem.

niet het gebrek aan competente organen in Europees verband, maar een gebrek aan Westelijke solidariteit die ervoor zorgt dat er niet tot gemeenschappelijke standpunten gekomen kan worden, aldus Luns.²⁴⁴ Die Westelijke solidariteit zou nu juist versterkt kunnen worden, wanneer Europa besluit om gezamenlijk internationaal politiek te opereren, en zodoende een serieus tegenwicht kan vormen tegen Washington en Moskou, repliceert De Gaulle. 'Amerika is het niet gelukt om Europa tot een werkelijk geallieerde te maken, en tot het besef van de lotsverbondenheid van het Westen op de gehele aarde. Zij zijn veelal zelfs anti-Europees in alle problemen, die niet rechtstreeks de Russische militaire dreiging tegen Europa betreffen.'²⁴⁵ Waarmee er vanuit Franse perspectief duidelijk weer wordt gezinspeeld op het onderwerp dat Nederland nu steeds koortsachtig van de EEG overlegagenda's probeerde te weren, namelijk de koloniale problematiek van de lidstaten. Maar De Gaulle haalt toch het voorbeeld van Congo en de recentelijk ontwikkelingen in centraal Afrika aan. Volgens hem zou er in Europees verband geen overleg hebben plaatsgevonden over de gebeurtenissen in de voormalige Belgische kolonie, en kan er dus ook geen sprake zijn van een gezamenlijk optreden, waardoor de Amerikanen en de Sovjets zowel binnen als buiten het speelveld van de VN, nu verantwoordelijk zijn voor de ontwikkelingen en de toekomst van een gebied dat tot voor kort nog zo verbonden was met Europa.²⁴⁶ Het klopte dat er niet gezamenlijk was opgetreden vanwege besluiteloosheid bij de vijf lidstaten minus België, maar dat was wel degelijk besproken bij een van de periodieke bijeenkomsten van de ministers van Buitenlandse Zaken. Het beeld dat De Gaulle schetst is te negatief volgens Luns en De Quay. West-Europa heeft het bondgenootschap van de VS binnen en buiten NAVO-verband nodig om in de toekomst eensgezind te kunnen optreden in kwesties zoals Congo.

Maar om tot een hechter en meer doeltreffende Europese samenwerking te gaan komen zijn er volgens Nederland op dat gebied zeker verbeteringen nodig. De Frans-Duitse vriendschapsrelatie komt ook aan de orde tijdens het onderhoud. Een relatie die volgens de Nederlandse regering zo nauw aan het worden is dat er van constructief overleg binnen de Zes over belangrijke zaken zoals een verdere samenwerking – ook in politiek verband – bijna geen sprake meer kan zijn. Of hij nu Luns en De Quay gunstig wil stemmen, óf dat hij werkelijk teleurgesteld is in Adenauer bijna twee maanden na Rambouillet, is lastig te peilen, maar De Gaulle laat duidelijk zijn irritatie blijken over het handelen van de bondskanselier. Dat Adenauer vrij snel na Rambouillet met MacMillan was gaan praten had de Frans-Duitse banden weer behoorlijk losser

²⁴⁴ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo van Luns aan De Quay en ministerraad, 1 september 1960, III.

²⁴⁵ Ibidem.

²⁴⁶ Ibidem, IV.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

gemaakt, aldus de president.²⁴⁷ Britse deelname aan de politieke consultaties was volgens De Gaulle geen probleem, maar Londen zou dit toch niet willen. Het VK had immers nog nooit eerder in buitenlands politiek opzicht van tevoren 'zijn handen willen binden'. Binnen de NAVO zou er grondig hervormd worden, wanneer de Zes hechter gaan samenwerken. Eén hechte Europese Atlantische gemeenschap zou ervoor zorgen dat de VS ook in Europese problemen één lijn trok met Europa, en niet iedere keer zelfstandig zou beslissen. De twee Nederlanders vertellen de Franse president dat dit in de toekomst toch niet zal gebeuren. Kortom; op steun uit het Nederlandse kamp hoeft de Franse president niet te rekenen inzake de toekomst van de NAVO, maar ook dat kan voor alle aanwezigen niet als een verassing komen.

Charles de Gaulle herhaalt ook nog maar eens dat hij het bestaande EEG-verdrag niet wil aantasten, 'doch tot de juiste proporties wil terugdringen, en vooral een einde wil maken aan de pretenties en usurpaties van de Europese Commissies.' Daarvoor in de plaats zou dan een nieuw beslissend orgaan moeten komen met verregaande bevoegdheden. Daarop laten Luns en De Quay weten niets te zien in een dergelijk 'overkoepelend politiek orgaan', of een 'Raad van ministers-presidenten', die op regelmatige basis bij elkaar zouden moeten komen, en daarbij ook over buitenlandse politieke aangelegenheden zouden overleggen. Als een van de redenen waarom het überhaupt niet zou functioneren, geeft Luns een kort college over de politieke verhoudingen binnen de Nederlandse regering en staatsrecht. De minister-president fungeert als een *primus inter pares*, en de minister van Buitenlandse Zaken is de eerst verantwoordelijke persoon voor het buitenlands beleid dat Nederland voert. Het is een stokpaardje dat Luns wel vaker binnen Europees verband berijdt.²⁴⁸ Ook in het Elysée is het Luns die hoofdzakelijk het woord voert tegenover De Gaulle, Couve en Debré, en niet De Quay.

Debré merkt tussendoor op dat in het Nederlandse beleid een contradictie zit, namelijk enerzijds vasthouden aan het Europa van de *Verdragen van Rome* en anderzijds het VK bij dat zelfde Europa willen betrekken. Ongeveer de grootste internationale supporter van intergouvernementele politiek gebruiken om verdere intergouvernementele samenwerking tegen te gaan, en te zorgen voor juist meer supranationaliteit binnen Europa. Luns repliceert dat een akkoord met het VK een politieke sleutel is, en wel één die zich in zowel Londen als Parijs bevindt.²⁴⁹ De rest van de dag gaat het op dezelfde wijze door. Er is sprake van lange monologen in plaats

²⁴⁷ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo van Luns aan De Quay en ministerraad, 1 september 1960, V.

²⁴⁸ NL-HaNA, Kabinet Minister-President, 2.03.01, invnr. 2856, memo van Luns aan De Quay, 20 oktober 1960.

²⁴⁹ NL-HaNA, Kabinet Minister-President, 2.03.01, invnr. 2856, memo van Luns aan De Quay, 1 september 1960, VII

van dialogen, en het halsstarrig verdedigen van de eigen standpunten. Maar toch hebben de gesprekken plaatsgevonden in een sfeer van positiviteit en in 'een zeer goede geest', zoals De Gaulle dat dus naar buiten toe wenst te communiceren.

Voor de Nederlandse regering is nu wel duidelijk dat het aankomt op de Europese topconferentie in Parijs van december. Daar zal het besluit moeten worden genomen hoe verder te gaan in Europa met de samenwerking en integratie, en hoe 'de plannen van De Gaulle' daar bepalend in zullen zijn. Nu De Franse president weet dat zijn 'meest geduchte tegenstander' geen millimeter wil bewegen, is het tijd om zijn nieuwe plannen voor Europa over het voetlicht te brengen voor een groter publiek, middels een persconferentie in het Elysée.

Vanaf zijn rentree op het politieke toneel zijn die persconferenties van de Franse president vermaard en berucht. De Gaulle zit daarbij altijd op een verhoging waardoor zijn lange gestalte nog imposanter lijkt. Daaronder aan zijn linkerzijde zit het voltallige kabinet en voor hem, en ook lager, de journalisten. Tijdens de persconferentie van 5 september benadrukt De Gaulle dat 'zijn' Europese plannen deel uitmaken van een Franse geopolitieke strategie die 'het volledige internationale spectrum omvat'. De term *Europe des patries* valt die dag niet, toch wordt deze term vanaf dat moment wel veelvuldig gebruikt in Nederlandse diplomatieke berichtgeving over De Gaulle en zijn plannen. Zo ook in diverse memoranda en notities die De Quay in het najaar van 1960 onder ogen krijgt. Volgens Henk Wesseling in zijn boek *De man die nee zei, Charles de Gaulle 1890 – 1970* (Amsterdam 2012), is de term *Europe de patries* niet letterlijk te vertalen naar het concept van het 'Europa van de staten' zoals De Gaulle dat voorstond. Daarbij beweert De Gaulle dat hij de term nooit zelf als eerste heeft gebezigd, alleen in een reactie op vragen van journalisten, neemt hij het in de mond tijdens een persconferentie in 1962.²⁵⁰

Mede op basis van hetgeen de Franse president zegt op 5 september wordt een kleine maand later aan De Quay uitgelegd hoe de 'plannen van De Gaulle' geïnterpreteerd moeten worden.

'...de Verenigde Naties, Groot-Brittannië, de Brusselse organen, Nederland ('de Nederlandse regering wil dus niets'), zelfs Adenauer's Duitsland, de internationale topfiguren als Spaak, Norstad (militair bevelhebber NAVO *M.N.*), Hammarskjöld, etc. Niets wat in moeizaam internationaal werken sinds 1945 is tot stand gebracht vindt bij de Generaal genade. VN, EDG, WEU, NAVO, OEEB, EGKS, Euratom en EEG – er is geen organisatie die niet aan Franse kritiek ontsnapt, welke met moordende scherpte

²⁵⁰ Wesseling, *De man die nee zei*, 234.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

de zwakke plekken daarin demonstreert, zonder nochtans begrip op te brengen voor de groeiproblemen van iedere nieuwe vorm van internationale samenwerking. Deze negatieve instelling, die zo Frans is als de op ontelbare muren, autoruiten, enz. voorkomende *'non's-zonder-meer* is een slecht punt op weg naar nieuwe vormen van internationale samenwerking.²⁵¹

Nu de hele wereld notie heeft genomen van de plannen van De Gaulle voor Europa, weet Den Haag dat er de komende weken onder meer intensief gepeild en gesproken moet gaan worden met de andere vier lidstaten om de Nederlandse strategie tegen een Frans Europa verder vorm te gaan geven.

4.8 Aftasten en wegstrepen

In aanloop naar de Europese top in Parijs, die gepland staat voor 5 december 1960, probeert Nederland te inventariseren hoe de vier andere lidstaten tegenover de plannen van De Gaulle staan. Ook de opstelling van de VS en het VK zijn hierin voor Den Haag van groot belang. Als in het najaar van 1960 de Franse plannen steeds verder inzichtelijk worden gemaakt, de opstelling van de andere lidstaten duidelijk wordt, en de Franse tactiek tegen Nederland en de rest bekend raakt, verleidt dit Fock tot de uitspraak tegenover minister-president De Quay; 'Zij (plannen De Gaulle *M.N.*) zijn, wat mij voorkomt, het hoogst bereikbare niveau van intellectueel denken en ... van perfidie'.²⁵²

Bij de Bondsrepubliek in de persoon van Adenauer is 'een zekere evolutie' te bespeuren. In eerste instantie is hij zeer meegaand met de Franse president tijdens hun gesprekken in Rambouillet, vooral om 'de lieve vrede' te bewaren. Daarna stelt hij zich steeds kritischer op, zoals De Gaulle ook al was opgevallen. Dit komt mede door druk uit zijn eigen partij de *Christlich Demokratische Union* (CDU). Als het er straks tijdens de top echt op aankomt om De Gaulle tegengas te geven, dan zal dit zeer waarschijnlijk niet van de Bondsrepubliek moeten worden verwacht. Van Duitse zijde zal 'onder zekere omstandigheden' geen bezwaar bestaan tegen de bijeenkomsten van de Regeringschefs, mocht daar behoefte aan zijn. Ook de politieke overleggen tussen de ministers van Buitenlandse Zaken mogen doorgang blijven vinden, evenals periodieke bijeenkomsten van de ministers van Onderwijs en Cultuur. Het instellen

²⁵¹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo van Buitenlandse Zaken via Fock aan De Quay, III, 30 september 1960. Het *'non's-zonder-meer* verwijst naar *'non non plus'* dat sloeg op de keuzes die het Franse volk kon maken tijdens het referendum van januari 1961 over de toekomst van Algerije, en de vorm van onafhankelijkheid die het aan Algerije wilde te geven.

²⁵² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo van Fock aan De Quay, 25 oktober 1960.

van een secretariaat voor de politieke overleggen, evenals bijeenkomsten van de ministers van Defensie en Economische Zaken, zouden wel door Adenauer en Von Bretano worden afgewezen.²⁵³ De Quay wordt nog wel duidelijk gemaakt dat vanwege de speciale relatie tussen Parijs en Bonn en de binnenlandse botsingen het niet absoluut te voorspellen is welke weg de Bondsrepubliek zal volgen aan de onderhandelingstafel.

België is een van 'de zwakste van alle partners' als het gaat om het verzet tegen de plannen van De Gaulle. In verband met de problemen in Congo stelt Brussel zich te afhankelijk op van Frankrijk.²⁵⁴ Nadat de Belgische militairen uiteindelijk Congo en vooral de zuidelijk afgescheiden provincie Katanga onder druk van de VN hebben moeten verlaten, vindt een deel van die troepen zijn toevlucht op een Franse basis in het buurland Congo-Brazzaville, dat ten noorden van de Congorivier ligt.²⁵⁵ De hoofdstad Brazzaville vormt eigenlijk één geheel met de hoofdstad van (Belgisch) Congo, Leopoldville, het latere Kinshasa. De twee delen worden gescheiden door de rivier. Congo-Brazzaville was jarenlang onderdeel geweest van Frans Equatoriaal Afrika, en werd in 1958 een autonome republiek binnen de *Union Française*. Evenals het grote Congo had dit gebied in 1960 volledige onafhankelijkheid gekregen en droeg het ook officieel de naam *République du Congo*. Het kleinere Congo-Brazzaville is in de eerste weken na de onafhankelijkheid al een goed Belgisch toevluchtsoord voor de burgers die op de vlucht slaan voor de muitende Congolese militairen. De Belgische regering is maar wat blij met een buurland, dat een basis en hoofdstad zo dichtbij zijn eigen voormalig koloniaal gebied heeft. Een plek waar de Franse invloed nog zeer groot is. Zodoende kan Brussel toch van dichtbij trachten zijn invloed te blijven uitoefenen op de verschillende krachten in de 'eigen' Congo die steeds meer verwickeld raken in een burgeroorlog. Daarbij laten huurlingenlegers bestaande uit onder meer Frans oud-militairen uit Indochina en Algerije, onder leiding van Belgische officieren zich in de eerste roerige jaren van Congo niet onbetuigd als het gaat om Belgische economische belangen, vooral in de provincie Katanga.²⁵⁶

Dat België omwille van de situatie in Congo niet tegen Frankrijk in wil gaan aan de Europese onderhandelingstafel is een probleem voor Nederland. Het is bekend dat ook België prijs stelt op het betrekken van het VK bij verdere toekomstige politieke activiteiten binnen de Zes, maar daar naar verwachting geen halszaak van zal maken.

²⁵³ NL-HaNA, KMP, 2.03.01 invnr. 2856, notitie van Fock aan De Quay, 1 december 1960, IX.

²⁵⁴ NL-HaNA, KMP, 2.03.01 invnr. 2856, memo van Fock aan De Quay, 25 oktober 1960. III.

²⁵⁵ Van Reybroeck, *Congo* 307.

²⁵⁶ J. Gérard-Libois, *Sécession au Katanga* (Brussel 1963) 186-187, zoals geciteerd in Van Reybrouck, *Congo* 330.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

Net zoals vanuit Brussel geen meegaandheid verwacht hoeft te worden met de Haagse oppositie tegen de instelling van een permanent secretariaat gekoppeld aan een nieuwe overkoepelende institutie van het politiek overleg, ook al heeft België in eerdere overleggen aangegeven daar niet op te zitten wachten. Een eventuele Franse toezegging dat dit secretariaat ook in Brussel wordt gevestigd houdt de Belgen wat dat betreft nog meer koest.²⁵⁷ Van Luxemburg wordt verwacht dat het mee zal gaan met de grote broer en partner binnen de *Belgische Luxemburgse Economische Unie* (BLEU).

Italië lijkt Nederland goed gezind, althans dat is de indruk na de gesprekken tussen Luns en Segni in Venetië vlak na de ontmoeting tussen De Gaulle en Adenauer in Rambouillet. Beiden zijn het eens over niet teveel aan intergouvernementele structuren met politieke bevoegdheden. De vraag is echter of Italië tegen Frankrijk in durft te gaan, mede omdat het zeer ontvankelijk bleek voor de eerste stappen op weg naar een politieke overlegstructuur zoals de Italiaanse regering dat zelf formuleerde nadat De Gaulle Italië in de zomer van 1959 had bezocht. Daarbij had de Franse president niet nagelaten om Italië nadrukkelijk als Europese grootmacht te benoemen.²⁵⁸ Evenals de Bondsrepubliek keuren de Italianen alles af wat tot een verzwakking van de NAVO zou kunnen leiden, dus ook de plannen van De Gaulle daarin. Niet alle plannen vindt men in Rome echter tegen de NAVO ingaan, dus daar wil de Italiaanse regering de Franse president voor een deel wel in tegemoet komen. Zo wil men wel meewerken aan een bijeenkomst van de regeringsleiders, zij het voorlopig eenmalig, en is Italië bereid het secretariaat dat daar aan gekoppeld is te aanvaarden.²⁵⁹

De relatie tussen het VK en Europa, is er vanuit Nederlands perspectief niet beter op geworden. De afgelopen maanden is tevergeefs gewacht op een handreiking uit Londen als het gaat om de twee economische blokken in Europa, de EEG en EFTA samen te laten komen. Daarmee wordt een van de argumenten van Den Haag, waarmee men de plannen van Frankrijk wil afzwakken of tegen gaan, stevig ontkracht. Ook de positie van de Britse premier MacMillan op het wereldtoneel is dusdanig versterkt, vooral in VN-verband, dat het spelen van een tweede of derde viool in EEG-verband, door aan te mogen schuiven bij de eventuele toekomstige bijeenkomsten van regeringsleiders, op dit moment uitgesloten lijkt.²⁶⁰ In NAVO-verband volgt Londen volledig de lijn van Washington, dus op dat onderwerp zal ook geen toenadering tot

²⁵⁷ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, 2856, memo van Fock aan De Quay, 25 oktober 1960, IV.

²⁵⁸ Ibidem.

²⁵⁹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, notitie van Fock aan De Quay, 1 december 1960, IX.

²⁶⁰ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo van Buitenlandse Zaken via Fock aan De Quay, 30 september 1960, VI.

Parijs te verwachten zijn. Wel staat men open voor toetreding tot het politieke overleg op het hoogste niveau, en tot dat van de ministers van Buitenlandse Zaken. Het VK wil zich er in het openbaar wel hard voor maken, en daarover onderhandelen met de Zes, ‘wanneer de Nederlandse regering denkt dat het om onderwerpen gaat die naast de Zes ook de Britse regering aan gaan.’²⁶¹

De enige concrete hoop voor Nederland als het gaat om medestanders inzake het voeren van oppositie tegen de Franse Europese plannen lijkt in het najaar van 1960 uit Washington te komen. Het is hopen op een meer actieve Amerikaanse politieke leiding binnen de NAVO, om zo Franse argumenten tegenover een te eenzijdig bondgenootschap te kunnen weerleggen. Daarnaast zal Washington misschien wederom een poging gaan doen om de Zes en de Zeven samen om de tafel te krijgen. En ten slotte kunnen de Verenigde Staten alsnog besluiten om nucleaire geheimen te gaan delen met Parijs en ook in zijn Algerijnse politiek De Gaulle meer tegemoet te komen. Veel zal afhangen van de nieuwe Amerikaanse president die vanaf januari 1960 *the oval office* zal bezetten.

Op 14 september zegt Warren Randolph Burgess, Amerikaans ambassadeur bij de NAVO tijdens een bijeenkomst van de Noord-Atlantische Raad, dat een triumviraat – zoals De Gaulle al in september 1958 had voorgesteld aan de VS en het VK – met de kenmerken van een directoraat - de belangen van andere NAVO-leden zou schaden. Daarnaast zou het ingaan tegen de verplichtingen van de VS tegenover de VN. Wat betreft atoombewapening geeft Burgess aan dat het huidige arsenaal kernwapens voldoende is om alle bondgenoten de juiste militaire bescherming te bieden als zij daar tenminste een verdrag over willen aangaan met Washington.²⁶² En ten slotte maakt hij duidelijk dat de VS in principe nauwere Europese integratie toejuicht, maar om misverstanden te voorkomen merkt hij op;

‘The North Atlantic Council remains the principal forum for concerting our policies vis à vis the Soviet bloc...In short, we would not wish to see the growth of a possibly disruptive bloc within the alliance.’²⁶³

Dus de VS wenst inderdaad geen apart blok, of blokken binnen de NAVO, maar juicht nauwere Europese integratie wel toe. Dit lijkt een contradictie, maar Washington weet

²⁶¹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01 invnr. 2856, memo van de Vos van Steenwijk aan De Quay, december 1960,1.

²⁶² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, notitie van Fock aan De Quay, 1 december 1960, V-VI.

²⁶³ Ibidem, VI. De Noord-Atlantische Raad (*North Atlantic Council*) is het belangrijkste politieke beslissingsorgaan binnen de NAVO. De raad bestaat doorgaans uit de permanente afgevaardigden, maar kan ook samengesteld zijn uit de defensie-ministers, de ministers van buitenlandse zaken of de regeringsleiders van de lidstaten (http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49763.htm).

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

heel goed dat landen als de Bondsrepubliek, Italië en ook Nederland vanwege hun relatie met-, en afhankelijkheid van de VS, dit nooit zullen toelaten. Kortom; Washington maakt zich inzake de Franse plannen lang niet zo druk als Den Haag, en daarmee ontnemt het de Nederlandse regering een belangrijk element in zijn verdediging tegen de plannen van De Gaulle. De illusie van Amerikaanse steun wordt dus al maanden voor de Parijse top in de Nederlandse grond geboord.

Bij de eventuele steun van de vier andere lidstaten voor de Franse plannen speelt het ook een rol dat eventuele afwijzing De Gaulle's positie in Frankrijk in gevaar kan brengen. Mocht de 'generaal' het veld moeten ruimen dan is het maar afwachten welke extreme elementen dan het heft in handen nemen, en is de toekomst van Europa bijkans nog onzekerder dan met De Gaulle. Het is wederom hetzelfde argument als bij de moeizame voortgang van de onderhandelingen over de EEA en de invoering van EEG-regelgeving ten tijde van het aantreden de Gaulle in de zomer van 1958.

Fock weet aan De Quay te melden dat 'het comité Monnet' het argument van 'beter één Europa met dan zonder De Gaulle' aan 'bepaalde Nederlandse en buitenlandse parlementariërs schijnt te verkopen'. Nederland zal de overige lidstaten moeten overtuigen dat een dergelijk argument nooit de doorslag mag geven als het gaat om de toekomst van Europa. Het is 'toch helder' dat vooral de situatie in Algerije en het aanstaande referendum onder de Franse bevolking over de toekomst van Algerije, de positie van De Gaulle bepaalt en niet of zijn Europese missie slaagt, aldus Fock.²⁶⁴ Hij steekt nu ook zijn argwaan en irritatie tegenover de Fransen niet onder stoelen of banken. 'Wanneer de Nederlandse regering toch onverhoopt mocht besluiten om De Gaulle te steunen in zijn Europese plannen, dan moet het een groeiend isolement van de Zes aanvaarden. Nederland moet dan de verplichting van een loodzware hypotheek van de Franse politiek in Algerije met zich meetorsen, en het persoonlijk leiderschap van De Gaulle binnen Europa erkennen en zijn beweging de RPF, terwijl die in eigen land onder grote druk staat', gaat Fock verder. 'Een sterk antagonisme in de VS inclusief het in gevaar brengen van de militaire veiligheid van Europa op de koop toe nemen, de vorming van geldverslindende nieuwe Europese instituten, en de feitelijke onmogelijkheid voor nationale ministers (presidenten) om intensief aan de beleidsvorming deel te nemen, zodat deze dan in de praktijk aan de Franse regering zou worden overgelaten.'²⁶⁵

Eind oktober is er weer een bijeenkomst gepland voor alle ministers van Buitenlandse Zaken van de Zes en daar zouden dan voor het eerst de concrete Franse

²⁶⁴ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, memo van Buitenlandse Zaken via Fock aan De Quay, 30 september 1960.

²⁶⁵ NL-HaNA, KMP, invnr. 2856, notitie van Fock aan De Quay, 1 december 1960, IX.

plannen op papier worden gepresenteerd, want tot nu toe moet men het doen met wat de diplomatieke overleggen en bilaterale contacten tussen de verschillende ministers, regerings- en staatshoofden hebben opgeleverd. Vanuit Parijs komt het bericht dat de Franse regering de deadline niet zal halen, omdat er ook steeds meer binnenlandse krachten op gang aan het komen zijn die vraagtekens plaatsen bij alle voorgenomen plannen van de Franse president. Dit is voor Nederland alleen maar gunstig, 'er is al immers eerder een dergelijk Frans plan in de archieven verzonken', aldus de Nederlandse ambassadeur in Parijs, voormalig minister van Buitenlandse Zaken, Beyen.²⁶⁶ Hij doelt op het 'plan Fauré' in de eerste maanden van 1958.

Ondanks de woorden van Burgess, geeft Beyen aan dat de positie van de VS een niet uit te wissen factor in de Nederlandse tactiek moet blijven. In januari zal een nieuwe president zitting nemen in het Witte Huis en het is nog niet bekend hoe hij zich tegenover De Gaulle op gaat stellen. Frankrijk denkt handig gebruik te maken van het machtsvacuüm dat het vertrek van een president en de verkiezing van een nieuwe met zich meebrengen, maar de tijd gaat langzamerhand tegen De Gaulle werken.²⁶⁷

4.9 De positieve Nederlandse these van de Europese eenheid

Ondanks dat er nog geen officieel Frans plan op tafel ligt, is Buitenlandse Zaken in het bezit gekomen van een 'geheim' document waarin de Franse plannen door de regering zelf nauwkeurig worden beschreven. Het is dat document en de analyse van Buitenlandse Zaken daarvan, die Fock de uitspraak '...hoogst bereikbare niveau van intellectueel denken en... van perfidie', doet ontlokken. Nederland zal in analogie van het Franse document een tactiek van de 'positieve thesen' moeten gaan bewandelen.²⁶⁸ Dus actie in plaats van reactie, en aanvallen in plaats van verdedigen. Op basis daarvan moeten er voorstellen ontwikkeld worden waarbij Nederland geen passiviteit of obstructie van verdere integratie verweten kan worden. Die 'zwarte piet' wil men uiteraard ook nu niet in Den Haag.

De belangrijkste positieve these is 'de Europese eenheid, en het vasthouden daar aan'. 'Nederland is ook voor een federatie of een confederatie'.²⁶⁹ Dergelijke nevelige begrippen kunnen net zo goed in Haags voordeel spreken als in Frans. Europese

²⁶⁶ NL NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1361, ontvangen codebericht Beyen, nr. 338, september 1960.

²⁶⁷ Ibidem.

²⁶⁸ NL-HaNA, KMP, invnr. 2856, notitie aan Luns, 2 november 1960, II.

²⁶⁹ Ibidem.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

eenheid betekent een Europa met het VK. Samen met Frankrijk en Duitsland moeten zij een centrale rol spelen. Was het immers niet Frankrijk zelf dat meerdere malen heeft bevestigd dat de ‘Engelsen bij Europa horen’? Juist nu de veranderende wereldsituatie vraagt om een sterker Europa, zoals De Gaulle dat zelf heeft gezegd, zullen Frankrijk en het VK nader tot elkaar moeten komen, dus wat dat betreft is Nederland het geheel eens met de generaal. Een eventueel speciaal secretariaat en diverse ministerscomités hebben alleen maar zin binnen een confederatief Europa dat alle Europese landen omvat.²⁷⁰

Een andere positieve these is de huidige economische integratie binnen Europa. Nederland zal moeten pleiten voor voortzetting en verdieping daarvan. Alle lidstaten zijn het ermee eens dat het tot nu toe een geslaagd project is. Alle ‘vrije democratische landen van Europa moeten aan dit succes mee kunnen doen. De verschillende Europese verdragen die naar lang en zorgvuldig onderhandelen tot stand zijn gekomen dienen hierbij als een uitstekende basis, dat hebben ze immers al bewezen.

Het Franse plan om een politieke bovenbouw bovenop de bestaande gemeenschappen te ‘bouwen’, kan door de Nederlandse regering worden gesteund, maar vanzelfsprekend zullen de politieke beslissingen wel op basis van unanimitieit genomen moeten worden. Ook dit is een positieve these die weinig verzet bij andere lidstaten zal oproepen. Verder zal Nederland veel meer de nadruk op de NAVO moeten leggen als het gaat om politieke besluiten, maar niet ten koste van een toekomstig Europees confederatief politiek overleg. Het VK overlegt ook wel eens politiek in Gemenebestverband. Verder zal het Nederlandse verhaal over ‘de positieve theses’ via een ‘rede die veel publiciteit zou moeten genieten’ wereldkundig moeten worden gemaakt.²⁷¹ Luns zou dit als verantwoordelijk minister maar al te graag doen, maar toch moet het eerst binnen de ministerraad besproken worden.

Het wordt naarmate de topconferentie van december 1960 dichterbij komt, steeds duidelijker dat geen van de vier andere Europese partners tegen de Franse plannen in zal gaan. Nederland staat binnen de Zes alleen, en misschien straks ook aan de zijlijn. In november laat Luns onder meer aan Linthorst Homan in Brussel weten hoe de Nederlandse ‘tegenvoorstellen’ op basis van de positieve theses vorm gaan krijgen. Nederland wil in ieder geval dat de drie bestaande executieven gaan fuseren. EGKS, Euratom en EEG kunnen in de toekomst verder onder één gemeenschappelijke koepel van de EEG. Deze fusie moet gekoppeld worden aan het onderwerp van de politieke samenwerking. Daarbij moet de vraag gesteld worden of bij dat soort onderwerpen er

²⁷⁰ NL-HaNA, KMP, invnr. 2856, notitie aan Luns, 2 november 1960, IV.

²⁷¹ Ibidem, IV.

sprake kan zijn van unanimiteit, of van een gekwalificeerde meerderheid. Met de fusie wil Den Haag ervoor zorgen dat er één sterke economische organisatie met eigen secretariaat wordt gecreëerd als tegenwicht tegen de eventueel toekomstige overkoepelende politieke ‘unie’ en zijn secretariaat.²⁷²

Daarnaast zou de fusie van de gemeenschappen gekoppeld moeten worden aan directe verkiezingen voor het Europees parlement. Inwoners van de lidstaten moeten in staat zijn om zelf te kiezen wie hen vertegenwoordigt in Europa. Aan deze directe verkiezingen moet ook een uitbreiding van het aantal parlamentszetels worden gekoppeld.²⁷³ Op deze wijze ontstaat er een onafhankelijker parlement, dat vervolgens namens de EEG beter tegenwicht kan bieden aan de intergouvernementele politieke samenwerking die gedomineerd gaat worden door Frankrijk en Duitsland.

Om toch te weten wat de Franse delegatie aan de conferentietafel wel en niet zal accepteren, en hoe ver zij willen gaan, zoekt staatssecretaris Algemene Zaken, W.K.N. (Norbert) Schmelzer (KVP) namens De Quay contact met de Nederlander Max Kohnstamm, assistent en secretaris van Jean Monnet binnen zijn comité voor de Verenigde Staten van Europa. Zoals ook aangetoond door Mathieu Segers in zijn artikel *Preparing Europe for the Unforseen, 1958-63* (Utrecht 2012), hebben Monnet en De Gaulle regelmatig contact met elkaar over de toekomst van Europa. Hun ideeën over de samenwerking en integratie in Europa liepen niet ver uiteen. Beiden traden over die contacten nooit in de openbaarheid. Monnet wordt altijd binnen de bestaande literatuur geassocieerd als de ‘godfather’ van Europese supranationale integratie gekoppeld aan een nauwe trans-Atlantische samenwerking. Terwijl De Gaulle te boek staat als hét voorbeeld van intergouvernementele continentale integratie.²⁷⁴

Kohnstamm vertelt Schmelzer telefonisch dat naar de mening van Monnet De Gaulle als resultaat van de conferentie van 5 december genoeg zou nemen met de uitkomst dat zowel de bestaande gemeenschappen in hun ontwikkeling moeten worden ondersteund, en tegelijkertijd op enkele terreinen waarop nog geen integratie mogelijk is, vormen van samenwerking worden gezocht die er toe bijdragen de Europese eenheid naderbij te brengen.²⁷⁵ Daarnaast zal de Franse president akkoord gaan met de afspraak dat een studiecmissie wordt ingesteld die nagaat op welke wijze en met welke middelen de samenwerking tussen de Zes binnen de bestaande gemeenschappen zou kunnen worden versterkt, inclusief speciale aandacht voor de verhouding met de NAVO. Het plan van Nederland over de fusie van de drie

²⁷² NL NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1613 verzonden codebericht Luns, nr. 135, 9 november 1960.

²⁷³ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, notitie van Schmelzer aan De Quay, 30 november 1960.

²⁷⁴ M. Segers, *Preparing Europe for the Unforseen, 1958-63* (Utrecht 2012) 3.

²⁷⁵ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, notitie van Schmelzer aan De Quay, 30 november 1960, II.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

executieven en direct Europese verkiezingen zou ook aan een nadere studie onderworpen moeten worden. Tevens zouden de ministers van Buitenlandse Zaken volgens Monnet, de problemen moeten onderzoeken die samenhangen met een wenselijke gedachte van toetreding in enigerlei vorm van het VK tot de Zes.²⁷⁶

Door ziekte van Bondskanselier Adenauer wordt de Europese top van 5 december 1960 uitgesteld en verplaatst naar 10 februari 1961. Uitstel van de top betekent tijdwinst voor Nederland, maar is dit wel een voordeel? Luns gebruikt dit 'vacuüm' om midden december naar de Bondsrepubliek te reizen en daar met Adenauer en Von Bretano nog maar eens 'de plannen van De Gaulle' te bespreken, en het standpunt van de Bondsrepubliek te peilen. Deze gesprekken geven Luns het idee dat de visies van Nederland en de Bondsrepubliek niet ver uit elkaar liggen. De Duitse regering wil ook de huidige communautaire structuur behouden, en is op zich voorstander van Britse aansluiting bij de politieke overleggen.²⁷⁷

Belangrijk in Nederlandse tactiek is en blijft dus de rol van het VK in een toekomstig verder geïntegreerd Europa. Maar hoe staat de Britse regering nu zelf tegenover die rol, en wat vindt zij van de plannen van De Gaulle. In november reist staatssecretaris Van Houten naar Londen om daar met Edward Heath, de *Lord Privy Seal* in de regering van premier MacMillan, te overleggen. Tijdens die ontmoeting herhaalt Van Houten nog maar eens het gevaar voor een tweedeling binnen de NAVO aan als consequentie van aanvaarding van de Franse plannen. Heath laat weten dat op dit moment Nederland of de Zes niets hoeven te verwachten van het VK. 'Wij willen niet het risico lopen om beschuldigd te worden van ondermijning van de Zes'. Als er landen zijn binnen de Zes die bezorgd zijn over de plannen van De Gaulle dan moeten zij zelf in actie komen, aldus Heath.²⁷⁸

Ook probeert Nederland de nieuwe Amerikaanse regering nog voor de conferentie in Parijs te overtuigen van de negatieve uitwerking van de plannen van De Gaulle op de Europese integratie enerzijds, en daardoor ook op de trans-Atlantische samenwerking anderzijds. In november 1960 had de democraat John Kennedy met het kleinste verschil tot dan toe de Amerikaanse presidentsverkiezingen gewonnen van republikein en vice-president Richard Nixon. De nieuwe *secretary of state* Dean Rusk laat wel blijken aan ambassadeur Van Roijen dat hij zich nog niet goed in de materie heeft verdiept en er later op terug wil komen, maar niet nadat hij eerst heeft aangegeven vóór Europese integratie te zijn, ook politiek, en wat dat betreft niet veel

²⁷⁶ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, notitie van Schmelzer aan De Quay, 30 november 1960, II.

²⁷⁷ NL-HaNA, AJL, invnr. 1112, memo 4/61, 2 februari 1960, zoals geciteerd in Kersten *Luns*, 257.

²⁷⁸ United Kingdom National Archives (UKNA), PREM, 11/ 3131, record of conversation and attached memo, 21 november 1960, zoals geciteerd in Segers, *Reis naar het continent*, 144.

kwaad in de plannen van De Gaulle ziet.²⁷⁹ Het standpunt van de Amerikaanse regering is wat dat betreft niet veranderd, of er nu een republikein of een democraat in het Witte Huis zit.

Het bezoek van MacMillan aan De Gaulle eind januari in Rambouillet, wordt wat met grote Haagse belangstelling gevolgd. Zou De Gaulle de deur op een kier zetten voor het VK om toe te treden tot de EEG, of om aanwezig te kunnen zijn bij de politieke consultaties? Dat zou de top op 10 februari voor Nederland een stuk aangenamer maken. Het kan nauwelijks een verrassing worden genoemd dat de Franse president beiden niet doet. De Gaulle 'begrijpt en waardeert' het Britse Gemenebest, en kan zich niet voorstellen dat het op een 'zeer intieme wijze' toe kan treden tot de Zes zonder onherstelbare schade aan zijn Gemenebest te doen. Als de Britse regering het *Commonwealth* niet op wil geven, dan is toetreding tot de EEG op zijn beurt weer desastreus voor de Zes. De politieke besprekingen zijn voorlopig nog 'preliminair' en daarom is er nog geen reden en noodzaak om het VK al uit te nodigen, zo vindt het Franse staatshoofd.²⁸⁰

4.10 Op weg naar Parijs

Een week voor de bijeenkomst van staatshoofden en ministers-presidenten van de Zes in Parijs wordt de strategie van de Nederlandse regering nog een laatste keer besproken tijdens de ministerraad. De ministers hebben daags voor de raad een notitie ontvangen waarin het gehele verhaal uiteen wordt gezet. Het voornaamste onderwerp van gesprek op 10 februari, zoals de Franse regering als gastheer heeft vermeld, is; '*un début d'organisation politique entre le Six*'. Frankrijk is van mening dat de Europese landen er in de eerste plaats naar dienen te streven een gezamenlijke politiek te ontwikkelen, welke als tegenwicht kan dienen tegen Amerika, vooral op het gebied van de Atlantische samenwerking, zo valt te lezen.²⁸¹ De Franse voorstellen op dat gebied dienen vooral een Franco-nationaal doel en moeten ervoor zorgen dat Frankrijk als leider kan opereren van een continentaal West-Europa. Het institutionaliseren van politieke samenwerking zoals De Gaulle dat voor ogen staat gaat lijnrecht in tegen de door de Nederlandse regering aanvaarde integratiepolitiek in Europa. Zij zien het als volgt;

²⁷⁹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1399 ontvangen codeberichten Van Roijen, nr. 6, 1 februari 1961.

²⁸⁰ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1383 ontvangen codeberichten Bentinck, nr. 42, 1 februari 1961.

²⁸¹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, notitie Van Tuyl van Serooskerken aan De Quay, 2 februari 1960, II.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

‘Het doel van de integratiepolitiek is allereerst interne eenheid te brengen in het verbrokkelde Europa, teneinde de voorwaarden te scheppen, waaronder het mogelijk zal zijn aan de vereniging van de betrokken landen tot een interne zowel als externe eenheid, staatkundig gestalte te kunnen geven in de vorm van een federatie.’²⁸²

In deze gedachtegang dient volgens de Nederlandse regering het gezagsorgaan van de gemeenschappen zoveel mogelijk de bevoegdheid te worden verleend om zelfstandig zijn taak te kunnen uitvoeren. Dit feit wordt niet aangetast doordat Raden van de ministers der gemeenschappen, in dit stadium van het integratieproces, bepaalde bevoegdheden zijn toegekend. De Gaulle ziet de gemeenschappen echter als technische organisaties en wil streven naar rechtstreekse externe eenheid door coördinatie van het buitenlands beleid van de Zes. Hij en Frankrijk gaan hierbij voorbij aan de essentie van de integratie politiek zoals die vanaf 1950 in Europa is nagestreefd waarbij ‘de vorming van externe eenheid zeer nauw afhankelijk is van interne eenwording van betrokken landen.’²⁸³

De behoefte van De Gaulle aan politiek overleg tussen de Zes zou niet voortkomen uit een gebrek daaraan op dit moment. De ministers van Buitenlandse Zaken hebben immers regelmatig politieke consultaties met elkaar. Daarbij wordt er in ruime mate politiek overlegd binnen internationale organisaties zoals de NAVO, WEU, OEEB en de Raad van Europa. Op zich zou Nederland, al dan niet gedeeltelijk met de Franse plannen kunnen instemmen. Want het één – periodiek politiek overleg tussen de ministers-presidenten – hoeft het andere – verdere integratie binnen de bestaande gemeenschappen – niet uit te sluiten of te belemmeren. In de gedachten van De Gaulle is het niet de versmelting van nationale belangen die de grondslag moet zijn voor interne en externe politieke eenheid, het is de soevereiniteit der staten die in zijn opvatting voorop moet staan. Een gemeenschappelijke politiek, vooral tegenover de buitenwereld, dient tot stand te komen door samenwerking van die soevereine staten. Daarbij zouden met de regelmatige bijeenkomsten van regeringsleiders verwachtingen worden geschapen bij publiek en pers waarbij daadkrachtige standpunten en beslissingen worden verwacht en het niet kan worden afgedaan met een verklaring ‘een nuttige gedachtewisseling over vraagstukken van gemeenschappelijk belang’.²⁸⁴

Een gezamenlijke buitenlandse politiek van de Zes leidt echter tot problemen binnen de NAVO. Naast de VS hebben al diverse landen, ook Europese landen die niet tot de Zes behoren, aangegeven niet in te kunnen stemmen met een vorming van een

²⁸² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, notitie Van Tuyl van Serooskerken aan De Quay, 2 februari 1960, IV.

²⁸³ Ibidem, V.

²⁸⁴ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, notitie Van Tuyl van Serooskerken aan De Quay, 2 februari 1960, VII.

apart Europees blok binnen het Atlantisch bondgenootschap. Instemmen met de plannen van De Gaulle betekent dus zowel een achteruitgang van de geïntegreerde Europese samenwerking, als een gebrek van vooral politieke daadkracht binnen de NAVO.

Welke tactiek Nederland moet gaan volgen om ervoor te zorgen dat de Franse plannen geen doorgang vinden, is zoals al gebleken in de maanden voorafgaand aan de conferentie, lastig te bepalen. De Franse regering heeft ondanks toezeggingen immers nooit een officieel document gepresenteerd waarin de plannen zijn uitgewerkt. Toch heeft de Nederlandse regering op basis van de diverse bilaterale overleggen van Frankrijk maar ook zelf, een goed beeld wat die plannen inhouden. Alleen weet men niet hoe bepaalde plannen op tafel komen, en of ze wel op tafel komen. Ook de uiteindelijke standpunten van de overige lidstaten straks aan tafel in Parijs, zijn lastig in te schatten. Italië en Luxemburg zullen grotendeels bereid zijn om mee te werken aan het verwezenlijken van de Franse plannen. België toont reserve, maar zal uiteindelijk zeer meegaand zijn mede gezien de huidige situatie in Congo. Wat dat betreft heeft de Bondsrepubliek de meeste terughoudendheid inzake de Franse plannen getoond, althans naar minister Luns toe. Daarbij mag niet uit het oog worden verloren dat Adenauer al meerdere keren blijkt heeft gegeven het Franse staatshoofd niet te willen 'bruuskeren'.²⁸⁵

Omdat het er naar uit ziet dat Nederland en Frankrijk aan beide uiteinden van het spectrum staan en de andere vier geneigd zijn de Franse zijde te kiezen, is het niet verstandig om zonder meer het gehele Franse voorstel af te wijzen. Om er toch voor te zorgen dat er geen, in Nederlandse ogen tenminste, onaanvaardbare besluiten genomen gaan worden, zullen Luns en DeQuay een officieel eigen Nederlands voorstel aan de aanwezigen voorleggen. Het voorstel luidt;

'...De op 10 februari te Parijs vergaderende Europese *Chefs d'Etat ou de Gouvernement*, van mening dat een nauwere politieke samenwerking van Europese staten gewenst is in het belang van de vrije wereld en daarbij tevens in gedachten houdende Recommandatie 53 der WEU-Assemblée, gaan bij het streven naar een intensieve politieke samenwerking uit van de volgende beginselen:

1. bij de beoogde politieke samenwerking tussen een aantal Europese landen dient er elke mogelijke disruptieve invloed t.a.v. het Atlantisch bondgenootschap te worden vermeden.

²⁸⁵ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, notitie Van Tuyll van Serooskerken aan De Quay, 2 februari 1960, IX.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

2. Deze politieke samenwerking tussen een aantal Europese landen dient er niet toe te leiden dat de reeds op economisch gebied bestaande tegenstellingen tussen de Zes en de andere landen wordt geaccentueerd.

De hiervoor genoemde beginselen kunnen het beste worden verwezenlijkt indien van meet af aan het Verenigd Koninkrijk wordt uitgenodigd, in samenwerking met de Zes ter conferentie vertegenwoordigende landen, te onderzoeken op welke wijze een nauwere politieke samenwerking in Europa tot stand kan komen.

Met het redigeren van een uitnodiging aan de Regering van het Verenigd Koninkrijk wordt een werkgroep belast.²⁸⁶

Met dit voorstel hoopt Nederland de wind uit de Franse zeilen te nemen en de andere vier lidstaten te overtuigen dat dit compromis het beste is voor alle Zes. Naast dit concrete voorstel over het heetste hangijzer - de toekomstige politieke samenwerking - blijft Nederland ook vasthouden aan de eis dat er binnen de politieke overleggen op basis van unanimiteit wordt beslist. Tevens wil men vasthouden aan de fusie van de drie executieven (en twee commissies – EEG, Euratom - en Hoge autoriteit – EGKS) tot één gemeenschap, met daar aan gekoppeld de directe verkiezingen, en uitbreiding van het Europees parlement. Linthorst Homan heeft in Brussel tijdens de eerste weken van 1961 het fusieverhaal al opgeworpen bij zijn collega's, en moet Luns mededelen dat er nog geen meerderheid is die direct het plan tot fusie zal steunen. Hoogstens 'een besluit tot studie' is haalbaar.²⁸⁷ Luns heeft dat zelf ook ondervonden als hij een aantal dagen na het bericht van Linthorst Homan, de ministers van Buitenlandse Zaken ontmoet in Brussel. Bij die bijeenkomst valt alleen de Italiaan Segni hem nog enigszins bij. Frankrijk, 'wie anders', manifesteert zich het meeste tegen dit voorstel.²⁸⁸

Aan de vooravond van de top weten De Quay en Luns nog steeds niet of ze het eigen voorstel wel op tafel kunnen leggen, of dat ze de Franse plannen botweg moeten torpederen. Veel zal afhangen van de houding van de Bondsrepubliek, maar het is dan nog steeds niet duidelijk welk standpunt de bondskanselier in Parijs gaat innemen.²⁸⁹ De Gaulle heeft Adenauer op 9 februari, één dag voor de top, namelijk uitgenodigd voor een bilateraal overleg. De Nederlandse bewindspersonen vrezden voor de uitkomst

²⁸⁶ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, notitie aan Luns, december 1960.

²⁸⁷ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1375, ontvangen codeberichten Linthorst Homan, nr. 15, 24 januari 1961.

²⁸⁸ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1375, ontvangen codeberichten Linthorst Homan, nr. 26, 31 januari 1961.

²⁸⁹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1373, ontvangen codeberichten Vredenburg, nrs. 80, 83 en 92, op 4, 7 en 9 februari 1961.

van dit overleg, en dat blijkt niet onterecht. De Gaulle en Adenauer hebben de Franse plannen enigszins aangepast ten gunste van de Bondsrepubliek. Zo is de periodieke samenkomst van de ministers van Defensie geschrapt en wordt het woord 'confederatie' vermeden in het communiqué dat de twee naar aanleiding van hun tête-à-tête laten opstellen. Dit schrijven moet een dag later dienen als het slotcommuniqué van de top. Nadat de Franse president en de bondskanselier klaar zijn, belt De Gaulle de Italiaanse premier Fafani en brengt hem op de hoogte van het resultaat, waarna hij Franse steun toezegt aan vestiging van de Europese Universiteit in Florence, en de Italiaanse kandidatuur zal steunen voor de nieuwe secretaris-generaalpost bij de NAVO.²⁹⁰

4.11 En de winnaar is

De Franse president opent op 10 februari de vergadering in de historische *Salle de l'Horloge* van de Quai d'Orsay. Het verhaal dat dan volgt is in grote lijnen hetzelfde als dat wat De Quay en Luns al eerder op 31 augustus 1960 in het Elysée van hem hebben gehoord. Vervolgens stemt Fafani in met zijn ideeën. Is de Belgische premier Eyskens enthousiast, maar geeft hij aan dat in beide gemeenschappen van EEG en Euratom ook buitenlands beleid moet worden gecoördineerd. Werner, de Luxemburgse minister-president, sluit zich aan bij de woorden van Eyskens. Waarna het de beurt is aan De Quay namens Nederland. Hij zegt dat deze bijeenkomst niet alleen van grote invloed is op de Zes, maar ook op landen daarbuiten. Daarna geeft hij vanwege Nederlandse constitutionele omstandigheden het woord aan Luns. De minister van Buitenlandse Zaken houdt een betoog van ruim drie kwartier waarin hij het Nederlandse standpunt uiteenzet. Zoals het openingswoord van De Gaulle de Nederlanders aan tafel bekend in de oren klonk, zo moet het andersom ook het geval zijn.

Luns onderstreept in eerste plaats dat evenals De Gaulle, Nederland ook vindt dat een grotere en sterkere Europese eenheid nodig is, 'om Europa krachtiger te maken en de Europese stem in de wereld beter te doen horen.' Want 'wij ondervinden van tijd tot tijd gemis aan solidariteit in de wereld, kijk daarbij naar de recente gebeurtenissen in het verre Oosten'.²⁹¹ Toch kan Nederland zich niet vinden in de Franse plannen. Die tegenstand is alleen nog maar bevorderd door de economische splitsing in Europa, en

²⁹⁰ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 413, notulen 17 februari 1961.

²⁹¹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1391, ontvangen codeberichten Beyen, nr. 66, 11 februari 1961.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

daar moet zeker geen interstatelijke politieke machine aan gekoppeld worden. Mede gezien de consequenties voor de NAVO, het trans-Atlantische bondgenootschap dat Nederland beschouwt als de hoeksteen van zijn buitenlandse politieke beleid. Deze principiële bezwaren kunnen echter opzij worden geschoven als wordt ingestemd met Britse deelname aan de politieke overleggen.²⁹²

Luns en De Quay gaan er dan nog vanuit dat dit een ‘overlegbijeenkomst’ is, en geen ‘beslissingsbijeenkomst’, er staat immers niets concreets op papier waarover beslist moet worden. Vooral De Gaulle en Adenauer denken daar anders over. De ochtendsessie wordt door het Franse staatshoofd afgesloten met de conclusie dat alle aanwezigen het er over eens waren dat een sterker en meer verbonden Europa gewent is. Voor de Nederlandse bedenkingen is hij gevoelig, deze plannen zijn echter niet gericht tegen het VK, moet de Nederlandse delegatie zich maar bedenken.²⁹³ De ministers van Buitenlandse Zaken moeten in de middag de inhoud van het slotcommuniqué verder bespreken. Als om zes uur ‘s avonds er nog geen overeenstemming is, schuiven de regeringleiders weer aan. Nederland kan zich namelijk niet vinden in de tekst van het communiqué, waarin duidelijk staat dat alle lidstaten hebben ingestemd met het voorlopig instellen van periodieke bijeenkomsten van de staatshoofden en regeringsleiders inclusief de instelling van een secretariaat dat daaraan wordt gekoppeld. Daar kan volgens Luns geen sprake van zijn. Zoals al eerder tijdens de laatste ministerraad voor de top besproken, wil Nederland zo ver gaan dat er een studiec ommissie in het leven wordt geroepen die de Franse plannen zal concretiseren en op basis van hun eindrapport kan er dan tijdens een volgende top in het voorjaar over beslist worden.²⁹⁴

Luns haalt met zijn opstelling het bloed onder Adenauers nagels vandaan, en die steekt zijn woede niet onder stoelen of banken. Op een ‘agressieve en kleinerende’ wijze treedt hij Luns tegemoet. De Bondskanselier vindt het *lächerlig*, en *reine Dummheit* om nog langer in te gaan op het Nederlandse voorstel om een studiec ommissie in te stellen, terwijl het toch volkomen duidelijk is dat die politieke samenwerking er gaat komen. De Gaulle reageert kil en zakelijk, en realiseert zich gaandeweg de avond dat Luns niet zal buigen voor de grote druk die op hem wordt uitgeoefend. Uiteindelijk stemt hij in met het instellen van een studiec ommissie en zal

²⁹² Ibidem. en NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 413, notulen 17 februari 1961.

²⁹³ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1391, ontvangen codeberichten Beyen, nr. 66, 11 februari 1961, NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 413, notulen 17 februari 1961.

²⁹⁴ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1627, verzonden codeberichten Luns, 16 en 14 februari 1961.

een definitieve beslissing in het voorjaar tijdens een nieuwe top in Bonn worden genomen.²⁹⁵

Jaap Kymmell stipte het in april 1960 al aan tijdens zijn toespraak op de jaarvergadering van de VVD. De ‘verslechterende persoonlijke verhoudingen tussen de verschillende staatslieden en politici’ binnen Europa leiden tot misverstanden, wrijvingen en verwijten. Een opeenvolging van deze persoonlijke gevoelens ‘schaadt uiteindelijk ook de samenwerking’.²⁹⁶ Op welke wijze individuele actoren en hun onderlinge relaties van invloed zijn op onderhandelingen en de uitkomsten daarvan in de internationale politieke arena, verschillen de diverse ‘scholen’ binnen de internationale betrekkingen van mening. Liberalen en constructivisten vinden dat een individu en de onderlinge verhoudingen tussen individuen zeker van belang is, en invloed heeft op de buitenlandse politiek van een natie. De school der realisten vindt dat individuen altijd ondergeschikt zijn aan het grotere belang van de natie en hoe die natie zich verhoudt tot ‘the balance of power’ van het anarchistische statenstelsel waar het onderdeel van uitmaakt.²⁹⁷

Luns was als politicus een controversieel persoon, zowel nationaal – hij werd door ‘links Nederland’ vaak gezien als het boegbeeld van ‘rechts Nederland’ - als internationaal. Hij schepte er genoeg in om, zeker in Nederland naar buiten toe de indruk te wekken dat hij de enige persoon was die de buitenland politiek van Nederland bepaalde. Het feit dat hij namens de Nederlandse regering het woord voerde op de Europese top van Parijs en niet premier De Quay, zoals bij de andere lidstaten dat wel het geval was, droeg uiteraard bij aan dit beeld. De aanwezigheid van Luns, als enige minister van Buitenlandse Zaken bij de bijeenkomst van staatshoofden en regeringsleiders, wekte al irritatie bij Adenauer nog voordat bleek dat hij de grote dwarsligger zou gaan worden. Het waren misschien momenten dat Luns zelf inderdaad ook dacht in zijn eentje het buitenlandse beleid te bepalen. Historicus Albert Kersten heeft in zijn biografie over Luns uit 2011 al afgerekend met deze mythe. Luns voerde als minister ‘gewoon’ het beleid van het kabinet uit net zoals elke ander lid van de regering.²⁹⁸ Enerzijds wist de langstzittende vakminister na 1945 een charmante houding aan te nemen, waarbij hij indruk op zijn gesprekspartners maakte met zijn gevatte opmerkingen, humor, eruditie, taalbeheersing, en politiek gevoel. Anderzijds kon hij zich ook hautain, ijdel en enigszins arrogant

²⁹⁵ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1627, verzonden codeberichten Luns, 16 en 14 februari 1961. NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 413, notulen 17 februari 1961.

²⁹⁶ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, tekst Kymmell toespraak jaarvergadering VVD zoals verstuurd naar Fock, 14 april 1960, 3-4.

²⁹⁷ J. S. Ney jr., *Understanding International Conflicts, an introduction to theory and history*, (Harvard 2007) 4-8, 41-47.

²⁹⁸ Kersten, *Luns*, 618-619.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

gedragen. Verantwoording afleggen aan het parlement was zeker niet zijn favoriete bezigheid. Ook journalisten en verslaggevers kon hij belerend en autoritair tegemoet treden. Maar hij vond democratische legitimiteit van het buitenlandse beleid dat hij uit moest dragen wel belangrijk. Voor de vertaling van dat beleid naar 'het volk' mat hij zich zelfs populistisch trekjes aan, daarbij goed gebruikmakend van de media.²⁹⁹ Luns raakt tijdens de conferentie in Parijs in ieder geval de verkeerde snaar bij Adenauer. De bondskanselier irriteert zich mateloos aan de breedsprakerigheid, en het eigenwijze optreden van Luns.

Als er één persoon aan de onderhandelingstafel in Parijs zat die vereenzelvigd kon worden met de politieke koers van zijn land, dan was het wel de voorzitter en gastheer, Charles de Gaulle. De Franse plannen voor de toekomst van Europa en het trans-Atlantische bondgenootschap, werden dan ook steevast in het Nederlands diplomatiek verkeer aangeduid als 'de plannen van De Gaulle'. Zijn wijze van politiek bedrijven met nationalistische, conservatieve, realistische en christelijke uitgangspunten kreeg zelfs een eigen naam. Het 'Gaulisme' is een begrip dat ook vandaag de dag nog een grote rol speelt in de Franse politiek. Tussen De Gaulle en Luns was er wederzijds respect, ook als het ging om de houding van Luns tegenover de inhoud van het communiqué dat de conferentie van Parijs moest afsluiten. Wellicht een van de redenen dat het Franse staatshoofd akkoord ging met de wijzigingen in de tekst, zoals het instellen van een studiecommissie. Hij dacht nog wel een paar maanden te kunnen wachten om met een definitief gezamenlijk standpunt van de Zes te komen. De Gaulle drong in ieder geval op een bepaald moment niet verder meer aan. De Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken had 'duidelijk bewondering voor de Franse cultuur en voelde zich ermee verbonden'. Met de in zijn ogen onderkoelde Britten voelde hij weinig affiniteit, maar dat was in zijn politieke opvattingen niet te merken. Ten tijde van de Parijse conferentie had hij ook steeds minder bewondering voor de Amerikaanse internationale politiek.³⁰⁰ Met zijn Franse collega Maurice Couve de Murville bouwde Luns in de loop van de jaren zelfs een 'vriendschapsband' op, ondanks de soms hevige politieke botsingen tussen de twee.³⁰¹ De goede persoonlijke verhouding tussen Adenauer en De Gaulle hielpen zeker mee als het ging om uitbreiding en verdieping van de Frans-Duitse vriendschapsverbanden. Zo ook in Europa. Een goed voorbeeld was uiteraard de beslissingen die zij getweeën namen aan de vooravond van de conferentie in Parijs. Dat Adenauer als enige regeringsleider of staatshoofd ooit door De Gaulle en zijn vrouw werd ontvangen in hun buitenhuis te Collombey-les-Deux-Eglises zegt in dit geval ook wel iets.

²⁹⁹ Kikkert, *De wereld volgens Luns*, 261, en Kersten, *Luns*, 9, 628.

³⁰⁰ Kersten, *Luns*, 157.

³⁰¹ *Ibidem*, 621.

Tussen de mannen die als enige namens een land getweeën aan de onderhandelingstafel in Parijs zaten, Luns en De Quay, was vanaf de start van het nieuwe kabinet, door wederzijdse bonhomie, een goede en ook persoonlijke band ontstaan.³⁰² De Quay vond het prima dat Luns het woord voerde, hij vond de Europese kwesties toch maar ingewikkelde materie. Hoewel hij daarover wel regelmatig en nauwkeurig werd gebriefd door Fock, die op zijn beurt geen moeite had om een duidelijke mening te formuleren over de Europese samenwerking, de houding van de Fransen en het typeren van De Gaulle. Luns voelde zich in Parijs in zijn element als ‘enige’ vertegenwoordiger van het Nederlandse buitenlandse beleid op het internationale toneel. Toch had de vertrouwensband tussen De Quay en Luns een jaar voor de conferentie een knauw gekregen en dat betrof Nieuw-Guinea. In het voorjaar van 1960, toen de Karel Doorman aan zijn omstrede wereldreis bezig was, liet De Quay zich op een cocktailparty voor de buitenlandse pers tegenover twee journalisten de opmerking ontvallen dat Nederland *internationalisation* van het bestuur van Nieuw-Guinea overwoog door een VN-trustschap met eventueel de VS, India en Australië aan te gaan. Nederland zou wel de daadwerkelijke bestuurder blijven.³⁰³ Twee Nederlandse journalisten die ook aanwezig waren noteerden dit opmerkelijke verhaal, en een dag later was het terug te lezen in de Nederlandse pers. De opmerking zorgde nationaal en internationaal tot grote beroering. Als dit het nieuwe Nederlandse beleid inzake Nieuw-Guinea zou zijn, dan ging dat in tegen het beleid zoals Nederland tot dan toe altijd had gepresenteerd. Met veel moeite kon de uitspraak worden weerlegd. De Quay had bedoeld dat Luns binnenkort in New York met VN secretaris-generaal Hammerskjöld zou gaan praten, ook over Nieuw-Guinea. Het kostte De Quay bijna zijn premierschap en een bekoelde relatie met Luns. Maar het zou verder van weinig tot geen invloed blijken op hun ‘zakelijke’ samenwerking zoals tijdens de conferentie in Parijs.

De kwestie Nieuw-Guinea was ook een voorbeeld hoe persoonlijke gevoelens, in dit geval ten opzichte van Soekarno, diplomatieke betrekkingen negatief konden beïnvloeden. Vooral in Den Haag werd de Indonesische president nog lang na de soevereiniteitsoverdracht gezien als een collaborateur en ongewenst persoon. Luns liet dat ook enkele malen blijken, door bijvoorbeeld te refereren aan Hitler en de joden, als het ging om het probleem van de Nederlandse repatrianten vanuit Indonesië na december 1957.³⁰⁴ Een verschil met de zijn gesprekspartners in Parijs was dat Luns in februari 1961 Soekarno nog nooit in levende lijve had ontmoet.

³⁰² Kersten, *Luns*, 227.

³⁰³ *Ibidem*, 247.

³⁰⁴ National Archives United States Washington (NAUSW) RG83 3012A (1959 – 1961), box 22 folder 230; Young 958 en 959, 19 januari 1959 zoals geciteerd in Kersten, *Luns* 245.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

De irritatie van Adenauer ten opzichte van Luns – ‘moet deze man nu zo nodig de Frans-Duitse plannen voor de Zes, waar verder alle lidstaten het mee eens zijn, met zijn arrogante houding blokkeren?’ – en de standvastigheid van Luns leiden wel tot reacties bij anderen aan de onderhandelingstafel, zowel op het moment zelf als in de dagen erna. Adenauer's reactie kan niet los worden gezien van zijn angst dat door de opstelling van Nederland de broze Frans-Duitse vriendschap zou worden aangetast.³⁰⁵ Fafani, de Italiaanse minister-president, valt Luns diezelfde avond nog bij. Ook dat is een reden voor De Gaulle om niet verder te ‘duwen’. Enige dagen na de conferentie verneemt Luns van Eyskens en Wigny dat zij bewondering hebben voor zijn standvastigheid, en zich verder verontschuldigen voor hun houding, maar dat zij De Gaulle niet konden afvallen vanwege de Franse steun voor het Belgische standpunt en hun belangen in de Congocrisis.³⁰⁶

Had Luns het namens Nederland nu goed of fout gedaan aan de onderhandelingstafel in het Quai d'Orsay? Volgens zichzelf had hij het ‘maximum bereikbare behaald, en voorkomen dat de Frans-Duitse samenwerking op dat moment (nog) niet het gewenste had bereikt’.³⁰⁷ Vanuit het kabinet en speciaal van De Quay wordt hem lof en bewondering toegezwaaid voor zijn optreden. Ook in de Tweede Kamer is lof zijn deel, maar zijn er wel degelijk kritische geluiden te horen. Evenals in de aanloop naar de conferentie, is de grootste oppositiepartij, de PvdA, en zelfs Luns zijn eigen KVP die hun vinger opsteken. Nederland voert een te negatieve politiek, en moet met een concreter voorstel komen dan dat wat er in Parijs op tafel zou zijn gelegd, maar door de ontwikkelingen tijdens de conferentie niet was gebeurd. Zeker ook wat betreft politieke integratie, want die zou er op den duur toch wel komen. Uiteraard bestrijdt Luns dat Nederland een negatieve politiek voert. De plannen van De Gaulle op zich zijn voor Nederland onaanvaardbaar, mits zij verbonden en geïntegreerd kunnen worden binnen de bestaande Brusselse executieven, aldus de minister. Op vragen over het Nederlandse standpunt bij de conferentie van Bonn in juni 1961 wenst Luns nog niet vooruit te lopen.³⁰⁸

Het debat in de Tweede kamer geeft aan dat, in tegenstelling tot wat Luns zo ferm in augustus 1960 tegenover de Gaulle had beweerd, zeker niet een ‘bijkans unaniem parlement’ lijnrecht achter de Europese politiek van de Nederlandse regering stond. Er was wel degelijk een stroming die toekomst zag in een politiek Europa. Die stroming neigde in ieder geval veel meer naar een Europa zoals De Gaulle dat voor zich zag.

³⁰⁵ Kersten, *Luns*, 262.

³⁰⁶ NL NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1377 ontvangen codeberichten Texeira, nr. 52, 20 februari 1961.

³⁰⁷ NL NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1627, verzonden codeberichten Luns, nr. 16, 14 februari 1961, V.

³⁰⁸ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 413, notulen 24 februari 1961.

Fractievoorzitters van KVP, ARP en PvdA hadden al in 1958 laten blijken ontvankelijk te zijn voor de boodschap van Monnet en zijn comité, waarin toch ook duidelijk een toekomstig federatief Europa als stip aan de horizon prijkte, inclusief de politieke integratie die daarmee samen hing.³⁰⁹

Een ander voorbeeld van verdeeldheid in de Tweede Kamer over het regeringsbeleid enerzijds en de Franse plannen anderzijds komt enkele weken voor de Parijse conferentie aan de oppervlakte. KVP-fractielid en tevens lid van het Europees parlement Wim Schuyt schrijft een artikel in het tijdschrift *Binnenhof*. Daarin geeft hij aan dat het Franse voorstel tot meer politieke integratie juist toegejuicht moet worden. 'Deze coördinatie is wenselijk, nuttig, en zelfs noodzakelijk.' Omdat in dit soort plannen binnen de huidige Europese structuur niet is voorzien, kunnen 'de Franse voorstellen er als het ware bovenuit gaan'. Zaak is volgens hem dat er tijdens de conferentie moet worden gestreefd naar een beginselbesluit. Maar het mag geen afbreuk doen aan de bestaande Europese verdragen en instellingen.³¹⁰ Fock, die Kymmell attendeert op het stuk, noemt Schuyt sarcastisch 'Europa-enthousiast', en keurt een dergelijk optreden van een Nederlands Tweede Kamerlid af. Ook de oprechtheid van Schuyt wordt in twijfel getrokken. 'Heeft Schuyt misschien een baan aangeboden gekregen via het Comité Monnet in het politieke secretariaat, dat de Fransen voor ogen staat?'³¹¹

De Nederlandse pers blijft in de weken na de conferentie van Parijs goed bewerkt worden door de persdienst van Buitenlandse Zaken. Zodoende proberen Luns *cum suis* het positieve beeld dat direct na afloop tijdens de persconferentie op de Nederlandse ambassade was ontstaan in stand te houden. Wel is er direct in de buitenlandse pers kritiek op de houding van Nederland. Ook de contradictie in het Nederlandse standpunt komt in buitenlandse commentaren door. 'Het is niet verdedigbaar enerzijds plannen van De Gaulle af te wijzen omdat zij aan de supranationaliteit en de integratie afbreuk doen en anderzijds zich bij een intergouvernementele approach in de richting van een confederatie neer te leggen om Engeland bij dit geheel te kunnen betrekken'.

'Waarom faalde de Benelux in Parijs?' Is dé vraag die door buitenlandse pers wordt gesteld, en die ook in Den Haag op vele lippen brandt. Waarom wist Nederland niet vóór de conferentie meer deelnemers tot een positieve integratiebenadering van het Nederlandse constructieve plan te krijgen?³¹² Luns wist dat het antwoord vooral in centraal Afrika lag, maar kon daar in het openbaar niets mee. De buitenlandse

³⁰⁹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2854, verklaring Burger, Romme en Bruins Slot namens het Comité-Monnet, 4 november 1958.

³¹⁰ W. Schuyt, Europa's politieke integratie, in *Buitenhof*, december 1960. NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2855, memo van Fock aan Kymmell, 7 december 1960.

³¹¹ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2855, memo van Fock aan Kymmell, 7 december 1960.

³¹² NL-HaNA, KMP, 2.03.01, invnr. 2856, notitie Schmelzer aan De Quay, 15 februari 1960.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

perscommentaren zorgen er toch voor dat ook in Nederlandse kranten een week na de conferentie woorden als 'geïsoleerd' te lezen zijn, en brokkelt het 'ferme optreden' van Luns af.

In de te vormen studiegroep waar de ministers van Buitenlandse Zaken nog verder over gaan praten, zullen de onderwerpen over de fusie der executieven, en de directe verkiezingen plus uitbreiding van het Europese parlement verder moeten worden ingebracht en uitgewerkt. Belangrijkste speerpunt in de standpuntbepaling van de Nederlandse regering blijft echter de deelname van het VK aan de politieke onderhandelingen, ook als voorbereiding op een toekomstig toetreden van de Britten tot de drie Gemeenschappen.³¹³ De Bondsrepubliek laat gedurende de voorbereidende onderhandelingen over de studiegroep al 'vriendschappelijk' aan Nederland weten, dit voorstel niet in de studiegroep in te brengen vanwege de geringe steun.³¹⁴ Dat had De Gaulle in een persoonlijk onderhoud met Luns gedurende de conferentie ook al aangegeven. Waarom pleiten voor deelname van het VK terwijl er vanuit die kant eigenlijk geen enkel initiatief komt dat neigt naar het willen deelnemen aan de politieke overleggen dan wel een vraag tot toetreding van de EEG?³¹⁵ De Gaulle kan dan nog niet weten dat er snel positief nieuws voor Nederland uit Londen zal komen.

Als de top van Parijs iets duidelijk had gemaakt op het gebied van de Nederlandse geopolitieke positie en het eigen buitenlandse beleid, is het wel een duidelijke keuze voor de VS, en een sterk trans-Atlantisch bondgenootschap inclusief de Zes. Ondanks de 'comfortabele' consultaties in de afgelopen maanden met de ministers van Buitenlandse Zaken in EEG verband. Washington is nog altijd de plek waar de beslissingen over de toekomst van Nieuw-Guinea genomen worden. In Den Haag heeft men duidelijk geen behoefte aan een geen gezamenlijk Europees standpunt over deze kwestie.

³¹³ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 411, notulen 17 maart 1961.

³¹⁴ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1375, ontvangen codebericht Linthorst Homan, nr. 57, 17 februari 1961, II.

³¹⁵ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, invnr. 1627, verzonden codebericht Luns, nr. 16, 14 februari 1961, II.

5

EEN VOORLOPIG EINDE (1961-1962)

De jaren 1961 en 1962 zoals die zich ontvouwen na de Europese top van Parijs zouden zich geopolitiek kenmerken door verschillende crises die hun hoogte- of dieptepunt beleefden. In Congo kwam er een definitief einde aan de eerste regering onder leiding van Patrice Lumumba, waarna het land in de decennia die volgden ten prooi zou vallen aan dictatuur en burgeroorlog, inclusief de driftige bemoeienis van de twee supermachten. De Belgische politieke invloed in zijn voormalige kolonie kwam daarmee nagenoeg ten einde. Na het mislukken van de Geneefse conferentie tussen de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en de Sovjet-Unie in 1960, en toen het bilaterale overleg in juni 1961 tussen Kennedy en Sovjet leider Nikita Chroetsjov over de situatie in Berlijn ook niets opleverde, besloten Chroetsjov en leider van de communistische partij in Oost-Duitsland, Walter Ulbricht om in augustus 1961 een muur te bouwen tussen de Oostelijke en de Westelijke bezettingszones van de stad. Te veel hoog opgeleide jongeren zouden via West-Berlijn naar de Bondsrepubliek vluchtten. Het tegengaan van deze *braindrain* was een van de voornaamste redenen voor de bouw van de 'Berlijnse muur'. Daarmee kwam de tweede Berlijn crisis tot een voorlopige climax.

Begin januari 1961 had een meerderheid van de Franse bevolking zich via een referendum uitgesproken voor onafhankelijkheid van Algerije waarmee de onafhankelijkheidsoorlog tussen Frankrijk en zijn belangrijkste kolonie tot een einde kwam. Na de Evian akkoorden in maart 1962 verkreeg de nieuwe Algerijnse regering

onder leiding van FLN leider Achmed Ben Bella, volledige onafhankelijkheid en soevereiniteit over het grondgebied van Frankrijks belangrijkste kolonie.

In januari 1961 vinden er ook lokale ‘parlementsverkiezingen’ plaats in Nieuw-Guinea. De inheemse bevolking kan zo voor een deel de leden van de Nieuw-Guineeraad kiezen die de uiteindelijke onafhankelijkheid binnen tien jaar moet voorbereiden. De raad maakt onderdeel uit van ‘het plan Luns’ waarmee de Nederlandse regering de status van Nieuw-Guinea probeert veilig te stellen voordat Indonesië er aanspraak op zou kunnen maken. Het belangrijkste onderdeel van het Nederlandse plan is om na uitdrukkelijk verzoek van de VS, het bestuur over Nieuw-Guinea te internationaliseren. Dit ‘plan Luns’ en de gevolgen daarvan leiden tot de grootste militaire en politieke spanningen tussen Nederland en Indonesië sinds de laatste politionele actie van december 1948.

De toekomst van de Europese politieke en economische integratie lijkt met het instellen van de studiecmissie Fouchet en de uitkomst van de topconferentie in Bonn en Bades Godesberg, voor alle lidstaten bevredigend. Maar eigenhandig ingrijpen van Charles de Gaulle in de uitkomsten van het eerste rapport van de Fouchet Commissie, en het eendrachtige optreden van de Nederlandse en Belgische ministers van Buitenlandse Zaken inzake een toekomstige Britse rol binnen het Europa van de Zes, leidt tegen het einde van 1962 het ook binnen Europa tot een crisis.

5.1 ‘Internationalisation’ tegen wil en dank

Twee maanden na de conferentie van Parijs vertrekt Luns voor een ontmoeting met de in januari 1961 aangetreden Amerikaanse president Kennedy naar Washington. Nadat dit gesprek al eens is uitgesteld, kan het nu toch nog plaatsvinden voordat Soekarno - zeer tegen de zin in van de Nederlandse regering - ook door Kennedy ontvangen gaat worden. Terwijl de regeringsleiders en de ministers van Buitenlandse Zaken zich begin februari 1961 opmaken voor de Europese top in Parijs, komt de Congocrisis tot een voorlopig bloedig dieptepunt.

Premier Patrice Lumumba was na een verloren machtsstrijd met president Kasavubu, onder huisarrest geplaatst in Leopoldville. Tijdens een vluchtpoging wordt hij gearresteerd, naar de afvallige provincie Katanga getransporteerd en daar met hulp en medeweten van de CIA geëxecuteerd.³¹⁶ Lumumba’s flirt met de SU, eerst nog

³¹⁶ L. de Vos, E. Gerard, P. Raxhon, J. Gérard-Libois, *Lumumba: De complotten? De moord* (Leuven 2004), zoals geciteerd in Van Reybroeck, *Congo*, 327.

EEN VOORLOPIG EINDE

gebroederlijk met Kasavubu, was hem uiteindelijk fataal geworden. De VS wil koste wat het kost Congo in het westerse kamp houden, en dat is voorlopig gelukt.

Voor Luns is de crisis in Congo en de inmenging van de SU in dat conflict nog steeds het ideale doemscenario dat hij op de situatie in Nieuw-Guinea kan plakken. Is niet de PKI de meest vurige voorstander om via militair geweld van Nieuw-Guinea West-Irian te maken? En groeit de invloed van de communisten niet steeds meer binnen de Indonesische politiek? Als Nieuw-Guinea zou ‘vallen’, dan betekent dat een vrijbrief voor de marxisten in Noord-Vietnam, Laos en Singapore.³¹⁷ Maar Kennedy en zijn minister van Buitenlandse Zaken Rusk zijn niet onder de indruk van de vergelijking. Zij neigen er naar om deze kwestie toch via *internationalisation*, in dit geval via een *VN-trustschap* op te lossen. Deze optie is zeker ook al voor 1961 ter sprake gekomen in de overleggen tussen Den Haag en Washington, maar de Nederlandse regering ligt er juist veel aan gelegen om de VN en de Veiligheidsraad buiten deze kwestie te houden. Een meerderheid in het kabinet vindt het ook begin 1961 nog steeds een binnenlandse aangelegenheid, een argument dat Frankrijk ook veelvuldig had toegepast in VN-verband als het ging om de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog.³¹⁸

In januari 1961 brengen de Indonesische minister van defensie en chef-staf Nasution samen met zijn collega van Buitenlandse Zaken Soebandrio een bezoek aan Moskou. Zij willen namens Indonesië daar zware wapens kopen en hebben een zak geld meegenomen van 500 miljoen dollar. Die wapens zijn volgens Soebandrio nodig om de Nederlandse dreiging vanuit Nieuw-Guinea in te dammen. Chroetsjov gaat er maar wat graag in mee, en spreekt zelfs bij een receptie ter ere van zijn Indonesische gasten dat de nieuwe leiders van de derde wereld zich afwenden van de VS en nu hun heil zoeken bij de SU. ‘Het is gedaan met de Nederlandse overheersing van Nieuw-Guinea’ eindigt de Sovjet leider luidkeels zijn toespraak.³¹⁹

Dit soort verhalen bereikt ook Den Haag en Washington, en de Sovjet toenadering zorgt vooral in Washington voor onrust. De regering Kennedy wil dan ook graag Nederland ongevraagd advies geven inzake de toekomst van het conflict. In *the Oval Office* van het Witte Huis verneemt Luns bij zijn bezoek in maart 1961, welke ideeën inzake Nieuw-Guinea de regering Kennedy heeft. Nederland zou zijn soevereiniteit over het Zuidoost-Aziatische gebied in eerste instantie moeten overdragen aan een trustschap onder supervisie van de VN, waarna het trustschap dan toezicht zou houden op de emancipatie van de Papoea’s en hun zelfbeschikkingsrecht. Want dat

³¹⁷ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, inv 413, notulen 30 maart 1961.

³¹⁸ Stol, *De enige zekere bondgenoot*, 21.

³¹⁹ M. Bossenbroek, Russische Duikboten voor Nieuw-Guinea, *Historisch Nieuwsblad*, 11/2013, 42.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

was toch immers het belangrijkste punt voor Nederland als het ging om de toekomst van Nieuw-Guinea?³²⁰ Uiteindelijk zou het trustschap dan de soevereiniteit moeten overdragen aan Nieuw-Guinea zelf. Indonesië moest volgens Kennedy bij dit proces echter niet buitengesloten worden. Het beste zou toch zijn als Nederland en Indonesië toch samen, al dan niet met de hulp van anderen, tot een diplomatieke oplossing van het conflict zouden komen. Als de Nederlandse regering dacht dat de VS de Zevende vloot als drukmiddel tegenover Djakarta zou gaan gebruiken, dan hadden ze dat mis. Indonesië moest binnen het westerse kamp worden gehouden, en de VS had wat dat betreft zijn handen al vol genoeg aan het terugdringen van de communistische invloeden in Laos en Zuid-Vietnam.³²¹

Na een aanvankelijk fel afwijzen van dit plan, met als argument dat Den Haag Washington aan de vooravond van het overleg helemaal niet had gevraagd om met een oplossing van de kwestie Nieuw-Guinea te komen, gaat Luns na een nacht slapen alsnog akkoord om onderhandelingen te starten over een toekomstig trustschap onder auspiciën van de VN. Hij ziet zelf een platform voor zich waarin de VS, het VK, Australië en Nederland gezamenlijk het voorstel zouden voorbereiden. *Undersecretatry of state* Chester Bowles vindt dat geen goed idee. Hij verwijst Nederland naar de 'normale' bilaterale onderhandelingen. Luns maakt verder duidelijk dat de Nederlandse regering en parlement geen trustschap zullen aanvaarden zonder dat Nederland daar zelf ook een rol in speelt. Dat zou alleen maar Congo-achtige taferelen gaan opleveren. En om de vereiste 2/3 meerderheid in de Staten Generaal te krijgen voor de benodigde grondwetswijziging, zou Indonesië in ieder geval helemaal geen rol binnen het trustschap moeten gaan spelen.³²² Twee dagen later zit hij met VN secretaris-generaal Hammerskjöld aan tafel in New York om het trustschap-voorstel te bespreken.

Op het einde van het overleg komen de EEG en 'de plannen van De Gaulle' aan de orde. Kennedy geeft te kennen voorstander te zijn van grotere Britse betrokkenheid en verdere integratie, dus wat dat betreft past het prima binnen het Nederlands standpunt. Anderzijds geeft de Amerikaanse president aan ook sympathiek te staan tegenover de Europese plannen van De Gaulle. Luns vermoedt hier de hand van

³²⁰ FRUS 1961-1963, XXIII, p.352-360. ABZ, Washington 912.13 NNG politieke aangelegenheden; aantekening E. Schiff, 10 maart 1961. NAUSW RG 83 3012A 1959-61 box 22 folder 320 US/Netherlands: Baudry aan Service, 19 april 1961. Zoals geciteerd in Kersten, *Luns*, 266.

³²¹ ABZ, Washington 912.13 NNG politieke aangelegenheden; minute telegram Van Roijen, 290, 10 april 1961. Zoals geciteerd in Kersten, *Luns*, 266.

³²² NL-HaNA, AJL, invnr. 1147, 10 maart 1961. NIB 1950-1963; 7064. NAUSW RG59 CDF 1960-63 656.9813 box 1352; MemCon Bowles-Luns, 11 april 1961. Zoals geciteerd in Kersten, *Luns*, 267.

Monnet, die een goede relaties onderhoud met Kennedy en zijn medewerkers.³²³ Niet alleen als het gaat om Nieuw-Guinea maar ook inzake steun te zoeken tegen de Franse plannen is Washington in het voorjaar van 1961 nog steeds één van de Nederlandse troeven. Toch blijft een duidelijk *no* tegen verdere politieke integratie volgens de Franse voorstellen uit. Zoals ook al in het najaar van 1960 Maar de Amerikaanse regering verwacht dat Nederland in Bonn, tijdens de conferentie van regeringsleiders, uiteindelijk wel door de knieën zal gaan als blijkt dat geen van de Zes hen zou steunen inzake toetreding van het VK. De Nederlandse regering zal dan dus uiteindelijk wel instemmen met de politieke consultaties, aldus de Amerikaanse analyse van de situatie. Het is daardoor mede te verklaren dat in maart vanuit Washington nog geen haast wordt gemaakt om openlijk de ‘bescheiden’ Franse voorstellen van een tegengeluid te voorzien.³²⁴ Uitkomst van het Nederlandse bezoek aan Washington was dus wederom geen officiële Amerikaanse steun, zowel inzake Nieuw-Guinea als in Europa tegen de plannen van De Gaulle.

5.2 Wachten op geschenk uit de Londense hemel

De *Monnet men*, binnen de regering Kennedy zorgen er een aantal maanden na het bezoek van Luns voor dat Nederland een ‘geschenk uit de hemel’ krijgt, namelijk een officieel verzoek van de Britse regering voor toetreding tot de EEG.³²⁵ Tijdens het bezoek van de Britse premier MacMillan aan Kennedy een maand nadat Luns de Atlantische oceaan is overgestoken, wordt het toetredingsverzoek door de Amerikaanse president nadrukkelijk positief geadviseerd. De VS wil voorkomen dat Europa in de nabije toekomst nog meer verscheurd gaat worden tussen de Zes en de Zeven.³²⁶ Een mogelijk toekomstig Brits verzoek is dan ook al maanden gesprekstof in Londen zelf. Was er aan de zijde van MacMillan nog enige twijfel dan zorgt de meer activistische Europa politiek van de nieuwe regering ten opzichte van de periode Eisenhower er mede voor dat hij in april 1961 wordt overtuigd. En zo kunnen de Zes binnenkort een toetredingsverzoek uit Londen verwachten Deze nog geheime toezegging van de Britse premier aan de Amerikaanse president, bereikt in de maanden die volgen mondjesmaat Den Haag.

³²³ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, invnr. 413, notulen 20 januari 1961.

³²⁴ Ibidem.

³²⁵ Segers, *Diep Spel*, 164, 171-172, 180-183.

³²⁶ Segers, *Reis naar het continent*, 148.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

Charles de Gaulle krijgt op 8 januari 1961 een positieve bevestiging van het Franse volk over de toekomst van Algerije zoals hij die voor ogen had. Met een meerderheid van 75% wordt door zowel door de inwoners van Frankrijk als Algerije in een referendum gekozen voor de onafhankelijkheid van Algerije. De officiële onderhandelingen tussen de politieke vertegenwoordigers van het FLN, de *Gouvernement provisoire de la République algérienne* (GPRA) en de Franse regering kunnen van start gaan in Evian. De uitkomsten van deze besprekingen zijn behoorlijk negatief voor Frankrijk en het toekomstige Algerije dat De Gaulle voor ogen heeft. Vrijwel alle relaties tussen het moederland en zijn kolonie zouden na de soevereiniteitsoverdracht worden doorgesneden. Wat dat betreft toonde die toekomstige relatie wederom veel gelijkenis met de neokoloniale problematiek van Nederland, en zijn relatie met Indonesië vanaf 1950. De uitkomst van het referendum maakt in ieder geval dat De Gaulle vanaf het voorjaar van 1961 zijn handen vrij heeft om zich bezig te houden met Europa. Dat de Franse president zichtbaar opgelucht is, valt ook de Britse premier MacMillan op wanneer hij De Gaulle eind januari in Rambouillet ontmoet.³²⁷

Vanuit Londen via Brussel komt in de week na de top van Parijs, Luns het nieuws onder ogen dat in Britse regeringskringen men zich nu toch erg bezighoudt met het Europese vraagstuk, en zelfs een verzoek tot toetreding van de EEG is thema van gesprek. Dat is zeer welkom nieuws in Den Haag nog voordat de studiecmissie van start gaat. Onder leiding van de oud Franse ambassadeur in Kopenhagen Michel Fouchet moeten afgevaardigden van de Zes tot een werkbaar compromis komen inzake de toekomstige politieke samenwerking. Basis voor de Nederlandse strategie binnen de commissie-Fouchet is en blijft via eigen voorstellen tegenwicht te bieden aan de Franse plannen. Konden tijdens de top in Parijs van Februari 1961, de Nederlandse voorstellen nog niet besproken worden, de Fouchet-commissie lijkt daar nu het ideale platform voor. In het kader van de 'positieve these', blijft Nederland dus voorstander van de fusie van de drie bestaande gemeenschappen onder koepel van de EEG. Daarnaast wil de Nederlandse regering directe verkiezingen voor het Europees parlement, met daaraan gekoppeld uitbreiding van het aantal zetels in dat parlement, en een versnelde uitvoering van de Verdragen van Rome.

Al snel blijkt dat de positie van Nederland ook in de commissie Fouchet geïsoleerd is. Nu er steeds gunstiger berichten vanuit Londen komen over proactieve initiatieven van de Britse regering en zelfs een mogelijk toetredingsverzoek, zwakt onderhandelaar Van Tuyl tot Seerooskerken namens de Nederlandse regering de deelname-eis van het

³²⁷ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, inv 1383 ontvangen codeberichten Bentinck 42, 1 februari 1961.

EEN VOORLOPIG EINDE

VK binnen de commissie af. Voorlopig zou Den Haag genoeg nemen met WEU-raadsbijeenkomsten, uiteraard met deelname van het VK, voorafgaand aan de bijeenkomsten van regeringsleiders, staatshoofden en ministers van de Zes. Dat compromis lijkt voor alle leden van de commissie aanvaardbaar. Dit voorstel komt echter pas nadat de commissie eind april al het eerste ontwerprapport heeft afgeleverd. Na overleg in de ministerraad wordt naast het WEU-compromis, ook afgesproken dat Nederland zich blijft verzetten tegen een permanent secretariaat gekoppeld aan de politieke consultaties.³²⁸

Dat Nederland pas na het conceptrapport met nieuwe voorstellen komt, heeft naast de inhoud van het rapport ook wederom te maken met de tactiek van de vertraging, of te wel het boeken van tijdswinst. Tijd die gebruikt kon worden om het VK verder te polsen en te bewerken, inzake hun toetreding tot het Europa van de Zes. Den Haag weet dan nog niet van de toezegging van MacMillan aan Kennedy en gist nog naar de vorm van toekomstige Britse participatie. Gaat het om toetreding tot de EEG? Of alleen om deelname aan de eventuele nieuwe politieke structuur? Of beiden? Of zou het voorlopig alleen gaan om een vernieuwde vrijhandelsassociatie?

Tijdens de top van Parijs was afgesproken dat half mei in Bonn, tijdens een nieuwe top, verder gesproken zou worden over de Franse voorstellen.³²⁹ De Fouchet-commissie zou tegen die tijd ook zijn definitieve rapport klaar hebben. Den Haag wil echter dat de nieuwe Nederlandse voorstellen verder uitonderhandeld zouden worden in de commissie. Dat betekent dat half mei geen definitief rapport opgeleverd kan worden.³³⁰ Luns overtuigt begin mei tijdens een periodieke ontmoeting zijn vijf collega's ervan, om inderdaad de conferentie van Bonn uit te stellen zodat dan wel het rapport van de commissie Fouchet op tafel ligt. Couve de Murville voegt toe dat naast uitstel er voorafgaand aan de conferentie er ook al overeenstemming zou moeten zijn bereikt over het rapport van de commissie, zodat een herhaling van Parijs dit keer vermeden wordt. Het uitstel heeft deels ook te maken met de Berlijnscrisis die steeds meer internationaal de aandacht opeiste. Von Bretano merkt op dat juist nu een gesloten front tegenover de SU van grote noodzaak is.³³¹

Om toch niet alleen afhankelijk te zijn van de snelheid van handelen uit Londen, moet er aan Nederlandse zijde voor de top van Bonn ook op andere wijze geprobeerd worden om meer steun te vergaren en zo uit het isolement te geraken. Luns vindt en krijgt die steun van een oude getrouwe, de nieuwe Belgische minister van

³²⁸ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, inv 413, notulen 17 maart 1961.

³²⁹ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, inv 413, notulen 28 april 1961.

³³⁰ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, inv 413, notulen 19 mei 1961.

³³¹ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, inv 1375, ontvangen codebericht Linthorst Homan, 23 mei 1961.

Buitenlandse Zaken, Paul Henri Spaak. Toetreding van het VK, in ieder geval tot het politieke overleg, wordt nu ook gesteund door België, maar om andere redenen dan Nederland. Spaak ziet het *Europe des patries* van De Gaulle als een overgangsfase naar een meer confederatieve vorm. Vandaar dat hij namens de Belgische regering niet absoluut tegen de Franse plannen voor politieke consultatie is. Hij probeert dan ook bij het Benelux-overleg voorafgaand aan de top in Bonn Luns te overtuigen niet te rigoureus te pleiten voor de eis dat binnen het toekomstige politieke overleg geen besluiten genomen mogen worden. Volgens de Nederlandse eis zouden beslissingen alleen na de politieke consultaties binnen NAVO-verband plaatsvinden.³³²

5.3 Het compromis van Bonn

De conferentie van Bonn vindt uiteindelijk plaats op 18 juli. Luns tracht tot die tijd nog meer steun te vergaren bij de overige lidstaten, het VK en in Washington, maar doordat hij op 14 juni tijdens een Tweede Kamerdebat in elkaar zakt, en daarna vanwege oververmoeidheid absolute rust moest houden, zit dat er niet meer in. Met weer een geheel fitte Luns, die samen met De Quay namens Nederland aan de onderhandelingstafel zit, bereiken de Zes nu wel overeenstemming over de gemeenschappelijke verklaring inzake de toekomst van Europa en de politieke integratie. Een Italiaans compromis biedt uiteindelijk uitkomst.³³³ Belangrijkste terugkerende punten, zowel aan de conferentietafel en in het communiqué zijn de eventuele deelname en toetreding van het VK (*préalable anglais*) en andere ‘derde’ landen, de NAVO en de toekomst van de Europese gemeenschappen. Alle lidstaten, inclusief Nederland en Frankrijk zijn bereid tot compromissen. Hoewel De Gaulle eigenlijk niets wil toegeven, kan er aan het einde van de dag toch een gezamenlijke verklaring uitgaan;

‘Les chefs d’Etat ou de Gouvernement de la République d’Allemagne, de la Belgique, de la France, de l’Italie, du Luxembourg, et des Pays-Bas.

Désireux d’affirmer les valeurs spirituelles et les traditions politiques qui forment leur patrimoine commun,

³³² NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, inv 1628, verzonden codebericht, Luns, 9 juni 1961; NL-HaNA, KMP, 2.03.01, inv 2856, memorandum Spaak, 15 juni 1961; NL-HaNA, KMP, 2.03.01, inv 2856, notitie Van Houten aan ministerraad, 29 juni 1961.

³³³ NL-HaNA, BZ/CA 55-64, 2.05.118, inv 1628, verzonden codebericht Luns, 32, 7 juli 1961.

EEN VOORLOPIG EINDE

unis dans le conscience des grandes tâches que l'Europe est appelée à remplir au sein de la communauté des peuples libres pour sauvegarder la liberté et la paix dans le monde,

soucieux de renforcer les liens politiques, économiques, sociaux et culturels qui existent entre leurs peuples, notamment dans le cadre des Communautés Européennes, et d'unifier l'Europe pour le bien tous,...

souhaitant l'adhésion aux Communautés Européennes d'autres Etats européens, prêts à assumer dans tous les domaines les mêmes responsabilités et les mêmes obligations,

Ont décidé :

...de tenir, à intervalles réguliers, des réunions (des chefs d'Etat ou de Gouvernement), qui auront pour objet de confronter les vues, de concerter les politiques et de parvenir à des positions communes afin de favoriser l'unité politique de l'Europe et de contribuer (à l'affermissement) de l'Alliance Atlantique à laquelle l'Europe se doit de participer avec le plein sentiment de ses responsabilités. Les dispositions pratiques nécessaires sont prises pour préparer ces réunions...'³³⁴

Zowel Nederland als Frankrijk kunnen uit deze verklaring hun gewenste uitkomst halen. Er gaan periodieke overleggen plaatsvinden zoals het oorspronkelijk Franse plan beoogt, maar wat daar zou worden besproken of beslist stond niet specifiek benoemd. Voor Nederland is het belangrijk dat de eenheid van Europa binnen het Atlantisch bondgenootschap wordt benoemd, en dat ook het streven was om 'derde' landen binnen de huidige gemeenschappen op te nemen. De naam 'Verenigd Koninkrijk' wordt mede op instigatie van Frankrijk niet expliciet in de verklaring genoemd, en dat kan toch als een Nederlandse nederlaag worden beschouwd, aangezien er wel is ingestemd met periodieke politieke overleggen zonder daar nu iets concreets voor terug te hebben gekregen zoals een uitspraak over toetreding van het VK. Verder is besloten om de commissie Fouchet meer tijd te geven om verder te onderhandelen, om tot een concreet plan te komen. Op de conferentie blijkt toch dat de inhoud van het rapport zoals de commissie dat een aantal weken ervoor heeft opgeleverd, te mager is om direct concreet van start te kunnen gaan met de politieke consultaties.

³³⁴ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, inv 2871, concept verklaring De Quay, 18 juli 1961.

5.4 Franse desillusies

Op 31 juli 1961 maakt de Britse regering via premier MacMillan officieel bekend dat zij een verzoek gaan indienen voor de toetreding van het VK tot de EEG. Deze datum is bewust gekozen want tijdens de WEU-raad van 1 augustus kan dit voorstel besproken worden. Zo kan het VK direct peilen hoe de Zes tegenover de aanvraag staan.³³⁵ Het toetredingsverzoek is een geschenk uit de hemel voor Nederland en zijn onderhandelingspositie binnen de Zes, maar komt te laat voor het eindrapport van de commissie Fouchet. Tot verassing van velen inclusief De Gaulle komt de commissie op 19 oktober 1961 met een volledig ontwerpverdrag, het zogenaamde *Fouchet-plan*. Dat verdrag voorziet in een onomkeerbare (confederale) samenwerking die bedoeld is om tot een gezamenlijk Europees buitenlands- en veiligheidsbeleid te komen, als mede nauwe culturele samenwerking, via regelmatige bijeenkomsten en conferenties op het niveau van ministers van Buitenlandse Zaken en ondersteund door een politieke commissie van hooggeplaatste ambtenaren van de verschillende betrokken ministeries. In dit plan, dat ook de handtekening draagt van de Nederlandse onderhandelaar van Tuyl van Serooskerken, blijft van de oorspronkelijke Nederlandse uitgangspunten erg weinig over. Alleen het verzet tegen een nieuw secretariaat lijkt effect te hebben gesorteerd.³³⁶ Verder zijn alle overeengekomen compromissen zoals besproken in Bonn uiteraard ook in het rapport verwerkt.

Opvallend genoeg is het niet de Nederlandse regering die zich als eersten tegen dit *Fouchetplan* keert, het is Charles de Gaulle zelf die vindt dat het te veel af is gedreven van zijn ambitie om te komen tot een 'politieke unie'. Het proces heeft volgens hem te lang geduurd. Namens de Franse regering brengt hij eigenhandig veranderingen aan in het plan, en brengt dat vervolgens naar buiten onder de naam *Fouchet II*. Onder meer alle verwijzingen naar NAVO worden geschrapt. Daarbij zou de politieke unie ook over economische samenwerking moeten gaan, en niet alleen politiek.³³⁷ Deze botte solistische actie levert logischerwijs behalve van Nederland ook ernstige kritiek op van andere lidstaten, waaronder België en belangrijker in het geval van Frankrijk, de Bondsrepubliek.

Wanneer 1961 overgaat in 1962 en er moeizaam verder onderhandeld wordt over het *Fouchetplan*, zijn het de Benelux-partner Nederland en België, in de personen van Luns en Spaak, die het verzoek van Britse toetreding tot de EGG met beide handen

³³⁵ NL-HaNA, KMP, 2.03.01, inv 2856, memo van Luns aan De Quay, 28 juli 1961.

³³⁶ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, inv 414, notulen 20 oktober 1961.

³³⁷ G.H. Soutou, *L'Alliance incertaine* (Paris: Fayard 1996) 190-192, zoals geciteerd in Segers, *Preparing Europe for the unforeseen*, 27.

EEN VOORLOPIG EINDE

aangrijpen, en het direct koppelen aan het Fouchet-plan. Daarmee kan *Fouchet* aantonen dat het inderdaad ook bedoeld is om het toetreden van ‘derden’ te bevorderen, zoals ook afgesproken en genoteerd in de eindverklaring van Bonn. En dat het geen exclusief verdrag is louter bedoeld om de bilaterale relatie tussen Frankrijk en de Bondsrepubliek te sublimeren waarbij de andere vier alleen braaf mee kunnen knikken.³³⁸ Met de *prealable Anglais* heeft Luns een ideaal middel in handen om de Europese ambities van Frankrijk te temperen. De Gaulle probeert in het voorjaar van 1962 nog in een laatste ultieme poging ‘zijn plannen’ met hulp van de Bondsrepubliek te redden, maar dat heeft geen zin meer.

Spaak en Luns verzekeren de andere vier tijdens het overleg van de ministers van Buitenlandse Zaken op 17 april 1962, dat zowel Nederland als België geen enkel verdrag gaat ondertekenen of ratificeren waar het VK niet betrokken bij zou zijn. De Gaulle weet dan dat zijn ideale Europa niet gerealiseerd gaat worden. Hij zegt daar later over;

Si l'Union des six États n'avait pas été rejetée par les Belges et les Hollandais, quelle force aurait eue l'Europe! Quel dommage... Quelle sottise...³³⁹

Tijdens een wederom beruchte persconferentie gehouden op 15 mei 1962 valt De Gaulle het Europa van de Zes hard aan. Het is te bureaucratisch, en communautaire integratie kan niet het hoofddoel zijn, dat is niet Europees. Hij laat zich tijdens die persconferentie niet expliciet uit over toekomstige Britse toetreding. Dat doet hij wel op 14 januari 1963, wanneer hij met een stellig *non* zijn veto uitspreekt over Britse toetreding. Daarna volgt een ernstige waarschuwing aan zijn ‘mede Europeanen’ over een te grote invloedrijke Atlantische gemeenschap, die de Europese belangen niet genoeg behartigt. De Gaulle verwijst ook naar de posities van het VK en de VS gedurende de laatste Berlijnscrisis.³⁴⁰

Acht dagen later zetten de Franse president en de Duitse Bondskanselier hun handtekening onder een controversieel Frans-Duitse vriendschapsverdrag. Europese integratie moet weer ondergeschikt worden gemaakt aan de Koude Oorlog. Daarmee keert De Gaulle dus terug naar zijn eerste strategie voor Europa. ‘Zijn’ politieke unie was definitief van de baan. Europa zou voorlopig ‘gewoon’ doorgaan op de weg van de *Verdragen van Rome*. De weg die Nederland zo fier en graag bewandelde, tot het

³³⁸ Centre d'histoire des Sciences Po, Parijs (CHSP) 2 DE69 dossier Europe des Six projets de traité 1961-19762 ; verslag vergadering ministers van Buitenlandse Zaken, 15 december 1961, zoals geciteerd in Kersten, *Luns* 304.

³³⁹ A. Peyrefitte, *C'était De Gaulle, La France redevient la France* (Fayard 1994) 111.

³⁴⁰ Wesseling, *De man die nee zei*, 243.

moment dat in mei 1958 De Gaulle opnieuw de machtigste man van Frankrijk werd. Uiteindelijk bleef de weg van Rome het pad dat door de Zes verder bewandeld zou worden. Het voorlopige einde van de politieke integratie kan als een Nederlandse overwinning worden beschouwd, maar zolang het VK nog niet bij Europa hoorde, bleef het steeds uitkijken voor Franse obstakels op de weg van Rome.

5.5 Winst en verlies

Hoe anders gaat het met het andere grote Nederlandse onderwerp in zijn buitenlandse politiek dat zich afspeelt aan de andere kant van de wereld, Nieuw-Guinea en de relatie met Indonesië. Nadat Kennedy zelf in maart 1961 aan Luns duidelijk maakt, dat de VS groot voorstander is van een zogenaamd trustschap, al dan niet onder vlag van de VN, ontkomt de Nederlandse regering er niet aan om serieus te gaan werken aan een plan tot internationalisering van de kwestie Nieuw-Guinea. Binnen het kabinet is al voor 1961 regelmatig over internationalisering van de kwestie gesproken. Loslippigheid over dit onderwerp heeft premier De Quay in het voorjaar van 1960 zelfs bijna zijn politieke hoofd gekost.

Met de Indonesische toenadering tot Moskou, en de start van de levering van zware Sovjetwapens in juli 1961 aan de Indonesische regering, is de kwestie Nieuw-Guinea al steeds meer het speelterrein geworden van de supermachten, zoals ook al eerder met Congo, in Noord-Afrika en het Midden-Oosten was gebeurd. Nieuw-Guinea is dus al 'internationaler' geworden, maar op een andere wijze dan Den Haag dat eigenlijk voor ogen heeft. Uiteindelijk vertrekt Luns begin september 1961 naar New York om daar 'zijn' plan te proberen door de Algemene Vergadering van de VN te loodsen. Het 'plan Luns', heeft als kern de uiteindelijke zelfbeschikking van de Papoea bevolking, het binnenlands bestuur zou op den duur overgedragen worden aan de nieuw te vormen *Nieuw-Guineeraad*, de economische en sociale zorg en ontwikkeling van het gebied zouden worden overgedragen naar een internationaal gezagsorgaan, bij voorkeur onder toezicht van de VN.³⁴¹ De exacte invulling van een dergelijk *trustschap* zou dan de inzet van onderhandelingen moeten zijn.

De Nederlandse regering heeft al in januari 1961 het goede voorbeeld gegeven door 'parlementsverkiezingen' in Nieuw-Guinea te organiseren. Daarmee probeerde Den Haag internationaal een serieus signaal af te geven; Het was de Nederlandse regering dus echt niet te doen om op basis van neokoloniale politiek en sentimenten

³⁴¹ L. Giebels, *Soekarno President, een biografie 1950 – 1969* (Amsterdam 2001) 253–254.

vast te houden aan het laatste stukje Nederlands-Indië. Dit initiatief van Nederland kan nationaal en internationaal rekenen op gefronste wenkbrauwen. Is de Papoea bevolking dan nu al ontwikkeld genoeg om zelf hun vertegenwoordigers te kiezen? Er waren zeker ‘ontwikkelde’ Papoea’s maar die concentreerden zich rondom de hoofdstad Hollandia. Daar werd ook aan politieke partijvorming gedaan. Het binnenland was echter nog lang niet ontwikkeld genoeg om daar te kunnen spreken van ‘echte’ verkiezingen. Uiteindelijk komt er dan ook geen echt parlement, maar op basis van de uitslag wordt in april de Nieuw-Guineeraad gevormd waarin een combinatie van Nederlandse bestuurders en vertegenwoordigers van de inheemse bevolking zitting neemt.³⁴²

De Nieuw-Guineeraad die een grote rol speelt in het ‘plan Luns’ is dus al een feit wanneer Luns in september te New York een meerderheid binnen de VN wandelgangen probeert te vergaren voor ‘zijn’ plan. Wat betreft de internationalisering blijft de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken een voorkeur houden voor een trustschap onder VN vlag. Dat zou de ideale buffer vormen tegen het militarisme van Soekarno. Binnen het oorspronkelijke plan is er geen ruimte voor toenadering tot Indonesië, ook niet om via bilaterale onderhandelingen tussen Den Haag en Djakarta tot een vergelijk te komen. Luns wil bij zijn presentatie voor de Algemene Vergadering een volledige scheiding maken tussen Nieuw-Guinea en het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea’s enerzijds, en het conflict met Indonesië anderzijds. Op die manier moet Djakarta in de discussie over het plan zodoende buitenspel worden gezet. In afwezigheid van Luns wordt echter binnen de ministerraad besloten dat er zonder dat de Indonesische voorwaarden vooraf bekend zijn, er niet gesproken kan worden over de toekomst van Nieuw-Guinea.³⁴³ Dit ervaart Luns als een dolkstoot in de rug. Het zet volgens hem de deur open naar internationale bemiddeling, en haalt het verhaal van internationalisering onderuit.³⁴⁴ Maar wat dat betreft voelde zijn collegae in Den Haag de temperatuur in de VN wel goed aan. De VS had bijvoorbeeld al eerder tijdens het bezoek van Luns aan Kennedy in maart laten blijken dat er in de toekomstplannen over Nieuw-Guinea niet voorbij kon worden gegaan aan Indonesië, en dat is ook de tendens in de wandelgangen van de VN bij andere belangrijke leden.

Als gevolg van het Nederlandse kabinetsbesluit volgen er in september en oktober geheime besprekingen tussen een Nederlandse en Indonesische delegatie in New York. Luns is daar zelf niet bij aanwezig. Djakarta ziet juist mogelijkheden met de

³⁴² C. Penders, *The West New Guinea Deblace: Dutch Decolonisation and Indonesia, 1945 – 1962* (Leiden 2001), 421-428.

³⁴³ NL-HaNA, Ministerraad, 2.02.05.02, notulen 22 en 25 september 1961.

³⁴⁴ NIB 1950-1963; nr7875, 7876 en 7877 zoals geciteerd in Kersten, *Luns*, 284.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

internationalisering om diplomatiek grip te krijgen op Nieuw-Guinea, ook al geeft Soekarno tijdens zijn bezoek aan Kennedy in het voorjaar van 1961 aanvankelijk aan dat een trustschap voor Indonesië geen alternatief is.³⁴⁵

Uiteindelijk lopen de onderhandelingen tussen Nederland en Indonesië op niets uit. Hetzelfde is ook het geval met het 'plan Luns'. In november blijkt dat na een 'presentatie met verve' door Luns zelf voor de Algemene Vergadering, het plan geen 2/3 meerderheid zal krijgen. Uiteindelijk is de Amerikaanse aarzeling inzake steun voor het plan een belangrijk breekpunt. De SU ziet er vanzelfsprekend ook niets in. Moskou interpreteert het als een voorzetting van slechte neokoloniale politiek. Ook het VK kan Nederland niet langer steunen want zij volgen logischerwijs de VS. Dat levert in de wandelgangen van het VN gebouw nog een discussie op tussen Luns en de Britse afgevaardigde, waarbij de Nederlandse minister dreigt dat wanneer Britse steun voor zijn plan uitblijft, hij namens Nederland ook niet veel steun kan geven aan de recente Britse aanvraag voor het EEG-lidmaatschap.³⁴⁶ Op zich een zwaktebod, omdat Luns toen al wist dat hij met het Britse toetredingsverzoek de enige goede strohalm in handen had om het Franse 'politieke' Europa tegen te houden. In momenten van zwakte kan Luns dus toch niet altijd de twee grote onderwerpen uit de Nederlandse buitenlandse politiek zo principieel uit elkaar houden.

De schijnbare overwinning die Indonesië heeft behaald op Nederland in de VN, zorgt er voor dat president Soekarno nu wil doorpakken als het aankomt op Nieuw-Guinea. Al tijdens de onafhankelijkheidsstrijd tussen 1945 en 1949 had hij met een cocktail van *diplomasi* (diplomatie) en *perjuangan* (strijd) Nederland op de knieën gekregen en de internationale gemeenschap voor zich gewonnen. Waarom kon dat niet nog een keer?³⁴⁷ Tijdens een toespraak op 19 december 1961, niet toevallig exact 13 jaar na het begin van de Tweede politionele actie, of de tweede Nederlands-Indonesische oorlog zoals Soekarno het noemde, lanceert hij een drievoudig presidentieel besluit, *Trikora* genaamd. Het besluit is gericht op het voorkomen van de oprichting van een marionettenstaat in West-Irian, waar Nederland middels de Nieuw-Guineeraad al mee bezig is. In lijn van het oprichten van de raad was op 1 december ondanks de verwerping van het 'plan Luns' de nieuwe vlag bij alle Nederlandse bestuursposten gehesen onder het zingen van het nieuwe volkslied dat onderdeel uitmaakte van het nieuwe land *West-Papoea* zoals Nieuw-Guinea in het vervolg zou gaan heten. Om die marionettenstaat te voorkomen kondigde Soekarno een algehele

³⁴⁵ Giebels, *Soekarno President*, 251-252.

³⁴⁶ NL-HaNA, AJL, invnr. 135, codebericht Schürmann 465, 2 oktober 1961, zoals geciteerd in Kersten, *Luns* 286.

³⁴⁷ Bossenbroek, Russische Duikboten, *HN 11/2013*, 44-45.

EEN VOORLOPIG EINDE

mobilisatie af, en gaf hij de opdracht aan het volk om de Indonesische vlag op West-Irian te planten.³⁴⁸

De afgekondigde strijd door Soekarno leidt op 15 januari tot de ‘zeeslag’ bij Vlakke Hoek, zoals Luns het ironisch noemt.³⁴⁹ Een Nederlands marineschip brengt vlak voor de kust van Nieuw-Guinea, nabij Hollandia, een Indonesische torpedojager tot zinken nadat deze op een Nederlands verkenningsvliegtuig heeft geschoten uit angst zelf te worden beschoten. Twee andere jagers worden beschadigd bij het incident. De jagers blijken geen torpedo’s bij zich te dragen maar ongeveer 100 infiltranten die in het geheim aan land gezet moeten worden.

De confrontatie geeft aan dat het Soekarno menens is dat beseft men behalve in Den Haag nu ook in Washington. Naar aanleiding van *Vlakke Hoek* zendt de Nederlandse regering extra troepen naar Nieuw-Guinea. De Amerikaanse regering wil verdere escalatie voorkomen en weigert in ieder geval Nederland gebruik te laten maken van Hawaï als doorvoerhaven voor het extra troepentransport. De trouwe koloniale bondgenoot Frankrijk schiet Nederlandse regering te hulp en biedt Tahiti en Nouema aan als tussenhavens. Het kost de Fransen niets, en past wat dat betreft perfect in de Franse anti-Amerikaanse politiek.³⁵⁰

Alle ontwikkelingen vanaf december 1961 dwingen de VS om tot actie over te gaan. De Amerikaanse regering zag al eerder in dat Soekarno de enige man was die de twee machtsblokken van het Indonesische politieke spectrum, de PKI aan de linkerkant, en de TNI aan de rechterkant, in evenwicht kon houden. Als Soekarno nu zou verdwijnen dan zou Indonesië zeker ten prooi vallen aan het communisme, en dat moest voorkomen worden. Ook de toenemende Sovjet-invloed baarde zorgen. Er waren geruchten over Sovjet militairen die zeer actief meehielpen met de TNI. Eerst zorgde Kennedy er voor dat de belangrijkste bondgenoten in deze kwestie, minus de twee kemphanen samen met de VS op één lijn kwamen. In januari overtuigde hij MacMillan van zijn idee om Nederland en Indonesië bilateraal te laten onderhandelen onder auspiciën van de VS namens de VN over een snelle overdracht van soevereiniteit van Nieuw-Guinea. Eerst zou zoals ook dit ook in ‘plan Luns’ het geval was, die soevereiniteit worden overgedragen van Nederland aan de VN. Zo zou Nederland in ieder geval geen internationaal gezichtsverlies leiden. Vervolgens zou de soevereiniteit na verloop van tijd worden overdragen aan Indonesië. Indonesië moest wel akkoord

³⁴⁸ Soeharto, *Mijn gedachten, woorden en daden*, 87, zoals geciteerd in Giebels, *Soekarno, president*, 256.

³⁴⁹ B. Koster, *Een verloren land, de regering Kennedy en de Nieuw-Guinea kwestie 1961-1962* (Baarn 1992) 74.

³⁵⁰ ABZ II, invnr. 28677, verzonden codebericht Luns, nr. 23, 9 mei 1962, zoals geciteerd in Kersten, *Luns* 319, en MAE, série: ONU 1944-1956, carton 656, 515-2: Notre, 24/5/1962, zoals geciteerd in Stol, *De enige zekere bondgenoot*, 32.

gaan met het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's en binnen tien jaar een volksraadpleging houden. Daarbij zouden de Papoea's gevraagd moeten worden, of zij helemaal onafhankelijk wilde zijn, of toch bij Indonesië wilde blijven behoren. MacMillan stemde in met dit plan. Waarna het de beurt was aan Australië, niet onbelangrijk immers het buurland van Nieuw-Guinea. Ook Australië schaarde zich achter Kennedy. Na een aantal belangrijke verschuivingen op het *Department of State*, namen de Kennedy's zelf het heft in handen inzake het belangrijke dossier Nieuw-Guinea. Robert Kennedy, de broer van de president, en minister van Justitie, reist in februari 1962 naar Nederland om daar Luns en De Quay duidelijk te maken hoe het volgens de VS nu verder moest met Nieuw-Guinea. Evenals in 1949 wordt er subtiel duidelijk gemaakt dat Nederland maar beter de grote bondgenoot kan volgen. Na tegenstribbelen van Luns, die weer met de toezegging van Dulles op de proppen komt, en De Quay die Nieuw-Guinea vergelijkt met West-Berlijn, stemt de Nederlandse regering uiteindelijk in met directe bilaterale onderhandelingen over Nieuw-Guinea onder leiding van de VS.³⁵¹ Het isolement van Nederland is te groot geworden. Frankrijk blijft wel achter Nederland staan, maar door eerdere keuzes van Nederland, heeft het daar nu weinig aan.

In het voorjaar van 1962 gaan de onderhandelingen in de buurt van Washington, tussen de Nederlandse ambassadeur Van Roijen en de Indonesische delegatie van start. Ondanks dat er in juni een akkoord lijkt te zijn, komen de onderhandelingen toch onder druk te staan. Dit vindt voor een groot deel zijn oorzaak in het feit dat Soekarno gedurende de onderhandelingen weigert om gas terug te nemen in zijn retoriek en het aanzetten van leger en bevolking tot militaire acties tegen Nieuw-Guinea. Hij wilde graag via een klinkende militaire zege het zo begeerde Irian-Barat veroveren. Dat zou zijn positie in eigen land zeker sterker maken. Het gaat zelfs zo ver dat Kennedy Soekarno persoonlijk moet toespreken om de acties te staken. Anders zou Amerikaanse militaire actie niet uitblijven. Wat dat betreft moet de regering Kennedy meer nog dan Eisenhower dreigen met militair geweld. Als in de zomer van 1962 ook nog blijkt dat er Russische onderzeeboten in Oost-Indonesië, inclusief Russische matrozen in TNI uniform, klaar liggen om in actie te komen, krijgt minister Soebandrio nadrukkelijk in het geheim te horen dat de Zevende vloot in staat van paraatheid wordt gebracht. Als het Indonesische leger niet inmiddels stopt met alle acties tegen Nieuw-Guinea zal de Amerikaanse regering niet schromen om tot actie

³⁵¹ Bossenbroek, Russische duikboten, *HN 11/2013*, 44-45.

EEN VOORLOPIG EINDE

over te gaan. Soekarno kiest uiteraard eieren voor zijn geld en stopt de militaire acties.³⁵²

Door grote druk uit Washington op beide 'bondgenoten' komen de Nederlandse en Indonesische delegatie begin augustus 1962 tot een akkoord. Zoals oorspronkelijk in het 'plan Luns' was opgenomen, draagt in eerste instantie Nederland de soevereiniteit van Nieuw-Guinea over aan de VN. Vervolgens zou de VN op 1 januari 1963 de soevereiniteit overdragen aan Indonesië. Onder voorwaarde dat het binnen een bepaalde periode een referendum over het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's moet houden. Op 15 augustus zetten onderhandelaars Van Roijen en Schürmann namens Nederland hun handtekening onder het akkoord in het VN-hoofdkantoor te New York. Luns kon het niet over zijn hart verkrijgen, en gunde de Indonesische delegatie niet dat hij het persoonlijk zou doen. In Djakarta werd met ongeloof gereageerd op de Nederlandse ondertekening. Het was alsof een droom werkelijkheid was geworden.³⁵³

Ongeveer tegelijkertijd met Frankrijk met het halen van hun bakzeil inzake de gewenste Europese politieke unie, had Nederland zijn eigen grote desillusie in zijn buitenlandse politiek te pakken. Ondanks alles zou Indonesië uiteindelijk toch Nieuw-Guinea krijgen. Opmerkelijk genoeg memoreerde na de ondertekening van de overdracht Luns aan de ambassadeur in Parijs, om door te geven aan de Franse regering dat het verlies van Nieuw-Guinea in ieder geval niet aan Frankrijk had gelegen.³⁵⁴ Tegelijkertijd hadden Luns en zijn collega's al sinds het ondertekenen van de Verdragen van Rome geweten dat Parijs er ook nooit voor zou hebben kunnen zorgen dat Nieuw-Guinea wel Nederlands zou zijn gebleven.

³⁵² Stol, Het vodge van Dulles, *HN 9/2012*.

³⁵³ JFK Library, National Security Files, Indonesia, box 113, Telegram Jones aan Rusk, 16 augustus 1962, zoals geciteerd in Koster, *Een verloren land*, 122.

³⁵⁴ ABZ II, invnr. 02766, verzonden codebericht Luns, 227, 16 augustus 1962, zoals geciteerd in Stol, *De enige zekere bondgenoot*, 32.

6

CONCLUSIE

Nieuw-Guinea en de daar aan gekoppelde problematische relatie met de voormalige kolonie Indonesië was niet dé reden van de Nederlandse regering om zich te verzetten tegen de Franse plannen van president Charles de Gaulle om uiteindelijk te komen tot een Europese Politieke Unie, maar het speelde wel degelijk een grote rol. In tegenstelling tot Frankrijk wilde, en kon Nederland deze twee belangrijkste onderwerpen binnen het gevoerde buitenlandse beleid niet als twee zijdes van de dezelfde medaille zien. Nederland probeerde deze twee onderwerpen dan ook altijd umechtig gescheiden te houden. Zowel nationaal, als internationaal, of dat nu om de NAVO, of om de EGKS en EEG ging. Waarom de opeenvolgende Nederlandse regeringen hier altijd aan vast hebben gehouden, ook toen de uitgangspunten van dit beleid onder druk kwam te staan, is voor een deel te verklaren op de wijze hoe beide onderwerpen konden uitgroeien tot de belangrijkste speerpunten in het Nederlandse buitenlandse beleid na 1945.

In 1958 en 1959 vond, en zag Nederland zichzelf internationaal nog als een belangrijke geopolitieke speler, juist vanwege Nieuw-Guinea. Na 1945 had Nederland de blik over de Noordzee gericht en nog verder, over de Atlantische Oceaan, als het ging om de nieuwe bakens uit te zetten van de buitenlandse politiek. Het hebben van (voormalige) koloniën - na 1945 sprak men eerder van overzeese gebiedsdelen - en overzeese marine-, en legerbases zoals het geval was met Nieuw-Guinea - maakte dat er een verwantschap was met het Verenigd Koninkrijk. Zoals er van oudsher al sprake was een *special relationship* tussen de twee voormalige Europese koloniale grootmachten. Na 1945 speelde bij het bepalen van de eigen buitenlandse koers, ook de VS als machtigste bondgenoot een grote rol. De VS en het VK zorgden met hun directe bemoeienissen zoals ze dat al tussen 1945 en 1949 hadden gedaan er voor dat de Nederlandse regering het idee werd gegeven een serieuze gesprekspartner te zijn, vooral in koloniale en overzeese

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

kwesties. Heel lang hebben de Nederlandse beleidsbepalers en adviseurs gedacht dat 'we' nog zelf konden beslissen over de toekomst van Nieuw-Guinea en zijn Papoea bevolking. Ook al ging het laatste stukje Nederlands-Indië deel uitmaken van een door de Koude Oorlog steeds meer geteisterde Zuid-Oost Azië. In plaats van het inzicht te krijgen, dat Nieuw-Guinea door Washington ondergeschikt zou worden gemaakt aan de Amerikaanse belangen binnen de tweestrijd met de Sovjets, dacht de Nederlandse regering daar juist munt uit te kunnen slaan door Nieuw-Guinea tegenover de VS steeds meer te gaan vergelijken met nieuwe conflicthaarden zoals Congo, en Berlijn. Het maakte geen indruk op de Amerikaanse regeringen.

Nieuw-Guinea domineerde eind jaren vijftig in eerste instantie wel meer de buitenlandse politieke agenda van Nederland dan Europa. De confiscatie van Nederlandse bedrijven door de Indonesische regering in december 1957 maakte dat er niet minder om. Europese integratie leek na de tot grote tevredenheid van Den Haag ondertekende *Verdragen van Rome*, begin 1958 tot een andere, bijna lagere orde gekwalificeerd te worden. Vanaf het begin was de Europese integratie Den Haag dan ook 'opgedrongen'. In het voorjaar van 1950 werd de Nederlandse regering wat dat betreft overrompeld door het Schuman-plan. Den Haag moest wel mee omdat het economische voordeel niet genegeerd kon worden in de eerste jaren van de wederopbouw.

Hoe anders was dat met de kwestie Nieuw-Guinea. Al vrij snel na de soevereiniteitsoverdracht van Nederlands-Indië eind 1949, werd dit vogelkoeiland onder Nederlands bestuur, gekoesterd door de opeenvolgende Nederlandse regeringen, uitzonderingen zoals minister van Buitenlandse Zaken Dirk Stikker in 1950 daar gelaten. Nieuw-Guinea bleek de ideale stok om 'collaborateur' Soekarno mee te slaan. Voor velen in Den Haag bleef de charismatische eerste president van Indonesië nog steeds de verpersoonlijking van het gedwongen verlies van Nederlands grootste kolonie. Nadat de VS Nederland in 1949 nadrukkelijk en dringend had geadviseerd om Indonesië zijn zelfstandigheid te geven, steunde Washington vanaf de jaren vijftig, toen de kwestie Nieuw-Guinea steeds meer ging spelen, in eerste instantie Nederland. Het uiterste oostelijke deel van de Indische archipel kon ook volgens de regering Eisenhower in ieder geval niet zonder slag of stoot worden uitgeleverd aan Indonesië en zijn president die steeds sympathieker kwam te staan tegenover de communisten van de PKI. Nederland kon volgens Washington beter het bestuur over Nieuw-Guinea blijven uitoefenen. Maar al vrij snel probeerde de VS de twee kemphanen te overtuigen dat een gedeeld bestuur eventueel onder internationale supervisie het beste was totdat de lokale Papoea bevolking zelf hun eigen lot kon bepalen. In 1958 was dat voor beide nog absoluut onbespreekbaar.

CONCLUSIE

De uitgangspunten van de twee belangrijkste onderwerpen in de buitenland politiek van Nederland waren in 1958 nog altijd duidelijk; Europese integratie was er voor de economische vooruitgang, en het VK moest daar deel van uit gaan maken. Dat was al vanaf het begin, toen het aanschoof aan de onderhandelingstafel van de EGKS de insteek van Nederland geweest. Ook moest die integratie gebaseerd zijn op supranationale instituties naar het voorbeeld van de Hoge Autoriteit van de EGKS. Naast het VK zou het goed zijn als ook andere West-Europese landen, tevens Trans-Atlantische bondgenoten, op een of andere wijze bij het continentale Europa van de Zes werden betrokken. Zodoende zou de Europese economische integratie zich ontwikkelen en uiteindelijk een goede basis vormen voor meer politieke integratie. Nieuw-Guinea ging over geopolitiek, en die zaken moesten dan ook op het 'hoogste' niveau worden besproken, namelijk in Washington, binnen de NAVO en later ook de VN.

Die uitgangspunten inzake de twee belangrijkste onderwerpen van het Nederlandse buitenlandse beleid werden echter tussen 1958 en 1962 serieus aan het wankelen gebracht. Door internationale ontwikkelingen en gebeurtenissen tegen de achtergrond van de Koude Oorlog kwamen de twee belangrijkste onderwerpen van Nederland steeds meer op elkaar af, om met elkaar verbonden te worden, en Nederland was daar zelf ook schuldig aan.

Steun van de grote Atlantische bondgenoten, de VS, het VK, en de NAVO inzake de positie van Nederlands ten opzichte van Indonesië en de kwestie Nieuw-Guinea werd vanaf 1958 steeds minder vanzelfsprekend. Ook al bleef minister Luns in die periode schermen met een persoonlijke toezegging van de *Secretary of State* John Foster Dulles betreffende militaire steun, wanneer Indonesië gewapenderhand Nieuw-Guinea zou willen innemen. In de praktijk bleek die steun veel rekbaarder en alleen diplomatiek van aard. Meer was er ook niet nodig omdat Soekarno vanaf 1958, ten gevolge van de serieuze PRRI opstand in Oost-Indonesië en op het grootste deel van Sumatra, steun zocht bij de TNI en de chef-staf Nasution. De TNI stond wat dat betreft aan de geheel andere zijde van het politieke spectrum dan de PKI. Het leek er op dat Soekarno ook daadwerkelijk een meer Westerse koers ging varen toen Indonesië zich economisch en militair nadrukkelijk wendde tot de VS. Zo begon de regering Eisenhower in het voorjaar en de zomer van 1958 onder meer met het leveren van wapens aan Indonesië. Alles om maar te voorkomen dat Indonesië de nieuwste Aziatische loot aan de communistische stam zou worden. In de sterke positie van Nasution en 'zijn TNI' zag Washington het ideale middel tegen de toenemende invloed van de PKI op vooral Java. Nederland zag dit als verkapte steun voor de offensieve 'Irian-Barat' politiek van Soekarno, waarbij ook steeds meer militaire middelen werden ingezet. Den Haag kon ook na gebeurtenissen als de dekolonisatie van

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

het eigen Indië, Frans Indochina, de Korea oorlog, De Bandung conferentie van 1955, de Suez crisis en Hongaarse opstand van 1956, en de tweede Berlijnscrisis die zich in 1959 begon af te tekenen, niet inzien dat ook Nederland en zijn Nieuw-Guinea steeds meer ondergeschikt werd gemaakt aan de het grotere geheel van de Koude Oorlog. Daar lagen vooral de belangen van Washington, en niet zo zeer in een Amerikaanse keuze voor- of tegen een van zijn trouwste Europese bondgenoten. Zodoende kwam binnen Nederland binnen de NAVO steeds meer alleen te staan. Europese bondgenoten als België en Italië deden vrolijk mee met grote broer de VS, en wilden ook wapens gaan leveren aan Djakarta. Dus het Atlantisch bondgenootschap bleek steeds minder de plek te zijn om steun te zoeken en te krijgen voor het Nederlandse Nieuw-Guinea beleid. Toch wilde Nederland in eerste instantie alleen daar de kwestie bespreken en niet binnen Europese aangelegenheden. Feit bleef wel dat de VS en de andere NAVO landen zeker in 1958 nog tegen de directe inlijving van Nieuw-Guinea bij Indonesië waren. Volgens Den Haag voegden zij echter niet de daad bij het woord.

Tegelijkertijd met de Atlantische toenadering tot Indonesië, dreigde de weg van de Europese economische supranationale samenwerking geplaveid door de Verdragen van Rome, dood te lopen. De vorming van een economische associatie tussen het VK (en nog zes anderen) en de EEG leek in 1958 een kwestie van tijd. Maar het idee van Britse inmenging in Europese continentale aangelegenheden stuitte op verzet van Parijs. Frankrijk zag het niet zitten om behalve binnen de NAVO, de WEU, en voor een deel binnen de VN, nu ook binnen het Europa van de Zes, het Trojaanse paard van *les Anglosaxons* naar binnen te halen. Want zoals Den Haag juist (neo)koloniale politiek en Europese integratie gescheiden wilde houden, zo waren deze twee zaken voor Frankrijk twee zijdes van dezelfde medaille. Parijs gebruikte al vanaf de start van de samenwerking, de Europese integratie als geopolitieke hefboom. Alles in het Franse buitenlandse beleid stond in het teken van een terugkeer als wereldmacht. Dat veranderde op zich niet nadat De Gaulle in de zomer van 1958 wederom de politieke macht naar zich had toe getrokken. Het Franse verzet tegen Britse invloeden binnen de EEG resulteerde in een botte torpedering van de economische associatie. Maar dit was geen liquidatie van de gehele Europese integratie, in tegendeel; Frankrijk ging zich vanaf 1959 juist meer toeleggen op het versterken van de EEG, maar wel vooral met de zes lidstaten die het toen telde. Zo bracht Parijs de Nederlandse regering in een lastig parket toen het begin 1960 pleitte voor versnelde invoering van tariefswijzigingen in het kader van de EEG. Wanneer Nederland niet zou instemmen, werd het weggezet als anti-Europees, een imago dat Den Haag absoluut niet opgeplakt wenste te krijgen. Nederland wilde zich juist steeds meer positief

CONCLUSIE

profileren als voorstander en motor van verdergaande Europese integratie maar wel op hun eigen wijze.

In eerste instantie waren het evenals tijdens de onderhandelingen over de verdragen van Rome, andere lidstaten die koloniale politiek en Europese integratie samen brachten aan de Europese onderhandelingsafel, uiteraard tegen de wens in van Nederland. Het was Frankrijk dat in 1958 zorgde voor opschorting van onderhandelingen over voortgang EEG en EEA vanwege de onrust in eigen land ten gevolge van de Algerijnse onafhankelijkheidsoorlog. Die onrust resulteerde in de terugkeer van De Gaulle aan het hoofd van de Franse regering. En hoewel het doel van het Franse buitenlandse beleid onder de generaal niet veranderden, deden de middelen om het doel te bereiken dat wel. Zo probeerde De Gaulle niet alleen door versnelling van de invoer van de EEG, het Europa van de Zes te versterken, maar ook met een plan om via politieke integratie op intergouvernementele basis uiteindelijk te komen tot een politieke unie van de Zes. Al eerder was duidelijk geworden dat andere lidstaten zoals Italië en België op hun manier ook voorstander van meer politieke integratie waren. Evenals binnen het Trans-Atlantische bondgenootschap het geval was met Nieuw-Guinea, dreigde Nederland dus ook binnen de Zes geïsoleerd komen te staan.

De Franse plannen voor politieke integratie kwamen voor een deel ook weer voort uit koloniale politiek. Door afbrokkelende steun van de VS, het VK en de NAVO inzake hun politiek in Algerije – ook daar werden door de Trans-Atlantische bondgenoten op een gegeven moment wapens geleverd aan buurland Tunesië dat al dan niet de FLN steunde – en het niet door de VS en het VK accepteren van Frankrijk als gelijke binnen de NAVO, ook niet als kernmacht, zorgde er voor dat De Gaulle vanaf midden 1959 zijn pijlen ging richten op het Europa van de Zes. Via zijn ‘tweede strategie’ probeerde De Gaulle van de Zes een internationaal politiek blok te smeden dat kon dienen als ‘derde’ macht naast de SU en de VS. De Gaulle was bijvoorbeeld ook niet tevreden over de VS als leidende natie binnen de NAVO, en de wijze hoe zij Europa dachten te moeten beschermen tegen een mogelijke Sovjet aanval. Dit alles tot groot ongenoegen van Nederland. Het wilde absoluut geen politieke integratie van de Zes, die daardoor als blok de NAVO zouden kunnen destabiliseren. Want al werd de (militaire) steun van de NAVO in de kwestie Nieuw-Guinea steeds minder, toch bood het volgens Nederland nog altijd het beste platform om internationaal de kwestie te bespreken, ook wat betreft eventuele acties.

Op deze wijze zorgden anderen er dus voor dat de twee belangrijkste onderwerpen van de Nederlandse buitenlandse politiek aan elkaar werden gekoppeld. Een van de meest navrante voorbeelden waarbij Nederland direct hinder ondervond van de ‘samensmelting’ van de twee, was de Belgische reactie aan de Parijse conferentietafel in februari 1961.

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

Door de Franse steun aan België inzake de Congocrisis die vanaf de zomer van 1960 steeds meer was geëscaleerd, stemden de Belgische delegatie in met de Franse plannen voor politieke integratie, terwijl ook zij in een eerder stadium duidelijk hadden gemaakt in ieder geval ook een rol voor het VK te zien in het toekomstige Europa van de Zes. Onder meer premier Eyskens was bang dat te grote oppositie de Franse steun van 'hun' Congo in gevaar zou brengen. Luns en zijn collegae in het kabinet zouden hier geen krokodillentranen om huilen aangezien zij zelf maar al te goed wisten hoe (een deel van) een voormalige kolonie het buitenlandse beleid van een land kon bepalen.

Toch begon Den Haag zelf ook te schuiven als het om de scheiding van de twee onderwerpen ging. Zo stemde Nederland eind 1959 toch in met de informele periodieke politieke consultaties van de ministers van Buitenlandse Zaken, om te voorkomen dat het echt geïsoleerd kwam te staan binnen de Zes, en zo ook geen invloed meer kon uitoefenen op de toekomst van de integratie, zowel politiek als economisch. Had Den Haag in 1958 na de 'zwarte Sinterklaas' nog vooral bilateraal, en in NAVO-verband getracht zijn Europese EEG partners afzonderlijk te bewegen om zich te verzetten tegen zo ongeveer alles wat met Indonesië te maken had; diplomatiek, economisch, militair en uiteraard politiek, vanaf 1960 verschoof die inzet langzamerhand steeds meer naar de Europese vergadertafels. De politieke consultaties speelde daar uiteraard een rol bij. Op die bijeenkomsten kwam Nieuw-Guinea regelmatig aan bod. Luns voelde zich steeds comfortabeler om binnen dit gezelschap de stand van zaken te bespreken. Hij en het Nederlandse beleid inzake Nieuw-Guinea en Indonesië kon binnen de beslotenheid van de Zes op vrijwel unanieme steun rekenen. Doordat Frankrijk inzake Algerije, en België met Congo ook uitgebreid hun verhaal deden en steun zochten binnen de politieke consultaties, schiep dat wel iets van een band. Maar hoewel er binnen het kabinet anti-NAVO en VS geluiden waren te horen vanaf 1958, vooral na de reactie uit Washington op de 'zwarte Sinterklaas', en het besluit om wapens te gaan leveren aan Indonesië vanaf het voorjaar, werd het politieke Europa zoals Frankrijk dat voor zich zag voor Nederland nooit een alternatief voor de VS en de NAVO. Ook toen door de toenemende agressie vanuit Indonesië een militair treffen steeds meer reëel werd - De Quay dacht dat eind 1960 een Indonesische invasie van Nieuw-Guinea zelfs onvermijdelijk was - wist de Nederlandse regering dat een toekomstig politiek blok van Zes, eventueel aangevuld met meerdere Europese landen, nog lang niet de militaire en politieke afschrikking kon ontwikkelen die minimaal gelijkwaardig zou zijn aan die van de VS. En dat was absoluut een juiste zienswijze van Den Haag zoals maar weer eens bleek in 1962 toen Soekarno zich door de VS tot de orde liet roepen toen hij militair steeds agressiever werd en Indonesië zelfs actief militaire steun kreeg van de SU.

CONCLUSIE

Ook al was de eigen neokoloniale politiek inzake Nieuw-Guinea niet dé reden voor oppositie van de Franse EPU plannen, het Franse koloniale beleid diende echter wel als een tegen-argument. In 1958 en 1959 stond het idee van Franse bemoeienis met het Nederlandse Nieuw-Guinea beleid via een politiek Europa met een eventueel gezamenlijk buitenlands beleid, nog altijd gelijk aan een doemscenario. Al tijdens de onderhandelingen over de Verdragen van Rome in 1956 was dat een van de belangrijkste argumenten om ten strijde te trekken tegen het *Eurafrique* plan van België en vooral Frankrijk. De wijze waarop de Fransen volgens Den Haag steeds verder wegzonken in het moeras van de Algerijnse oorlog, was de reden dat Nederland op generlei wijze geassocieerd wenste te worden, dan wel gedeeltelijk politieke verantwoordelijkheid wilde gaan dragen voor het Franse koloniale beleid. Van een dergelijk beleid had men na 1949 afstand genomen. Dat was althans de opvatting in Den Haag. Toen een gewapend treffen met Indonesië steeds reëler leek, schroomde Nederland echter niet om via militair vertoon (reis van de Karel Doorman) en troepenonttrekking aan NAVO commando ten gunste van Nieuw-Guinea, uit te dragen dat een nieuwe eigen koloniale oorlog nog steeds tot de mogelijkheden behoorde. Het waren dan ook die gebeurtenissen die de scherpe randjes van het anti-Franse koloniale argument steeds meer afschuurde.

Nederland en Frankrijk werden in neokoloniaal opzicht dan ook steeds meer tot elkaar 'veroordeeld'. Net zoals Frankrijk en zijn Algerije, kwam Den Haag internationaal verder geïsoleerd te staan als het ging om 'Nederlands' Nieuw-Guinea. Steun van de VS, binnen de NAVO en op een gegeven moment ook binnen de VN kalfde af. Washington leek steeds meer bereid om Nieuw-Guinea op het altaar van de Koude Oorlog te offeren. En ook al had men in Den Haag achter de schermen kritiek op hoe Frankrijk het Algerijnse conflict behandelde, openlijk en dan vooral in NAVO verband steunde het Frankrijk altijd. Andersom bleek Frankrijk, zeker vanaf 1960, één van Nederlands betrouwbaarste koloniale bondgenoten. Parijs ijverde binnen de VN en de SEATO voor een Nederlands Nieuw-Guinea. En wanneer Nederland ook eens zijn militaire spieballen wilde laten zien met de reis van het vliegdekschip de Karel Doorman naar Azië, of wanneer het in 1961 en 1962 extra troepen naar Nieuw-Guinea wilde vervoeren om de vijandige Indonesische infiltraties te stoppen, dan bood Parijs uitkomst. De grootste bondgenoot, de VS weigerde dat juist in het licht van de internationale situatie, en vanwege hun relatie met Indonesië.

Op zich wisten Luns *cum suis* dat er niet zoiets bestond als een openlijk diplomatiek *quid pro quo* wanneer het om de twee belangrijkste Nederlandse buitenlandse politieke onderwerpen ging. Evenals in relatie tot de VS en de rol die Nederland als zeer trouwe partner binnen het Atlantische bondgenootschap speelde, wist Den Haag dat als grote Britse pleitbezorger binnen het Europa van de Zes, er geen automatische steun viel te

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

verwachten uit Londen als het ging om de toekomst van Nieuw-Guinea. Wanneer het aankwam op Nieuw-Guinea en Indonesië volgde Londen de koers van Washington, dus in de ogen van de Nederlandse regering tégen het Nederlandse Nieuw-Guinea beleid. In het voorjaar van 1958 werd binnen het kabinet wel eens heel voorzichtig getracht een relatie te leggen tussen de voorgenomen wapenleveranties van de Britten aan Indonesië en de Nederlandse steun voor een Britse rol in de toekomstige Europese integratie, maar echte reacties of consequenties zijn daar nooit aan verbonden. Toch werd het Luns in het najaar van 1961 persoonlijk eventjes te veel. Toen bleek dat 'zijn plan' geen meerderheid in de VN zou behalen, liet hij de Britten weten bij het ontbreken van steun inzake Nieuw-Guinea, Nederland ook het Britse toetredingsverzoek tot de EEG niet zou steunen. Uiteraard een kul argument dat geen stand hield. Luns en de Nederlandse regering waren maar wat blij met de Britse aanvraag om zodoende ten strijde te kunnen trekken tegen het intergouvernementele politieke Europa van de Fransen.

Uiteindelijk zorgde de relatie met de VS en het VK inzake Nieuw-Guinea, en de rol van het VK binnen de Nederlandse tactiek ter voorkoming van een politiek Europa er dus ook voor dat de twee belangrijkste onderwerpen steeds meer naar elkaar toekwamen, en aan elkaar werden gekoppeld, nota bene ook door Nederland zelf. Met de steun voor een rol van het VK in het Europa van de Zes dacht de Nederlandse regering Washington achter zich te krijgen als het ging om de Europese economische toekomst. Niet onbelangrijk gezien de rol die de VS geopolitiek en in bilaterale relaties met de andere Europese lidstaten zoals met Frankrijk en de Bondsrepubliek speelden. Maar Amerikaanse steun voor de Nederlandse Europese politiek en tactiek bleek evenals steun inzake het beleid inzake Nieuw-Guinea niet zo vanzelfsprekend te zijn als men in Den Haag dacht. Het ging Washington in eerste instantie er om dat de VS niet te veel nadelen zouden ondervinden van de economische blokvorming binnen Europa. Of dat nu 13 landen samen of aparte blokken betrof maakte niet zo veel uit. Sterker nog de VS probeerde nadat de EEA van de baan was om het plan van een economische associatie in Europa wereldwijd onder te brengen binnen de GATT. Als het ging om de EEA, of andere vorm van economische associatie dus geen steun uit Washington voor Nederland. Maar ook in de oppositie tegen de politieke integratie plannen kwam er geen gehoopte steun vanaf de overkant van de Atlantische oceaan. De Amerikaanse beleidsbepalers vonden het meest belangrijk dat de Bondsrepubliek steeds nauwer aan het Westen verbonden werd, militair, politiek en economisch. De EEG werd dan ook als een positieve ontwikkeling gezien, en de Franse plannen voor een EPU niet direct als een bedreiging. Dat de twee economische blokken (EEG vs. FTA) internationaal voor problemen zou gaan zorgen, bijvoorbeeld binnen de NAVO, zag men binnen de Amerikaanse regering niet als gevaar.

CONCLUSIE

Washington was goed op de hoogte van de afzonderlijke standpunten van de verschillende EEG lidstaten. Behalve Frankrijk wilde geen van de andere vijf landen een soort wig drijven in het Atlantisch bondgenootschap. Zolang de NAVO het politieke platform bleef waarin beslissingen inzake geopolitieke zaken genomen werden, kon een EPU volgens Washington best verder vorm krijgen. Wederom een Amerikaanse bittere pil die Den Haag moest slikken. Nederland was gezien de situatie met Indonesië en de kwestie Nieuw-Guinea waarschijnlijk zelf het meest bang voor een tweedeling binnen de NAVO. Mede vanwege de steeds meer onafhankelijker koers van de Fransen binnen de NAVO, gesublimeerd met hun *force de frappe*, was het uiteindelijk wel Washington dat het laatste zetje aan de Britten moest geven om een verzoek tot EEG toetreding in te dienen. Daarbij speelde de tactiek van de Nederlandse regering inzake het blokkeren van de Franse plannen geen rol.

Individuele actoren en persoonlijke voorkeuren speelden ook binnen de twee belangrijkste onderwerpen in de Nederlandse buitenlandse politiek tussen 1958 en 1962 een rol. Maar het bleken uiteindelijk geen bepalende elementen binnen de uitkomsten van verdragen en afspraken inzake Europa en Nieuw-Guinea. Voor het gemak worden echter plannen, verdragen en ideeën in de literatuur en geschiedschrijving snel toegeschreven aan een persoon. Zie 'de plannen van De Gaulle', 'het plan Wigny', 'het plan Pella, of 'het plan Luns'. Wat dat betreft voerde diezelfde Luns gewoon het kabinetsbeleid uit zoals een minister dat behoorde te doen. Dat onderlinge verhoudingen tussen individuen van invloed kunnen zijn op uitkomsten van onderhandelingen, bleek wel uit de aanvaring tussen Luns en Adenauer tijdens Parijse top in februari 1961. Luns hield vol, liet zich niet onder druk zetten door de Bondskanselier, door de Franse president, of andere regeringsleiders, en zorgde zo voor tijdswinst door niet zijn handtekening te zetten onder het communiqué dat Adenauer en De Gaulle al eerder gezamenlijk hadden opgesteld. Bijna een half jaar later in Bonn kwam die handtekening er wel, maar onder een communiqué waarin bepaalde afspraken waren aangepast of anders waren vermeld. Die tijdswinst en daar aan gekoppeld het ongeduld van De Gaulle bleken uiteindelijk zeer belangrijke elementen bij het niet doorgaan van de politieke unie zoals De Gaulle en Frankrijk voor ogen stond.

Persoonlijke voorkeuren speelden ook een rol in de felheid en soms koppigheid bij het ondanks toenemende internationale druk, vasthouden aan Nieuw-Guinea. Drees en zeker ook Luns hadden door de diplomatie en strijd die door Soekarno en de republiek Indonesië vanaf 1945 waren gevoerd, een aversie tegen de persoon van Soekarno. Hij werd gezien als de kwade genius achter veel van de anti-Nederlandse maatregelen in Indonesië. Er moest daarom ook *coûte que coûte* voorkomen worden dat die 'collaborateur

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

en oorloghitser' na 1949 nog eens werd beloond voor zijn gedrag met Nieuw-Guinea. Deze persoonlijke betrokkenheid kan niet los worden gezien van het feit dat de belangrijke figuren binnen de Nederlandse regering de kwestie Nieuw-Guinea en de relatie met Indonesië, dicht bij zich wilde houden, en dit vooral ook alleen met Washington unilateraal wilde bespreken. Er bestond geen behoefte om dit te delen, of te vragen om bemoeienis via de Zes EEG lidstaten. Maar uiteindelijk zouden 'anderen' anders bepalen.

Nieuw-Guinea was dus niet dé reden voor Nederland om zich te verzetten tegen de plannen van Frankrijk die uiteindelijk leidde tot een EPU. Dat begreep de man die zijn naam onder die plannen had gezet, Charles de Gaulle uiteindelijk ook wel. Want ook al brokkelde de internationale steun onder aanvoering van de VS af voor Nieuw-Guinea, en ook al bracht Frankrijk dat diverse keren als argument naar voren in verschillende bijeenkomsten en onderhandelingen, de Nederlandse regering kon er niet van worden overtuigd dat het in gebreke blijven van de VS als het ging om internationale (neokoloniale) conflicten, juist de noodzaak van een sterke Europese politiek blok urgent maakte. Europa moest zich volgens de Franse president wat dat betreft echt onafhankelijker kunnen opstellen als het ging om de VS, en zijn almachtige positie binnen het Atlantische bondgenootschap. Daardoor zou Europa ook zelf de mogelijkheid hebben om bijvoorbeeld met de SU onderhandelingen te gaan voeren, om zo niet langer vermalen kon worden tussen de twee supermachten. Frankrijk voegde wat dat betreft de daad bij het woord door na zijn eerste eigen geslaagde ontploffing van een kernbom, een atoomverdrag te sluiten met Moskou. Maar Den Haag was realistisch genoeg om de politieke en militaire kracht van de VS te onderkennen in de strijd met een tegenstander als Indonesië. Het intergouvernementele aspect binnen de toekomstige politieke integratie van Europa zoals Frankrijk dat zag was dé reden om daar tegen in verweer te komen. Een van de redenen waarom Nederland - met vooral in het begin de nodige scepsis - uiteindelijk zich ontwikkelde tot één van de grote voorgangers als het ging om Europese integratie op economisch terrein, was het supranationale aspect van instanties zoals de Hoge Autoriteit van de EGKS, en de Europese Commissie. Binnen deze instituties konden kleine landen zoals Nederland toch evenredig hun invloed laten gelden. Frankrijk stond met zijn EPU duidelijk een intergouvernementeel politiek geïntegreerd Europa voor waar zij en de Bondsrepubliek de koers zouden bepalen. Wat dat betreft was de vooraf opgestelde slotverklaring van de conferentie in februari 1961 te Parijs in Nederlandse ogen nog maar eens een bevestiging van hoe de Europese toekomst er niet uit moest komen te zien. Wat De Gaulle dan weer niet begreep was dat Den Haag via het VK probeerde om zijn intergouvernementele plannen te beteugelen. Het VK had zich in het

CONCLUSIE

verleden internationaal nu altijd tegen supranationale samenwerkingsverbanden gekeerd. Met hun *Commonwealth* waren de Britten het voorbeeld van een land dat alleen op intergouvernementele basis wilde samenwerken. En ook al stond Frankrijk een intergouvernementeel Europa voor, dus in principe geschikt voor Britse samenwerking, toch dacht De Gaulle te weten dat de regels om er echt bij te gaan horen voor Londen veel te rigoureuus zouden zijn zeker met hun *Commonwealth*. Maar de Franse president bleek dat niet goed te hebben ingeschat. Want ondanks de contradictie die volgens de Fransen in de Nederlandse tactiek was te bespeuren met hun *prealable Anglais*, werkte het uiteindelijk wel toen in de zomer van 1961 het VK een officiële aanvraag voor het lidmaatschap van de EEG indiende. Het VK diende alsnog als ideale Nederlandse hefboom om de EPU plannen geheel te laten imploderen eind 1962 en begin 1963.

Nieuw-Guinea en verdergaande Europese integratie konden en wilden voor Nederland nooit twee zijdes van dezelfde medaille worden zoals dat met Frankrijk en in mindere mate België wel het geval was. Daardoor is de situatie rondom Nieuw-Guinea, inclusief alle geopolitieke ontwikkelingen en de relatie met Indonesië ook nooit dé reden geworden om de plannen voor een politiek geïntegreerd Europa in de periode 1958 – 1962 zo fel te bestrijden. Nederland heeft Europa in die periode nooit serieus gezien als een soort hefboom om de eigen geopolitieke ambities te vervullen. De Nederlandse regering was nog in 1961 er van overtuigd dat het samen met de VS en in mindere mate het VK het lot van Nieuw-Guinea en zijn Papoea's kon bepalen. Alsof er als sinds 1950 niet diverse internationale ontwikkelingen en tendensen waren te zien die het einde van een dergelijke Europees koloniale politiek markeerden. Nederland klampte zichzelf 'onrealistisch' vast aan Nieuw-Guinea. Dat in de dynamiek van de Koude Oorlog, en van een verder integrerend Europa, de twee belangrijkste onderwerpen van de Nederlandse buitenlandse politieke steeds meer naar elkaar toe kwamen, zich verbonden, en uiteindelijk één werden, drong pas laat door in Den Haag. De reacties op gebeurtenissen zoals het Schuman-plan in 1950, de confiscatie van Nederlandse bedrijven in Indonesië in december 1957, de proclamatie van de PRRI in februari 1958, de Amerikaanse toenadering tot Indonesië, en de periodieke politieke consultaties tussen de ministers van Buitenlandse Zaken binnen de EEG, werden door Den Haag vaak ondergaan met een soort van apathie en passiviteit, zodanig dat Nederland altijd overrompeld leek door deze gebeurtenissen. Alsof men in Den Haag in een andere geopolitieke realiteit leefde. Vaak werd er tijdens de voornoemde gebeurtenissen eerst gekozen voor een plek aan de zijlijn. Toen Nederland echter vanaf 1960 Den Haag steeds meer werd geconfronteerd met zijn eigen geïsoleerde positie, zowel binnen Europa, als inzake Nieuw-Guinea, kwam de Nederlandse regering meer in actie en probeerde het zelf te ageren in plaats van steeds te

WEGEN VAN PLANNEN EN (DES)ILLUSIES

moeten reageren. Het kwam neer op het maken van keuzes. Koos Nederland voor het VK, de VS en het Trans-Atlantische bondgenootschap, dat in ieder geval niet zo maar zou zorgen voor het behoud van Nieuw-Guinea, inclusief een economische relatie die na meer dan acht jaar van intensieve economische integratie binnen Europa niet meer toereikend was; of koos het voor een economisch sterk Europa dat politiek gedomineerd zou gaan worden door Parijs en Bonn? Al snel bleek dat het geen kwestie van of - of moest zijn maar van en - en. Nederland moest in 1962 dan wel Nieuw-Guinea opgeven maar echt een keuze was dit niet meer. In 1962 was het Europa inclusief de Franse plannen, dat ook al lang niet meer. Het was een positieve realiteit die Nederland wel pas laat zag. Want tevens in 1962 bleek dat Nederland via een toekomstige Britse deelname aan het nieuwe Europa zich in ieder geval politiek al meer op zijn gemak ging voelen tussen de Frans-Duitse *hegemons*. De *prealable Anglais* bleek hét middel om een politiek continentaal Frans georiënteerd Europa te voorkomen. Zodoende ging Europa voorlopig verder op reeds in 1957 ingeslagen weg van Rome, met als basis dus verdere economische integratie waarin politieke integratie als logisch vervolg zijn plek zou krijgen. Het was een voorbode van een Europa waarin Nederland zich in de toekomst ook geopolitiek kon gaan manifesteren tegen de achtergrond van de Koude Oorlog, zonder politieke dominantie van Frankrijk met in hun kielzog de Bondsrepubliek. En tevens een Europa dat nog steeds als een van de grootste economische motoren voor de lidstaten zou blijven fungeren. De twee belangrijkste onderwerpen in de Nederlandse buitenlandse politiek van de jaren '50 en begin jaren '60 vloeiden zodoende samen tot een moderne buitenlandse politiek zonder vertroebelende neokoloniale ambities en sentimenten.

LITERATUUR

- Aerts, R. (e.a.) *Land van kleine gebaren, een politieke geschiedenis van Nederland 1780 -1990 (Nijmegen/Amsterdam 1999)*
- Bozo, F. *Two strategies for Europe, De Gaulle, the United States and the Atlantic Alliance (Oxford 2001)*
- Bossenbroek, M. Russische Duikboten voor Nieuw-Guinea, *Historisch Nieuwsblad*, 11/2013
- Gase, R.A. *Interview met S.J. van Tuyl van Serooskerken over de kwestie Nieuw Guinea, Westelijk Nieuw Guinea (Den Haag 1987)*
- Cohen, W. *The Cambridge History of American Foreign relations vol. IV, America in the Age of Soviet Power, 1945 – 1991 (Cambridge 1993)*
- Calleo, D. *Rethinking Europe's future (Princeton 2001)*
- Doel, H.W. van den *Afscheid van Indië, de val van het Nederlandse imperium in Azië (Amsterdam 2001)*
- Giebels, L. *Beel, van vazal tot onderkoning 1902 – 1977 (Zeist 1995)*
- Giebels, L. *Soekarno Nederlandsch onderdaan, een biografie 1901 – 1950 (Amsterdam 1999)*
- Giebels, L. *Soekarno President, een biografie 1950 – 1970 (Amsterdam 2001)*
- Gounot, V. *François Mitterrand – biografie (Soesterberg 2008)*
- Hartog, F. *Nederland en de Euromarkt (Leiden 1971)*
- Hellema, D. *Buitenlandse politiek van Nederland, de Nederlandse rol in de wereldpolitiek (Utrecht 1995)*
- Helmreich, J. *United States relations with Belgium and the Kongo, 1940-1960 (Newark 1998)*
- Hermans, J.,
Harryvan, A.G.,
Harst, J. van der *Uitgerekend Europa: geschiedenis van de Europese integratie (Amsterdam 1996)*
- Hofland, H. *Tegels lichten, of Ware verhalen over de autoriteiten in het land van de voldongen feiten (Amsterdam 1972)*
- Howorth, J. *Security and Defence Policy in the European Union (New York 2007)*

- Jong, J. de *Diplomatie of strijd. Het Nederlandse beleid tegenover de Indonesische revolutie 1945-1947* (Amsterdam 1988)
- Kersten, A. *Luns een politieke biografie* (Amsterdam 2010)
- Kersten, A. *Het vodge van Dulles 1958-1962, Amerikaanse steun of een dagdroom van Luns?*, farewell lecture (Leiden 2005)
- Kersten, A., Dingemans R. Interview met Jaap Kymmél, *Archives historiques de l'Union européenne* (1998)
- Kikkert, J. *De Wereld volgens Luns* (Utrecht 1992)
- Kissinger, H. *Diplomacy* (New York 1994)
- Koster, B. *Een verloren land, de regering Kennedy en de Nieuw-Guinea kwestie 1961-1962* (Baarn 1991)
- Kyle, K. *Suez, Britains End of Empire in the Middle East* (New York 1991)
- Lundestad, G. *The United States and western Europe since 1945* (Oxford 2003)
- McMahon, R.J. *The Cold War, A Very Short Introduction* (New York 2003)
- Meijer, H. *Den Haag – Djakarta, De Nederlands-Indonesische betrekkingen 1950-1962* (Utrecht 1994)
- Moravcsik, A. *The Choice for Europe, social purpose & state power from Messina to Maastricht* (Cornell 1998)
- Ney jr., J. S. *Understanding International Conflicts, an introduction to theory and history*, (Harvard 2007 – 6th edition)
- Penders, C. *The West New Guinea Deblace: Dutch Decolonisation and Indonesia, 1945 – 1962* (Leiden 2001)
- Peyrefitte, A. *C'était De Gaulle, La France redevient la France* (Fayard 1994)
- Reybrouck, D. van *Congo, Een geschiedenis* (Amsterdam 2010)
- Rossem, M. van *Drie oorlogen, een kleine geschiedenis van de 20ste eeuw* (Amsterdam, 2007)
- Segers. M. *Tussen verzoening en verval, De nationale standpuntbepaling van de Bondsrepubliek Duitsland gedurende de beraadslagingen en onderhandelingen over de verdragen van Rome* (Nijmegen 2006)
- Segers. M. (bezorger van) *Diep Spel, De Europese dagboeken van Max Kohnstamm, september 1957 – februari 1963* (Amsterdam 2011)
- Segers. M. *Preparing Europe for the Unforeseen, 1958-63, De Gaulle, Monnet and European Integration beyond the Cold War: From Cooperation to Discord in the Matter of the Future of the EEC* (Manuscript to be published in *The International History Review* 2012)

- Segers, M. *De Gaulle's Race to the Bottom: The Netherlands, France and the Interwoven Problems of British EEC Membership and European Political Union, 1958–1963*, *Contemporary European History*, 19, 2 (2010), pp. 111–132 (Cambridge University Press 2010)
- Steen, P. van der, *Cals, Koopman in verwachtingen 1914 – 1971* (Amersfoort 2005)
- Stol, B. Het vodge van Dulles, *Historisch Nieuwsblad* 9/2012
- Stol, B. De enige zekere bondgenoot, Nederland, Frankrijk en de Zwanenzang van het Europese Kolonialisme (1950 – 1962), *Tijdschrift voor Geschiedenis*, volume 23, 18 – 33 (2009)
- Trachtenberg, M. *A constructed peace, The making of the European Settlement, 1945 – 1963* (Princeton 1999)
- Voorhoeve, J. *Peace, profits and principles: a study of Dutch foreign policy* (Amsterdam 1979)
- Wall, I.M. *France the United States and the Algerian war* (Berkeley 2001)
- Wesselling, H. *De man die nee zei, Charles de Gaulle 1890 - 1970* (Amsterdam 2012)
- Woltjer, J.J. *Recent verleden, Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1992)

